



AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



Anıl PARLAK

1961 VE 1982 ANAYASALARININ 2017 ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ İLE MUKAYESE
EDİLMESİ

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019



AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



Amıl PARLAK

1961 VE 1982 ANAYASALARININ 2017 ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ İLE MUKAYESE
EDİLMESİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Ali ERDEM

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Anıl PARLAK'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Tolga ÖZTÜRK

Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Ali ERDEM

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ramazan İZOL

Tez Başlığı: 1961 ve 1982 Anayasalarının 2017 Anayasa Değişikliği İle Mukayese Edilmesi

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Tez Savunma Tarihi :24/06/2019

Mezuniyet Tarihi : 25/07/2019

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “1961 ve 1982 Anayasalarının 2017 Anayasa Değişikliği ile Mukayese Edilmesi” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımca yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Anıl PARLAK



T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ



SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Amr PARLAK
Öğrenci Numarası	20165218009
Enstitü Ana Bilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(x) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Ali ERDEM
Tez Başlığı	1961 ve 1982 Anayasalarının 2017 Anayasa Değişikliği İle Mukayese Edilmesi
Turnitin Ödev Numarası	1153624406

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 128 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 21/07/2019 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 10

alıntılar dahil % 15 'tir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

...../...../.....

(imzası)
Dr. Öğr. Üyesi Ali ERDEM

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iii
ÖZET	v
SUMMARY	vi
TEŞEKKÜR.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Anayasanın Tanımı.....	3
1.2. Anayasa Türleri	5
1.2.1. Yazılı Anayasa-Yazısız Anayasa Ayrımı	5
1.2.2. Yumuşak Anayasa-Katı Anayasa	6
1.2.3. İdeolojik Anayasa-Faydacı Anayasa- Kazuistik Anayasa.....	7
1.3. Anayasa Kavramının Ortaya Çıkması Ve Anayasacılık Hareketleri.....	8
1.4. Öz İtibariyle Anayasa	11
1.5. Anayasa Yapım Süreçleri	13
1.5.1. Anayasaların Yapılış Gerekçeleri.....	13
1.5.2. Kurucu İktidar	15
1.5.2.1. Asli Kurucu İktidar	15
1.5.2.2. Tali Kurucu İktidar	16

İKİNCİ BÖLÜM

1950-1960 VE 1970-1980 ARASI TÜRK SİYASALVE TOPLUMSAL HAYATI: 1961

VE 1982 ANAYASALARININ AYAK SESLERİ

2.1. 1960 Askeri Müdahalesi Sonrası ve 1961 Anayasası'nın Yapım Süreci.....	27
2.1.1. Milli Birlik Komitesi Dönemi	27
2.1.2. Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası'nın Yapımı	30
2.1.3. 1961 Anayasası'nın Genel Değerlendirmesi.....	33
2.2. 1970-1980 Arası Türk Siyasal ve Toplumsal Hayatı: 1982 Anayasasının Ayak Sesleri	35
2.2.1. 12 Mart 1971 Muhtırası Öncesi Türk Siyasi Hayatı	36
2.2.2. 12 Mart Ara Rejimi Siyasi Ortam.....	39
2.2.3. 1973-1980: Koalisyonlar Dönemi	46

2.3. 1980 Askeri Müdahalesi Sonrasında Siyasi Ortam ve 1982 Anayasası'nın Yapım Süreci	60
2.3.1. Milli Güvenlik Konseyi	61
2.3.2. 1982 Anayasası'nın Yapım Süreci	66
2.3.2.1. 1982 Anayasası'nın Yapımı	66
2.3.3. 1982 Anayasası'nın Genel Değerlendirmesi.....	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2007 VE 2017 YILLARI ARASI ANAYASA DEĞİŞİKLİKLERİ (2017 YILI ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİNE GELİNE N SÜREÇ VE DEĞİŞİKLİK SONRASI MUKAYESELİ DEĞERLENDİRMELER)

3.1. 2007 Yılı Anayasa Değişiklikleri ve 2017 Yılı Anayasa Değişikliklerinin Ayak Sesleri (Başkanlık Sistemi Söylemlerinin Ak Parti ve Recep Tayyip Erdoğan Özelinde İncelenmesi).....	81
3.1.1. 2017 Anayasa Değişikliği Süreci	87
3.2. 1982 Anayasasının Maddesel Bağlamda 2017 Anayasa Değişikliği Öncesi – Sonrası Şeklinde Mukayese Edilmesi	89
3.2.1. Yasama Organı İle İlgili Değişiklikler	89
3.2.2. Yürütme Organı İle İlgili Değişiklikler	92
3.2.3. Yargı Organı İle İlgili Değişiklikler	97
SONUÇ	103
KAYNAKÇA.....	108
Ö Z G E Ç M İ Ş	116

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
AET	:Avrupa Ekonomik Topluluğu
AİHS	:Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AKP	:Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	:Anavatan Partisi
AP	:Adalet Partisi
CGP	:Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP	:Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	:Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CMP	:Cumhuriyetçi Millet Partisi
Dev-Genç	:Devrimci Gençlik
Dev-Sol	:Devrimci-Sol
DGM	:Devlet Güvenlik Mahkemeleri
DİSK	:Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DM	:Danışma Meclisi
DP	:Demokrat Parti
DYP	:Doğru Yol Partisi
GP	:Güven Partisi
HP	:Halkçı Parti
HDP	:Halkların Demokratik Partisi
I. MC	:Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti
KHK	:Kanun Hükmünde Kararname
MBG	:Milli Birlik Grubu
MBK	:Milli Birlik Komitesi
MDD	:Milli Demokratik Devrim
MGK	:Milli Güvenlik Konseyi
MGP	:Milli Güven Partisi
MHP	:Milliyetçi Hareket Partisi
MİT	:Milli İstihbarat Teşkilatı
MNP	:Milli Nizam Partisi
MP	:Millet Partisi
MSP	:Milli Selamet Partisi

NATO	:Kuzey Atlantik Paktı
SKB	:Silahlı Kuvvetler Birliği
SPK	:Siyasi Partiler Kanunu
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBP	:Türkiye Birlik Partisi
TİP	:Türkiye İşçi Partisi
TM	:Temsilciler Meclisi
TSK	:Türk Silahlı Kuvvetleri
YÖK	:Yükseköğretim Kurulu



ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti'nde anayasalar, gerek yapılış sürecinde gerekse uygulamada ve toplumsal adaptasyonda krizlere sebebiyet vermiştir. Bu yolda verilen büyük çabaların ardından karşımıza çıkan iki anayasa vardır. Bunlar 1961 ve 1982 anayasalarıdır. Ancak bu anayasalar gerek darbe dönemlerinde yapılmış olmaları gerekse toplumsal yapıya adapte edilememiş olmalarından dolayı söz konusu krizi çözmek yerine daha da içinden çıkılmaz bir hale getirmişlerdir.

Anayasalar toplumların sosyalizasyon süreçlerinde çok önemli rol oynadıkları için anayasa yapımı da sadece hukuki boyuta sahip değil aynı zamanda da siyasal ve sosyal boyutları da olan derinlikli ve önem arz eden bir meseledir. Türkiye'nin bir türlü çözülemeyen anayasa probleminin kaynağında ülkedeki siyasi aktörlerin ve özellikle ne yazık ki askeri kanadın ülkenin toplumsal yapısına uygun bir anayasayı bugüne kadar yapamamış olmaları yatmaktadır.

Bu çalışmada öncelikli olarak anayasa kavramına ve anayasa yapım sürecine ilişkin bir kavramsal çerçeve çizilmeye çalışılacaktır. Daha sonra da 1961 ve 1982 anayasalarının yapım süreçleri, askeri darbelerin yaşanmasına ve bu anayasaların yapılmasına neden olan siyasi gelişmeler ve söz konusu anayasaların yapıları incelenerek bu anayasaların uzun ömürlü olmamalarının nedenleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Her iki anayasa da ayrı ayrı ele alınıp değerlendirildikten ve birbirleriyle de karşılaştırıldıktan sonra elde edilen bulgularla 2017 anayasa değişikliğine geline süreç göz önünde bulundurulacak ve nihayetinde 1982 anayasası ile 2017 anayasa değişikliğinin mukayesesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Anayasa, 1961 Anayasası, 1981 Anayasası, 2017 Anayasa Değişikliği

SUMMARY
A COMPARISON OF 1961 AND 1982 CONSTITUTIONAL AMENDMENTS WITH
2017 CONSTITUTIONAL AMENDMENT

Constitutional problem, which continues to this day despite efforts from the Republic of Turkey on this issue is a problem that cannot be solved somehow. The major steps taken in this regard are undoubtedly the 1961 and 1982 constitutions; however, these constitutions have made it more inescapable because of the fact that they were built during the periods of the coup or because of some other characteristics.

The constitutions are not only legal texts and the constitution-making is not only legal, but also a political issue, as they play a very important role in shaping a society. Turkey's constitutional source of a kind of unsolvable problems does not lie in being incapable of writing a constitution for the country jurists of the country; the main reason is that the political actors in the country have not been able to make a constitution in accordance with the social structure of the country.

In this study, a conceptual framework will be drawn from the concept of constitution and constitution making process. Then the construction processes of the 1961 and 1982 constitutions, the political developments that caused the military coups and the constitutionality of these constitutions and the structures of these constitutions will be examined and the reasons for these constitutions not to be long lasting will be determined. After the two constitutions are dealt with separately and evaluated and compared with each other, the findings will be compared with the 2017 constitutional amendment.

Keywords: Constitution, The Constitution of 1961, The Constitution of 1982, 2017 constitutional amendment

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde değerli bilgilerini benimle paylaőan, kendisine ne zaman danıősam bana kıymetli zamanını ayırıp sabırla ve büyük bir ilgiyle bana faydalı olabilmek için elinden gelenden fazlasını sunan her sorun yaőadıęımda yanına çekinmeden gidebildiğim, güler yüzünü ve samimiyetini benden esirgemeyen ve gelecekteki mesleki hayatımda da bana verdiği değerli bilgilerden faydalanacağımı düőündüęüm kıymetli ve danışman hoca statüsünü hakkıyla yerine getiren Dr. Öğr. Üyesi Ali ERDEM'e teőekkürü bir borç biliyor ve őükranlarımı sunuyorum. Yine çalıőmamda konu, kaynak ve yöntem açısından bana sürekli yardımda bulunarak yol gösteren seçtiğim kardeőlerim Tuğba MANSUROğLU ve Adnan AKYOL'a sonsuz teőekkürler.



GİRİŞ

Bu çalışmada Türkiye’de çözüm bulamamış anayasa krizinin sebepleri, ülkedeki siyasi gelişmeler ve anayasa yapım süreçleri irdelenerek bulunmaya çalışılacaktır. 1961 anayasasına gelen sürecin sebepleri, anayasayı hazırlayan oluşumlar ve anayasanın görgül sonuçları ile benzer biçimde 1982 Anayasası’nın sebeplerini ortaya koyan gelişmeler ve bu gelişmelerin getirdiği sonuçlar üzerinde tartışılacaktır. Anayasa probleminin sebeplerinin idrak edilmesi sorunun çözümü bakımından büyük önem atfetmektedir; çünkü Türkiye için hazırlanan anayasalara ve bunlarda yapılan revizelere karşın Türkiye anayasa problemini bir türlü sonuca bağlayamamaktadır. Problemin çözülememesi ülkedeki anomiyi yükseltmekte ve ayrışmayı uç noktalara gelecek şekilde alevlendirmektedir.

Anayasanın ne olduğu ne işe yaradığı, nasıl yapıldığı gibi soruların cevapları bulunmadan Türkiye’nin içerisinde bulunduğu krizi net bir şekilde anlamak mümkün olmayacaktır. Türkiye’deki anayasa sorunsalını kavrayabilmek için birinci olarak kavramsal bağlamda anayasanın ve anayasa yapımındaki süreçlerin anlaşılması gereklidir. Bu sebeple bu tezde önce cevap verilecek olan sorular anayasa kavramının özellikleri ve dayandığı köklere yönelik olacaktır.

Anayasalara yönelik kavramsal bağlamda söz edilmesinin ardından öncelikli olarak 1961 Anayasası ele alınacaktır. Bu anayasanın yapım sürecini kavrayabilmek için hakkında bilgi sahip olunması gereken zaman dilimi ise 1950-1960 yılları arasındadır. Bu dönemdeki siyasi gelişmeler ve hatta çok partili hayata geçiş dönemindeki sancılar 1961 Anayasası’nın yapım sürecini doğrudan etkilemiştir. 1960 İhtilali ve 1961 Anayasası kabul edilene kadar geçen süreç ele alınacaktır; bu bağlamda 1961 Anayasası’nın yapım süreci açısından bu zaman aralığı da büyük önem atfetmektedir. Tüm bu siyasi gelişmelerle birlikte 1961 Anayasası’nın yapım sürecinin de incelenmesinin ardından 1961 Anayasası’nın içeriği değerlendirilecek daha sonra da bu değerlendirmeler ışığında 1961 Anayasası’nın ömrü ve demokrasiye olan etkileri arasında bir ilişki kurulmaya çalışılacaktır.

Bahsi geçen 1961 Anayasasına ilişkin yapılan değerlendirmelerden sonra Türkiye’nin birçok defa değişikliğe uğramış olmasına rağmen hâlihazırda yürürlükteki anayasası olan 1982 Anayasası ele alınacaktır. 1961 Anayasası’nda olduğu gibi bu anayasanın yapım sürecini ve içeriğini kavrayabilmek için belli bir zaman dilimi hakkında bilgi sahibi olmak gerekmektedir. Bu zaman dilimi 1982 Anayasası için 1970-1980 arasında sınırlı halde tutulmuştur. Bu 10 yıllık siyasi gelişmeler ve 1971 ara rejimini içine alan dönemde 1961 Anayasası’nda yapılan geniş çaplı değişiklikler detaylı bir biçimde ele alınarak 1961

Anayasası'nın eleştirilme sebepleri üzerinde durulacaktır. Bu hususların üzerinde durulduktan sonra 1980 İhtilali dönemindeki siyasi ortam ve 1982 Anayasası'nın yapım süreci incelenecektir. Kuşkusuz ki siyasi gelişmelerin anayasal süreçler üzerinde büyük bir etkisi vardır; bu nedenle 1980 İhtilali sonrasında siyasi durum ile 1982 Anayasası'nın karakteri arasında bir bağ kurulmaya çalışılacaktır. Bunlar da değerlendirildikten sonra 1982 Anayasası'nın içeriğine dair bir değerlendirme yapılacak ve ardından 2017 anayasa değişikliğine geline süreci, anayasa değişikliği ve sonrası genel bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Bu değerlendirmede 1982 Anayasası'nın Türkiye'nin demokrasisine olan etkileri, değişikliğe uğrama sebepleri ve defalarca değişmiş olmasına rağmen yeni anayasa tartışmalarının bir türlü bitmemiş olmasına ilişkin konular ele alınacaktır. Sonuca bağlanma aşamasında ise bu tartışmalar ile 1982 Anayasası'nın yapım süreci ve dönemin siyasi gelişmeleri arasında bir ilişki kurulmaya çalışılacaktır; bunun yanı sıra inceleme yapılırken 1982 Anayasası ile 1961 Anayasası da belli çerçevelerden kıyaslanacaktır.

Çalışmanın son bölümünde ise elde edilen tüm veriler ışığında Türkiye'nin anayasa sorunsalının bugüne kadar çözülmemiş olmasına dair geniş çaplı değerlendirme yapılacaktır. Son aşamada yapılacak olan bu değerlendirmede, Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasilerin yozlaştığı gerekçesiyle, demokratik yönetimlere yapılan askeri müdahalelerin ardından oluşturulan anayasalar demokrasiye ne kadar hizmet etti? 2017 anayasa değişikliği demokratikleşme adına ne getirdi? Sorularına cevaplar aranacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Anayasa kavramının ortaya çıkması ve gelişmesi tarihsel bir sürece sahiptir. Bu süreç anlaşılmadan da bir anayasanın gerçek amacının ne olduğunu idrak etmek mümkün değildir. Buna bağlı olarak da anayasanın farklı tanımlarını ve türlerini bilmek bu anlamda çok büyük önem taşır. Bunların yanında anayasacılık hareketlerinin ortaya çıkışı, demokrasi-anayasa zıtlığının sonucu olarak anayasal demokrasi kavramının doğması ve tartışmalı bir konu olan anayasanın ruhu konusu da yine bu bağlamda ele alınması gereken bir konudur.

1.1. Anayasanın Tanımı

Anayasa birçok farklı şekilde tanımlanmıştır. Bu tanımların birçoğuna değinmekle beraber genel anlamda anayasa denildiği zaman, en başta akla, bir devletin kuruluşu, örgütlenişi, iktidarın el değiştirmesi ve bireylerin hak ve özgürlüklerinin düzenlenmesini sağlayan kuralların tümü gelmektedir. Anayasalar, devletin biçimsel temellerini oluştururlar. Biçimselden kasıt ise, devletin hukuki özelliğidir (Turinay, 2011: 180).

Tunç'a göre, terimsel olarak anayasanın iki anlamı bulunur. Bunlar geniş anlamda anayasa ve dar anlamda anayasadır. Geniş anlamda anayasa, bir devletin ana kuruluşunu ve bu kuruluşun işleyişini düzenleyen kurallar bütünü temsil etmektedir. Dar anlamda anayasa dendiğinde ise, devletin ana kuruluşunu ve kurulan bu düzenin nasıl işleyeceğini belirleyen kuralların bütünü, resmi bir metin halinde birleştirilerek oluşturulan yazılı belge anlaşılır. Genel anlamıyla anayasa kavramı, dar anlamıyla kullanılmaktadır (Tunç, 1999: 3).

Anayasa Kemal Gözler'e göre en basit anlamıyla, ana kanun veya kanunların anası gibi bir anlama gelmektedir. Ayrıca Gözler, anayasanın maddi ve şekli bağlamdaki tanımlarından söz etmiştir. Maddi anlamda anayasa için; devletin temel organlarının kuruluşunu işleyişini belirten hukuk kurallarının bütünü ifadesini kullanırken, şekli anlamda anayasa için ise, normlar hiyerarşisinde en üst basamakta yer alan ve değiştirilmesi kanunlardan daha güç olan kuralların bütünü tanımlamasını yapmıştır (Gözler, 2008: 11-12).

Erdoğan ise, anayasanın üç farklı anlamı olduğunu ortaya koymuştur. O'na göre, anayasanın ilk anlamı; üstün hukuk gücüne sahip olan bir metni belirtmek anlamına gelmektedir. Anayasanın ikinci anlamının ise Yaşayan Anayasa anlamına gelen ve ülkedeki fiili devlet sisteminin belirtildiği bir anlam şeklinde kullanıldığını söyler. Son olarak üçüncü anlamının ise sınırlı devlet anlayışını yansıttığını söyler (Erdoğan, 2015: 2).

Başka bir anlamda ise anayasa, bir devletin kuruluşu, örgütlenişi, temel organlarının işleyişi ve birbirleriyle olan ilişkileri ele alındığında, devlet iktidarının el değiştirmesi sürecini düzenleyen ve kişilerin hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınmasını sağlayan kurallar bütünüdür (Odyakmaz, 2006: 1).

Prof. Esat Çam'a göre ise anayasa, siyasal iktidarların belirlenmesi, örgütlenmesi ve çalışmasıyla ilgili kuralların bütünüdür. Kişi özgürlükleri ve haklarının iktidar karşısında güvence altına alınıp iktidarı sınırlayan belgelerdir. Çam ayrıca anayasanın geniş ve dar anlamlarına da değinmiştir. Geniş anlamda anayasanın, devletin temel anlamdaki yapısı, kuruluşu ve işleyişinin düzenlenmesinde oluşturulan kuralların tümü olduğunu ifade etmiştir. Dar anlamda anayasa için ise hukuksal olan veya hukuksal olmayan kurallar olarak değil, bir veya birkaç benzer belgede toplanmış hukuksal kuralların bütünüdür demiştir (Çam, 2011: 368).

Teziç ise, "Anayasa bir devletin temel yapısını, kuruluşunu, iktidarın devrini ve devlet iktidarı karşısında bireylerin özgürlüklerini düzenleyen bir belgedir" şeklinde bir çıkarımda bulunmuştur; ancak bu yaptığı çıkarımın yanında Gözler'in yaptığı gibi anayasanın maddi ve şekli anlamları konusundaki fikirlerini de ortaya koymuştur (2016: 10). Maddi anlamda anayasa için Teziç "Belli bir devletin siyasi yapısı, iktidarın kullanılışı, yetkileri ve birey hürriyetleri ile ilgili kuralların bütününe ifade eder (2016: 171)" şeklinde görüşünü belirtmiştir. Şekli anlamda anayasa için ise "Başkaca hukuki işlemlerden, örneğin kanunlardan daha farklı usullere uyularak yapılan ve değiştirilen metindir (2016: 172)" söyleminde bulunmuştur.

Bu anlamda anayasanın farklı tanımları bulunsa da söylemlerin genelinde anayasanın önemi ifade edilmektedir. Bu söylemlerde anayasanın nitelikleri açıklanmakta ve anayasanın farklı anlamları barındırılmaktadır. Bazı tanımlarda eksiklikler de bulunmaktadır. Örneğin anayasaları normlar hiyerarşisinin tepesinde bulunan kaba hukuki metinler olarak açıklamak, anayasaların gerçek anlamdaki işlevlerini ve etki alanlarını gözden kaçırmak anlamına da gelebilir.

Anayasanın farklı tanımlarından bir diğeri ise Erdoğan'ın yapmış olduğu ikinci tanımdır. Anayasa tanımlarının arasında en geniş kapsama sahip olan tanım budur. Anayasa gerçekten de mutlak hukuksal bir metin olmasının yanı sıra fiili devlet yöntemini de belirtmektedir. Erdoğan'ın ifade etmiş olduğu 'yaşayan anayasa' terimi özellikle dikkat çekmektedir. Bu tanımla ilgili Erdoğan; "Bu en geniş anlamda 'anayasa', resmi anayasanın yanında diğer tamamlayıcı mevzuatı, teamülleri, yargı kararlarını olduğu kadar devlet sistemini şekillendiren siyasi, iktisadi, ahlaki ve kültürel etkenleri de kapsar (2015: 2)"

söyleminde bulunmuştur. Bu durum göz önüne alındığı takdirde anayasalar devlet sistemini şekillendirmekle beraber iktidarın gücünü hukuksal çerçevede sınırlandırır. Bu tanımlardan yola çıkarak anayasaların aslında iktidarın bir aracı olduğu kanısına da varılabilir. Bu anlamda Gözler şunları söylemiştir:

Anayasa hem siyasal hem de hukuksal bir belgedir. Maddi anlamda anayasa, devletin temel erklerinin kuruluşunu ve işleyişini belirleyen hukuk kurallarının bütünüdür. Bu anlamda bir kuralın, anayasa kuralı olup olmadığına o kuralın içeriğine, neyi düzenleyip düzenlemediğine bakılarak karar verilir. Bir kural içerik bakımından devletin temel güçlerinin kuruluşuyla veya işleyişle ilgili ise o kural anayasal niteliktedir (Gözler, 2008: 13).

Bütün tanımlar değerlendirildiğinde sonuç olarak; ortaya konulmuş olan birbirinden farklı birçok anayasa tanımı bulunmaktadır ve bunlardan herhangi birini seçerek onu genel anlamda bir tanım kabul etmek oldukça zordur. Kısaca belirtmek gerekirse, anayasalar üzerinde yapılan birçok tanım arasından bir tanım seçerek o tanıma tek doğru tanım demek mümkün değildir. Yapılan tanımların büyük çoğunluğu, anayasaların önemli birer özelliğine dikkat çekmesi bakımından aralarından birinin seçilerek mutlak doğru olarak kabul edilmesi söz konusu değildir. Bu anlamda anayasayı pek çok farklı biçimde tanımlamak mümkündür.

1.2. Anayasa Türleri

Ortaya konulan anayasa tanımlamaları geniş bir çerçevede değerlendirilmiş ve mutlak bir tanımda belirtilemeyecekleri ifade edilmişti. Bununla beraber anayasaların farklı türleri bulunmakta ve farklı uygulamalar şeklinde ortaya çıkmaktadırlar. Yazılı-yazısız, yumuşak-katı, ideolojik-faydacı-kazuistik gibi ayrımı olan anayasalar vardır. Bu bölümde belirtilmiş olan bu ayrımlar ve bu ayrımları ortaya çıkaran kavramlar ifade edilmeye ve açıklanmaya çalışılacaktır.

1.2.1. Yazılı Anayasa-Yazısız Anayasa Ayrımı

Yazılı anayasa, bir anayasa içinde olması gerektiği düşünülebilecek bütün kuralların yetkili bir organ tarafından belirli bir belge içinde toplanması durumu şeklinde tanımlanabilir. Yazılı anayasaların yapılmasının sebebi ise, iktidara gelecek olan yönetici kesimin yetkilerini belli bazı kurallara dayandırarak sınırlamak ve bu durum karşısında yönetilenlerin hak ve özgürlüklerini güvence altına alabilmek için açık kurallar düzenleyerek düzeni sağlamaktır diyebiliriz (Gözler, 2015: 23). Bir yazılı anayasadan bahsedilebilmesi için tek bir metin belgesi içinde toplanmış olan kurallar olması gibi bir zorunluluk bulunmamaktadır. Bu duruma örnek olarak Fransa'nın Üçüncü Cumhuriyet Anayasası verilebilir (Teziç 2016: 176).

Yazısız anayasa, her şeyden önce yazılı anayasanın karşıtı olarak tanımlanabilir. Yazısız anayasaya “teamüli anayasa” ya da “geleneksel anayasa” da denir. Bu tür anayasalar, toplum içinde uzunca bir süre kesintisiz olarak tekrarlanan ve bağlayıcı olduğuna inanılan uygulamalardan oluşur (Gözübüyük, 2009: 5). En bilinen örnek İngiltere’dir. Bu tür anayasalara yazısız anayasa denilmektedir. Fakat bu tanımlama esas olarak doğru bir açıklama değildir. Çünkü bu anayasalar esas itibari ile mahkeme içtihatları ve sürekli uygulamalar sonucu ortaya çıkan anayasalardır. Ayrıca yazılı birtakım kaynakları da bulunmaktadır. Geleneksel anayasaya sahip olan İngiltere’de, yazısız anayasa olmakla beraber anayasa hukukunu ilgilendiren pek çok konuda Parlamento tarafından yapılan ve temel kanun niteliği bulunan belgeler bulunmaktadır (Gözübüyük, 2009: 6).

Yazısız anayasa, bir ülkede bulunması gereken anayasal düzenin varlığı için yazılı bir belgenin varlığına ihtiyaç duyulmadığında ortaya çıkmaktadır. Bu duruma örnek verilen İngiltere’de, yazılı bir anayasa olmamasına karşın bireysel haklar ve özgürlükler güvence altına alınmış çeşitli belgeler ve içtihatlar hazırlanmıştır. Buna karşılık siyasal aktörlerin de uymakla yükümlü olduğu teamüller bulunmaktadır. Bu teamüller, anayasal bir düzen oluşturacak derecede yerleşmiş ve kabul görmüş durumda olan uygulamalardır. Ayrıca bu teamüllerin ortaya çıkmasında anayasa yapıcı bir iradenin etkisi söz konusu değildir. Bunun yerine İngiliz toplumunun yıllardan beri süregelen evrimi ve ihtiyaçları göz önüne alınarak o etkiyle ortaya çıkan uygulamalar vardır (Erdoğan, 2015: 63).

Son olarak da belirtmek gerekir ki, bu araştırmanın konusunu meydana getiren 1961 ve 1982 anayasaları yazılı anayasalardır.

1.2.2. Yumuşak Anayasa-Katı Anayasa

Anayasalar, değiştiriliş usullerine göre değiştirilmesi normal kanunlardan daha zor olan ve normal kanunlardan daha kolay olan anayasalar olarak ikiye ayrılmıştır. Bu tanımlardan, değiştirilmesi için normal kanunlardan farklı bir usul uygulamayı gerektirmeyen anayasalar için "yumuşak anayasa" tanımı kullanılmaktadır. Yumuşak anayasalara ise yazısız anayasalar örnek verilebilir. Çünkü bu anayasaların değiştirilmesi için izlenmesi gereken özel bir usul mevcut değildir. Yazısız bir anayasa olmasından kaynaklı da İngiltere Anayasası, yumuşak anayasalara örnek verilebilir (Gözler, 2015: 14). Bu anlamda İngiltere’deki parlamento, özel bir görüşme yolu ya da çoğunluk şartı olmadan, İngiliz devletinin temel kuruluşunda vatandaşlara verilen haklar ve özgürlüklerde istediği değişiklikleri yapabilmektedir. Bu durumun bir istisnası ise Singapur’dur. Singapur’un yazılı anayasası

olmasına rağmen bu anayasanın kelimenin tam anlamıyla yumuşak bir anayasa olduğu söylenebilir (Gözübüyük, 2009: 6).

Yazısız anayasalar yumuşak anayasalar grubuna girse de tüm yumuşak anayasaların yazısız olması gerektiği gibi bir sonuca varmak pek doğru değildir. Bu durumun istisnaları olarak, yazılı olmasına rağmen yumuşak anayasa niteliği taşıyan anayasaları da verebiliriz. Bir anayasanın yumuşak anayasa olabilmesi için gereken durum söz konusu anayasayı değiştirmek için normal kanunlardan farklı bir usul gerektirmesidir. Bu durum ise iki şekilde ortaya çıkmaktadır. İlk olarak, anayasanın nasıl değiştirilebileceğine dair herhangi bir düzenleme yapılmamış olması gereklidir. İkinci durum ise anayasanın normal kanunlar gibi değiştirilebileceği açık bir biçimde ifade edilmelidir. İlk duruma Türkiye'nin 1921 Anayasası örnek verilebilir. Ayrıca 1848 İtalya Anayasası da yine ilk duruma verilebilecek bir yumuşak anayasa örneğidir (Gözler, 2015: 9).

Katı anayasalar ise, değiştirilmesi normal kanunlardan daha farklı ve özel bir usul gerektiren anayasalardır. Genellikle yazılı anayasalar örnek verilebilir. Birkaç istisna dışında yazılı anayasaların tamamına yakını katı anayasa tanımına uyan anayasalardır. Katı anayasaların değiştirilme usulleri yine kendileri tarafından belirtilmiş usullerdir. Fakat bu usulün, normal kanunları değiştirme usulünden farklı bir usul olarak belirlenmesi gerekmektedir. Aksi halde söz konusu anayasa, katı anayasa olmaz. Ayrıca böyle bir durumda anayasanın değiştirilme usulünün belirtilmiş olması da herhangi bir anlam ifade etmeyecektir (Gözler, 2009: 15-16). Bir anayasanın katı-sert anayasa olabilmesi için gereken başlıca düzenlemeler; “değişiklik için gerekli teklif ve kabul yeter sayılarının yükseltilmesi, değişiklik sürecinin uzatılması, bazı durumlarda değişikliğe gidilememesi, değişiklik için ayrı bir kurucu meclis oluşturulması, değişikliğin onay için referanduma sunulması ve anayasanın kimi maddelerinin değiştirilmesinin tamamen yasaklanması (Gözübüyük, 2009: 7)” gibi yöntemlerden oluşmaktadır.

1.2.3. İdeolojik Anayasa-Faydacı Anayasa- Kazuistik Anayasa

İdeolojik anayasa ile faydacı anayasa güttükleri amaçlar bakımından farklılık gösterirler. İdeolojik anayasa; belli bir ideoloji doğrultusunda toplumun inşası amacı güderek ortaya çıkan anayasalardır. Bu tür anayasalarda temel amaç, toplumun bir ideal veya ideoloji doğrultusunda dönüşümünü sağlamaktır. Buradaki amaç esas olarak toplum mühendisliği yapma amacı taşıdığından dolayı genel itibarıyla uzun ve ayrıntılı bir şekilde düzenlenirler. 1917 tarihli Meksika Anayasası ve 1976 tarihli Portekiz Anayasası sosyalist ideallerle hazırlanan ideolojik anayasalara örnek olarak verilebilir (Gözler, 2015: 11).

Faydacı anayasa için ise, herhangi bir ideolojik kaygı barındırmayan ve tarafsız bir özellik gösteren anayasa tanımlaması yapılabilir. Bu anayasalar ideolojik bir amaç gütmedikleri gibi genel anlamda siyasi hayatı ve devletin işleyişini düzenlemekle yetinmişlerdir. Bu anayasalar, tüm siyasi görüşlere aynı biçimde rekabet edebilecekleri bir ortam sağlayıp öyle bir çerçeve çizmeye çalıştıkları için çerçeve anayasa olarak da bilinirler. Toplum mühendisliği amacı gütmedikleri için de içlerinde fazla ayrıntılı ve uzun düzenlemeler içermezler ve genel anlamda kısa anayasa şeklinde olurlar (Gözler, 2015: 11).

Bu anlamda Faydacı Anayasa veya diğer adlarıyla Çerçeve Anayasa veya Düzenleyici Anayasa; anayasada kesin uyumsuzlukların olması halinde mevcut sorunların doğrudan çözümü yerine çözüme odaklı kurumsal bir çerçeve oluşturulmasını uygun gören bir anayasadır. Bu bağlamda oluşturulan anayasalar, mevcut belirsizliklerin yasama ve yargı organları tarafından çözüme kavuşturulacağı üzerinden hareket ederek kurumsal anlamda düzenlemeler yapmak ve genel kuralları koymakla yetinmelidirler. Fakat anayasada kurumsal düzenleme yapılırken de tümüyle belirsizliğe mahal verilmemelidir. Ayrıca anayasal düzenleme ile tamamen geçici, kısa süreli ve çok özellikli sorunların çözümüne de girişilmemesi gerekir (Atar, 2012: 4).

Erdoğan, “Türkiye'nin 1982 tarihli anayasası da ideolojik bir anayasadır ve nispeten uzundur” (Erdoğan, 2015: 66) demiştir. 1961 Anayasası'nı ise arkasında bir ideoloji barındırmış olmasına rağmen düzenleyici bir anayasa olarak tanımlamıştır. Oysaki 1961 Anayasası'nın da her ne kadar 1982 Anayasası kadar ayrıntılı ve ideolojik olmadığı görülse de birçok açıdan ideolojik sayılabilecek bir anayasa olduğu söylenebilir (Erdoğan, 2015: 67).

Kazuistik anayasa ise, çerçeve anayasadan daha uzun ve ayrıntılı hükümlere yer veren bir anlamda da aşırı düzenleyici anayasa olarak bilinen anayasalara verilen addır. Her durumun en ayrıntılı biçimde kurallarla çözülmesi gerektiğini savunan ve hâkimlere takdir yetkisi tanımayan anayasa türüdür. Kazuistik anayasa modeli pek fazla taraftar bulabilen bir anayasa değildir. Günümüzde bazı anayasalar siyasal istikrarı sağlayabilmek ve geleceğe yönelik hedefler belirleyebilmek adına ayrıntılı kurallara yer verebilmektedirler. Bu tür anayasalar ise aşırı düzenleyici anayasa olarak isimlendirilebilirler (Atar, 2012: 5).

1.3. Anayasa Kavramının Ortaya Çıkması Ve Anayasacılık Hareketleri

Anayasa kavramı 18. Yüzyılın sonlarında ortaya çıkan bir kavramdır. 1787 ABD Anayasası ilk anayasa olarak bilinir. İkinci anayasa 1791 Fransız Anayasası'dır. Sonrasındaki süreçte de yavaş yavaş diğer ülkelerin anayasaları oluşmaya başlamıştır (Gözler, 2015: 16). Tarihte kabul edilen ilk anayasa ABD Anayasası olmasına rağmen anayasacılığın tarihine

bakıldığında çok daha eskilere dayandığı görülmektedir. Feodalizmin Avrupa topraklarında etkin olduğu Orta Çağ'da; krallar, asiller ve tebaa arasında örf ve âdete dayalı bir hukuk geleneğine göre hareket edildiği söylenmektedir (Erdoğan, 2015: 8). İktidarı kullanan yöneticilerin haklarının ve yetkilerinin sınırlandırılması gerektiği düşüncesi de o çağlarda açığa çıkmıştır. Bunun sonucunda da karma bir yönetimden oluşan bir sistem ortaya çıkmıştır. Kralların, aristokrat sınıfı ve halkla yetkilerini paylaşmasına dayanan sınıf temelli bu sistem 18. Yüzyıla kadar da uygulanan bir sistem olmuştur (Özbudun, 2015: 13).

ABD ve Fransa'dan öncesine bakılacak olursa, anayasaya sahip olan bir devletin olmadığı söylenemez. M.Ö. 2300 yılında Sümer Kralı Urukagina'nın yürürlüğe koyduğu ilk Anayasa tarihte önemli bir yer taşır. Atinalılar, Romalılar, Cermenler, Medineliler gibi pek çok millet bu anayasal belgeyi benimsemiş ve kendileri de uygulamaya koymuşlardır. Başka örnek olarak şunu verebiliriz:

Marino'nun, altı kitaptan oluşan *Leges Statutae Republicae Sancti Marini* anayasası, 1300 tarihli *Statuti Comunali* esas alınmak ve İmparator Justinianus'un *Codex*'inden ilham alınmak suretiyle Latince olarak, 1600 yılında kaleme alınmıştır; büyük ölçüde halen yürürlüktedir. 1639 Kuzey Amerika Anayasası, 1653 İngiliz Hükümet Belgesi, 1657 İngiliz Naçiz Tavsiye ve Dilekçe, 1710 *Pylyp Orlyk* Anayasası, 1755 Korsika Anayasası, 1772 İsveç Anayasası bilinen anayasalardandır. Fakat günümüzdeki anlamıyla ilk anayasanın 1787 ABD Anayasası olduğu yaygın şekilde kabul etmektedir (Turinay, 2011: 196).

Bu bağlamda bir diğer önemli anayasal belge de 1215 yılında İngiltere'de Kral John ile asiller arasında imzalanan *Magna Carta*'dır. Anayasal bir nitelik taşımamasına rağmen ülke yönetiminde kralın yetkilerini sınırlayabilmesi bakımından çok önemli bir belge olmuştur. Modern anayasacılığı oluşturan en önemli etmen sınırlı devlet ilkesidir ve bu bağlamda *Magna Carta*'nın günümüze de etkisi olmuştur denilebilir. *Magna Carta*'da, asillerin birçok hakkının güvence altına alınmasıyla beraber sıradan vatandaşlara da bazı haklar tanınmıştır. Bu haklar genel anlamda, mahkemelerin bağımsızlığı ve hukukun üstünlüğünü sağlamaya yönelik haklar olmuştur. Kral John, *Magna Carta*'yı kabul ederken, kendi iradesinden daha üstün bir iradenin varlığını, hukukun üstünlüğünü kabul etmiş sayılmıştır (Öztekin, 2016: 66-67).

Sartori, anayasacılığın tarihsel sürecini değerlendirirken bu sürecin Yunanlılara veya daha öncesine götürülmesinin mantıksız olduğunu savunarak 18. Yüzyıldan itibaren gerçekleşen gelişmelerin ölçüt olarak kabul edilmesi gerektiğini söylemiştir (Sartori, 1997: 251). Öne sürülen bu düşünce daha sonrasında genel bir görüş halini almıştır. Bunun sebebi ise 18. Yüzyılda gerçekleşen olaylar sonucunda kişilerin hak ve özgürlüklerinin garanti altına

alınabilmesi için hukuksal belgelerin oluşturulmuş olmasıdır. Kuvvetler Ayrılığı'nın esas alındığı anayasa kuramında sınıfsal yetki paylaşımını içeren bir fark yerine devletin farklı hukuki işlevlerini birbirinden ayıran bir yaklaşım söz konusudur. Kuvvetler Ayrılığı kuramı ise Locke ve Montesquieu gibi düşünürlerin fikirlerinden meydana gelmiş bir kuramdır (Özbudun, 2015: 14). 18. Yüzyılda önemli bir gelişme olarak görülen 1787 ABD Anayasası, modern bağlamdaki ilk anayasa olması bakımından büyük bir önem teşkil etmektedir. Bu anayasa ile kurulan federal sistemin nasıl işlediği, yasama, yürütme ve yargı erkleri arasındaki denge ve denetimin sağlanması, bireylerin temel hak ve hürriyetlerine dair tüm hususlar yazılı bir şekilde güvence altına alınmış ve böylece yazılı bir anayasa meydana gelmiştir (Teziç, 2016: 161). 1787 Anayasası büyük bir değişikliğe uğramadan günümüze kadar ulaşmıştır ve bu şekliyle hala yürürlüktedir (Öztekin, 2016: 68).

Bütün bu anayasaları incelemekle beraber yaşadığımız coğrafyadaki anayasacılık hareketleri içinde de 1808 tarihli Sened-i İttifak önem taşıyan ve anayasal bir metin niteliğinde olan bir belge olarak tarihteki yerini almıştır. Sened-i İttifak için, içerik olarak Magna Carta ile benzeşmekte olan bir belge denilebilir. Bu belge ile padişahın hakları kısıtlanmış ve ayanları padişaha karşı korurken, aynı zamanda ayanlara bazı yükümlülükler getirerek padişaha karşı olan sorumluluklarını belirlemiştir (Öztekin, 2016: 68). 1839 tarihli Gülhane Hattı Hümayunu ya da en çok bilinen ismiyle Tanzimat Fermanı da hem tebaaya tanınan haklar açısından hem de merkezi otoritenin yazılı kanunlar vasıtasıyla düzenlenmesi bakımından önem teşkil eden bir belge olmuştur (Gözler, 2015: 15).

1876 tarihli Kanun-i Esasi de anayasal nitelik taşıyan bir belge olmuştur. Bu belgenin önemli ve ilginç olmasındaki temel neden ise, meşrutiyet ilanı ile iktidar gücünün sınırlanmasına dair baskıların halktan değil aydın kesimden gelmesidir. Bu baskıları yapanlar ise o dönemde kendilerine Jön Türkler diyen aydın kesimden oluşmaktadır. Bu anayasa halk tarafından destek görmemiş ve Osmanlı- Rus Savaşı'ndan sonra yürürlükten kalkmıştır. 1908 yılında ise Kanun-i Esasi tekrar yürürlüğe girmiş ve böylece II. Meşrutiyet dönemi başlamıştır. II. Meşrutiyet Dönemi'nin tarihteki yerinin önemli olmasının sebebi ise parlamenter sisteme geçiş yönünden büyük önem taşımasıdır (Teziç, 2016: 168-169).

Ülkemizdeki Anayasacılık hareketlerine bakıldığında bir diğer önemli adımlardan biri de 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'dur. 1921 Anayasası olarak da bilinmektedir. Bu anayasa ile milli mücadeleyi yürüten meclisin ve kurulmakta olan yeni devletin mekanizmasının ve düzeninin nasıl olacağı ve işleyişin nasıl devam edeceği ortaya koyulmaktadır. Millet hâkimiyeti düşüncesi de ilk olarak 1921 Anayasası ile ortaya konmuştur. Cumhuriyetin ilan edilmesinden kısa bir süre sonra ise bu anayasanın içeriği

düzenlenerek 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu oluşturulmuştur. 1924 Anayasası olarak da bilinen bu anayasal metin, TBMM tarafından hazırlanmıştır. Bu iki anayasa da ülkenin içinde bulunduğu şartlar göz önüne alınarak millet hâkimiyeti fikrine dayanmaktadır. Ortak özelliklerine değinilecek olursa, ikisi de asli kurucu iktidar sıfatını taşıyan TBMM tarafından yapılmıştır. 1921 Anayasası için bu konu belki tartışmalı olabilir; fakat 1924 Anayasası'nı yapan TBMM'nin gücünü sınırlayan herhangi bir sert anayasal metin olmadığından sebep TBMM'nin bu anayasayı meydana getirirken asli kurucu iktidar niteliği taşıdığını söylemek mümkündür. 1921 Anayasası yalnızca devletin işleyiş mekanizmasını gösteren bir anayasaydı, 1924 Anayasasına baktığımızda ise klasik bağlamdaki haklara ve özgürlüklere de yer verdiği açıkça görülmektedir; ancak bunları güvence altına almadığını da belirtmek yanlış olmayacaktır. Padişahlığın ortadan kaldırılmasıyla birlikte halkın temsilcisi niteliğinde olan TBMM'nin iktidar gücünü elinde bulduran ve kullanan tek makam haline gelmiş olması sebebiyle yeterli bir teminat olarak görülmüştür (Teziç, 2016: 169-170).

Anayasacılık hareketlerinin ülkemizdeki daha sonraki adımlarına bakacak olursak 1961 ve 1982 Anayasası önemli yapı taşları olarak görünmektedir. Bu anayasalar ise bu araştırmanın temelini oluşturduğundan dolayı her iki anayasadan da ileride geniş bir bakış açısıyla bahsedilecektir.

1.4. Öz İtibariyle Anayasa

Yukarıdaki bilgiler ışığında da belirtildiği üzere, anayasalar sadece hukuki metinler olmamakla birlikte çoğu zaman bir toplum tahayyülünün veya siyasi bir düşüncenin hayata geçirilmesi amacı taşıyan metinlerdir. Bu göz önüne alındığında da bazı yazarlar anayasanın ruhu veya anayasanın özü kavramını dile getirmişlerdir. Bu düşünceyi güden yazarlara göre, anayasanın ruhu kavramı, anayasanın yapılma amacını ve temelini oluşturan siyasal ve felsefi fikirlerin toplamıdır diyebiliriz. Bu fikirlerden, yani anayasanın ruhundan meydana getirilen ilkeler de anayasal nitelik barındırırlar. Anayasanın ruhunu ortaya koyan fikirlerin ve ilkelerin değiştirilmesi ise düşünülemez aksi takdirde mevcut anayasal sistemin yok olması kaçınılmazdır. Anayasa yürürlükte kaldığı süre zarfında anayasanın ruhunu meydana getiren ilkeler asla değiştirilmeden olduğu gibi kalmalıdır. Bu ilkelerde yapılacak herhangi bir değişiklik ise anayasaya karşı hile anlamını taşıyacaktır; çünkü yapılacak olan bu değişiklik, anayasal düzenin belirlediği çerçeveler içerisinde anayasal düzenin değiştirilmesi ve hatta yok olması anlamını doğuracaktır (Gözler, 2015: 33).

Özellikle ideolojik anayasalar genel anlamda bir siyasi düşüncenin etkisi altındadırlar; fakat bu siyasi düşünceyi anayasanın ruhu nosyonuyla bağdaştırmak ve bunda yapılacak

herhangi bir değişikliğin mevcut olan anayasal mekanizmanın çökmesine sebebiyet vereceğini söylemek doğru mudur? Bunun yanı sıra ve daha da önemlisi, anayasanın ruhu nosyonunu objektif bir şekilde tanımlamak ne kadar mümkündür? Zira anayasanın ruhu nosyonu, yoruma açık olsa dahi tarafsız bir şekilde tanımlanamadığı takdirde, bu kavramın hukuki bir değer kazanması da mümkün görünmemektedir.

Belli bir çerçeveye dayalı olan ideolojinin tesiri altında olan ve bu bağlamda toplumsal bir dönüşüm ortaya koymak isteyen anayasaların varlığına dair bugün herhangi bir uyumsuzluk bulunmamaktadır. İçerisinde çeşitli sakıncalar bulundurmakla birlikte, ideolojik anayasalar dünyanın farklı yerlerinde tarihsel süreç içerisinde yapılmış ve günümüzde halihazırda da yapılmaya devam edilmektedir. Bu anayasaların ideolojik kaygılarını anayasanın ruhu olarak anlatmak ise bir anlamda doğru olsa da diğer yandan yanlış bir davranış olacaktır. Anayasanın tesirinde olduğu sürece ideolojiyi sübjektif bir anlayışla "anayasanın özü" olarak ortaya koymak yanlış olmayacaktır; çünkü ideolojik anayasalar kendilerine öz oluşturan bir ideolojinin etrafında biçimlendirilirler. Buna karşılık bu anayasanın özünü oluşturan ilkelere yapılan bir değişikliğin anayasal sistemin yok olmasına sebebiyet vereceğini söylemek mümkün değildir. Buna en yakın tespit olarak ise ülkemizde çokça değişikliğe uğrayan 1982 Anayasası örnek verilebilir; bahsi geçen anayasa geçmişten günümüze defalarca değişmesine rağmen bu anayasanın ortaya koyduğu problemleri anayasal düzen halen düzeltilebilmiş değildir. Bu örnekten yola çıkarak da anayasanın temelini meydana getiren maddelerin değişiklik göstermesi söz konusu anayasanın öngördüğü düşünelimsel sistemin yok olmasıyla aynı anlamı taşımadığını söylemek doğru olacaktır.

Anayasanın temeli kavramının tarafsız bir tanımının olduğunu dile getirmek mümkün gözükmemektedir. Bahsedildiği üzere, anayasanın temeli kavramının yapılmış olan tanımına bakacak olursak, anayasanın özünü oluşturan ilkelere yapılan değişikliğin anayasal sistemin çökmesi anlamını taşıyacağından söz edildiği görülmektedir. Oysaki bunun böyle olmadığı, 1982 Anayasası örneğine bakıldığında dahi görülmektedir. Yani bu bakımdan anayasanın ruhu kavramına dair yapılmış objektif bir tanımdan söz etmenin zor olduğunu söylemekte bir yanlışlık yoktur. Bu nedenle hangi ilkelerin anayasanın özünden kaynaklandığını ortaya koymak zordur (Gözler, 2015: 33-34).

Özetleyecek olursak anayasanın ruhu kavramı ideolojik anayasalarda karşılaşılan bir kavram olmakla beraber ölçütleri objektif bir şekilde tespit edilebilecek bir kavram olarak gözükmemektedir. Objektif ölçütlerle ortaya tam anlamıyla konulamamış bir kavramın hukuki anlamda değerlendirilmeye alınması ve bunun üstünden anayasaların niteliğine ilişkin bir yorumda bulunması da sakıncalı bir yaklaşım olacaktır.

1.5. Anayasa Yapım Süreçleri

Anayasa yapımı temel toplumsal tercihlerin yapılması olarak tanımlandığı için burada yapım süreci oldukça önem kazanmaktadır. Yapım sürecinin söz konusu anayasanın yapılma sebeplerinden ve zamanından ibaret olmadığı aşikardır. Bahsi geçen anayasa yapılırken tercih edilen yöntemler de yapım süreci bakımından ekseriyetle önem kazanmaktadır. Buna bağlı olarak da anayasaların yapım süreçlerinin üzerinde durmak son derece ehemmiyet teşkil etmektedir.

1.5.1. Anayasaların Yapılış Gerekçeleri

Günümüzde toplumların bir anayasa yapması veya yürürlükteki anayasasının yerine yeni bir anayasaya ihtiyaç duymasına ilişkin birden fazla neden olabilir; fakat şu gerçeği de göz ardı etmemek gerekir ki anayasa yapmak bir toplum için oldukça büyük önem teşkil etmektedir. Anayasaların toplumu düzenleyici işlevleri de göz önüne alındığında ne kadar önemli metinler olduklarının daha önce üzerinde durulmuştur. Bu sebepten bir toplumda anayasa yapımının her zaman ortaya çıkmayan bazı özel şartların varlığını gerektirdiğini söylemekte bir sakınca yoktur. Bu özel şartlar ise genel olarak "toplumsal bir yıkımın ardından ortaya çıkan beyaz bir sayfa açma isteği" olarak tanımlanabilir (Erdoğan, 2015: 44). Daha önce ele alındığı üzere, anayasa yapımının demokratikleşme ile de yakından ilgisi bulunmaktadır; zira istikrarlı bir demokrasinin varlığından söz edebilmek için bir anayasaya, daha doğru bir tanımla anayasal bir demokrasiye ihtiyaç olduğu açıkça gözükmemektedir (Özbudun, 1993: 50-51).

Milletlerin yeni bir anayasa yapma ihtiyacını duydukları özel durumların vuku bulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Örneğin yıkıcı bir savaş sonrasında ülkenin yeniden inşası, rejim değişikliği, dış baskılar ve özgürlük ilanı gibi durumlar toplumların yeni bir anayasa yapma ihtiyacı duydukları durumlardır. Ülkemizin ortaya koyduğu 1924 Anayasası'nı hem rejim değişikliği hem de bağımsızlık ilanı bakımından her iki durumun da bir tespiti olarak değerlendirmek doğrudur (Erdoğan, 2015: 44- 45).

Yukarıda bahsi geçen durumlar toplumların yeni bir anayasa yapma gereksiniminin duydukları durumlara örnek olsa da yeni bir anayasa yapma gereksinimi yalnızca bu gibi durumlarda ortaya çıkması beklenemez. Bir toplum, normal bir zamanda da yeni bir anayasaya ihtiyaç duyarak anayasasını yenileme yoluna gidebilir. İsveç'in 1975 yılında, Finlandiya'nın ise 2000 yılında herhangi bir gereksinim olmadığı halde anayasasını yenilemiş olması bu durumun açık bir örneğidir (Erdoğan, 2015: 45). Bu araştırmanın en başında da belirtildiği üzere, anayasalar tıpkı toplum gibi yaşayan varlıklardır. Toplumlar belli bir süre

sonra değiştikleri gibi toplumların içinde oldukları dünya da değişim içerisindedir; bu sebeple de anayasaların herhangi bir olağanüstü durum ortaya çıkmaması durumunda dahi değişmeden kalabileceklerini düşünmek mümkün gözükmemektedir.

1.5.2. Kurucu İktidar

Kurucu iktidar anayasaları yapan ve değiştiren güç konumundadır. Kurucu iktidarı Gözler; (2016: 10) "Anayasayı yapma ve değiştirme iktidarı" şeklinde tanımlamıştır. Bu nedenle de yeni bir anayasa yapılabilmesi için öncelikli olarak kurucu iktidarın mevcudiyeti gereklidir (Teziç, 2016: 177). Kurucu iktidar kavramı "asli kurucu iktidar" ve "tali kurucu iktidar" olarak ikiye ayrılır ve her iki kavrama da bu araştırmanın ileriki safhalarında ayrıntılı olarak değinilecektir. Bu etapta bilinmesi gereken; kurucu iktidarın, yeni bir anayasanın yapma kudretine sahip olan türünün asli kurucu iktidar olduğudur. Yeni bir anayasanın yapılması için yukarıda belirtilen olağanüstü durumlar, esasen asli kurucu iktidarın ortaya çıktığı durumlardır; lakin asli kurucu iktidarın ortaya çıkması için olağanüstü durumların gerekli olmadığını da olağan zamanlarda anayasasını yenileyen toplumların varlığından yola çıkararak anlamak mümkün gözükmemektedir.

Olaya bu araştırmanın konusunu meydana getiren 1961 ve 1982 anayasaları bağlamında bakıldığında ise her iki anayasanın da askeri darbe süreçlerinden sonra yapıldığı görülmektedir. Yani her iki anayasa da olağanüstü şartlarda ortaya ıkmiş olan asli kurucu iktidarlardan tarafından yapılan anayasalardır.

Bu bilgiler ışığında toparlayacak olursak; kurucu iktidar, anayasa yapma ve değiştirme yetkisine verilen isimdir (Gözler, 2015: 40). Kurucu iktidarlardan, devletin kurumsal yapısını ilk defa kurar, hâlihazırdaki varlığını sürdüren devletin anayasal düzenin yerine yenisini koyar veya mevcut anayasal düzende değişiklikler yaparlar (Erdoğan, 2015: 48-49). Kurucu iktidarlardan yaptıkları anayasalar ile yetkileri ve hukuki statüleri saptanan devlet organları ise kurulu iktidar veya kurulmuş iktidar olarak adlandırılır. Bu organlara, yetkilerinin ve hukuki statülerinin anayasadan kaynaklanmasına karşın anayasal organ yerine devlet organı denmesinin nedeni ise anayasanın bir tüzel kişiliğinin olmamasıdır (Teziç, 2016: 177). Kurucu iktidarlardan ile kurulmuş iktidarlardan arasındaki farkın daha iyi anlaşılması bakımından şunu da belirtmek gerekir; kurulmuş iktidarlardan, devletin tüzel kişiliğine bağlıdırlar ve kendileri için belirlenmiş olan sınırları aşmaları mümkün gözükmemektedir. Kurucu iktidarlardan ise devletin tüzel kişiliğine bağlı olmadıkları gibi; bunun yanı sıra devletin kurumsal varlığının da dışında yer almaktadırlar. Kurucu iktidar devleti kuran iktidar olduğuna göre devletin kurucu iktidarın varlığından kaynaklandığını söylemekte bir yanlışlık yoktur (Gözler, 2016: 14).

Kurulu iktidar dendiğinde tam olarak neyin anlaşılması gerektiğine ilişkin olarak Kapani, (2016: 73) "Bundan özellikle devletin siyasi karar organları olan yasama ve yürütmeyi anlamak gerekir" demiştir.

Anayasa yapma ve değiştirme olarak adlandırdığımız kurucu iktidar, hukuki çerçevede herhangi bir kuralla bağlı kalmaması sebebiyle egemenlik kavramının tam anlamıyla karşılığı olduğu söylenebilecek bir kavramdır; fakat olaya sadece hukuk bağlamında bakmak yerine sosyolojik ve siyasi bağlamda da bakılırsa, kurucu iktidarın da tam anlamıyla bağımsız olmadığı bariz bir şekilde görülecektir. Tüm iktidarlar da olduğu gibi kurucu iktidar da faaliyetlerini hayata geçirirken çevresindeki isteklere, beklentilere ve eğilimlere göre hareket eder. Bu anlamda da kurucu iktidarların yaptığı anayasalar genel olarak bu güçlerin tesirinde yapılır. Kurucu iktidarın bu güçleri görmezden gelerek kendi isteği ve ideali yönünde bir anayasa yapmasının önünde hukuki bir engel yoktur; fakat böyle bir anayasa toplumun meşruluk anlayışıyla kaçınılmaz olarak çatışacağı için böyle bir anayasanın uzun soluklu olacağını söylemek de zordur. 1961 ve 1982 Anayasası, kurucu iktidarın toplumu görmezden gelerek kendi ülküsü ve isteği yönünde anayasa yapmasının sonuçlarını göstermeleri açısından önem teşkil etmektedir (Kapani, 2016: 74-75).

Bütün bunları göz önünde bulunduracak olursak sonuç olarak, kurucu iktidarın kuramsal olarak bağımsız ve sınırsız yetki sahibi olduğunu, özetle egemen olduğunu; fakat teamülde sosyolojik ve siyasi faktörler tarafından sınırlandırıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Kurucu iktidarın toplumsal hakikatlere uymayan ve bunları göz ardı eden kurallar koymuş olması durumunda ise bu kuralların kısa süre içerisinde fonksiyonlarını kaybedeceklerini tarihsel örneklerden de açıkça görebiliyoruz. Bundan kaynaklı, kurucu iktidarı her türlü tesirden tamamen uzak sınırsız ve bağımsız bir iktidar; yani egemen olarak atfetmenin teamülde hiçbir anlamı yoktur (Kapani, 2016: 76).

Kurucu iktidar sadece anayasaları yapan değil aynı zamanda da daha önce yapılmış olan anayasaları değiştiren iktidardır. Bu nedenle de kurucu iktidar kavramının kendi içerisinde de ikili bir ayrıma uğradığını söylemek mümkündür. İlk defa veya mevcut bir anayasanın yerine yeni bir anayasa yapan kurucu iktidar türü "asli kurucu iktidar" adını alır. Hâlihazırda mevcut olan bir anayasayı değiştirme gücüne sahip olan kurucu iktidar türüne ise "tali kurucu iktidar" adı verilir (Gözler, 2015: 40).

1.5.2.1. Asli Kurucu İktidar

Asli kurucu iktidar, teorik anlamda hiçbir hukuki kuralla bağlı olmayan ve bir devletin ilk anayasasını ortaya koyan veya mevcut bir anayasanın yerine yenisini yapan kurucu iktidar

türüne verilen isimdir (Teziç, 2016: 178). Asli kurucu iktidarın en önemli ve temel özelliği, kendisini bağlayıcı bir anayasal düzenin olmamasıdır; ancak bu durum asli kurucu iktidarın, hukukun tamamen ortadan kalktığı durumlarda ortaya çıktığı görüşünü de doğurmaz. Hukukun tamamen ortadan kalkmış olması teorik açıdan mümkün olmamasının yanında az önce de belirtildiği üzere; pratikte mümkün gözükmemektedir (Erdoğan, 2015: 51).

Burada bahsi geçen ve ele alınan asli kurucu iktidarın hukuki mi yoksa hukuk dışı mı olduğu konusundaki fikirlerden bir neticeye varmak gerekirse şunları belirtmek mümkündür; asli kurucu iktidarın yaptığı muamelat teorik anlamda ele alındığı takdirde hukuk dışı bir işlemdir. Devrim ve ihtilal gibi özünde şiddet barındıran bir yolla kurucu iktidar sıfatının elde edilmesi sonucunda yapılan bir anayasanın gerçek anlamda hukuki bir dayanağı olmayacaktır. Asli kurucu iktidar bir anayasa yaparken kendinden önceki anayasayı ortadan kaldırdığı için ya da böyle bir anayasa zaten var olmadığı için yapılan işlemin de teorik anlamda hukuka dayalı bir işlem olduğunu savunmak mümkün gözükmemektedir; bu bağlamda hukuki pozitivistlerin fikirlerine katılmak mümkündür. Buna karşılık asli kurucu iktidarın teorik anlamda hukuki özelliğe sahip olmaması onun bütünüyle hukuk dışı bir niteliğe sahip olduğu anlamı da ortaya çıkmamaktadır. Asli kurucu iktidarın evrensel hukuk ilkelerini, insan hakları gibi temel kuralları ve toplumsal istekleri göz ardı ederek tamamen kendi hukuk bilinci yönünde bir anayasa yapması günümüz koşullarında mümkün görünmemektedir. Bütün bunlar hesaba katıldığında da asli kurucu iktidarın niteliği için "ne tam olarak hukuki ne de tam olarak hukuk dışı" biçiminde bir tanım yapmak doğru olacaktır.

Anayasayı fiilen sınırlandıran sosyolojik faktörler ise her toplumda ve her devirde farklılık gösterdikleri için bunların hepsinin saptanması ve nesnel bir biçimde ortaya konulması mümkün değildir (Gözler, 2016: 60-61).

1.5.2.2. Tali Kurucu İktidar

Bir anayasanın, mevcuttaki anayasadan doğan yetkiler aracılığıyla değiştirilebilmesi salahiyetini taşıyan iktidar tali kurucu iktidar şeklinde tanımlanabilir. Tali iktidar; asli kurucu iktidar gibi sınırsız bir iktidar değildir ve sınırları var olan anayasanın belirttiği çizgilerle belirlenmiştir. Bundan kaynaklı olarak da asli kurucu iktidarın tersine, tali kurucu iktidarın hukuki özelliğine dair herhangi bir kuşkulu durum bulunmamaktadır; tali kurucu iktidar hukuki bir iktidardır (Erdoğan, 2015: 57). Tali kurucu iktidara, anayasadan kaynaklanan bir iktidar türü olduğu için "türev kurucu iktidar" demek yanlış olmayacaktır. Bu konuyla ilgili olarak Teziç, (2016: 191) "Tali, ikinci derecede önemsiz anlamına geliyor. Oysa türev sıfatı, nispi bir önemsizliği ifade etmesi açısından daha yerindedir" söylemini kullanmışsa da tali

kurucu iktidar da denildiğinde türev kurucu iktidar da denildiğinde aktarılmak istenen şey aynıdır ve bu iki kavram arasında hukuk terminolojisi bakımından bir farklılık yoktur.

Anayasanın değiştirilmesi mümkün olmayan maddeleri dışındaki tüm maddelerini değiştirme gücüne sahip olan iktidar tali iktidardır. Bundan çıkarılması gereken sonuç, tali kurucu iktidarın istediği takdirde anayasanın değiştirilemez maddeleri dışındaki tüm maddelerini değiştirebileceğidir; fakat uygulamada bu tür bir işleme rastlanmamaktadır. Tali kurucu iktidarlar genellikle anayasalarda belli başlı maddeleri içerisinde barındıran kısmi düzenlemeler yapmakla yetinirler (Gözler, 2015: 50). Tali kurucu iktidarın yeni bir anayasa yapma gücü ise yoktur; çünkü tali kurucu iktidar anayasa tarafından kurulmuş bir iktidardır (Gözler, 2009: 48-49). Tali kurucu iktidarların varlığı önemlidir; çünkü bir anayasanın değiştirilemez katılıkla olması zamanla bu anayasanın toplumun değişen ve dönüşen yapısına ayak uyduramamasına sebebiyet verecektir. Anayasaların tıpkı toplumların kendisi gibi yaşayan varlıklar olduğundan bu araştırmanın başında bahsedilmiştir. Bu durumdan anlaşılacağı üzere tali kurucu iktidar, toplumun ve anayasal düzenin huzuru bakımından önemlidir (Gözler, 2016: 110-114).

Tali kurucu iktidarın, yani anayasayı değiştirme iktidarının kime ait olduğu konusundaki problemin net bir cevabı yoktur. Daha açık söylemek gerekirse; tali kurucu iktidar, anayasadan kaynaklanan hukuki özellikteki bir iktidar olduğu için, tali kurucu iktidarın sahibinin kim olacağı da yine anayasa tarafından belirlenir. Mevcut anayasa, değişikliklerle ilgili hükümlerinde kimi yetkili kılarsa tali kurucu iktidar yetkisinin sahibi de o olur. Anayasalar genellikle bu yetkiyi kendi oluşturdukları bir organa vermek suretiyle tali kurucu iktidara kimlik kazandırır. Bazı anayasal düzenlerde ise halka veya devlet başkanına tali kurucu iktidarın yaptığı değişiklikleri veto hakkı tanınmıştır. Bu tür bir sistemde tali kurucu iktidarın; halk veya devlet başkanı ile anayasanın belirlediği bir organ arasında paylaşıldığını belirtmek mümkündür (Gözler, 2015: 51). Anayasa, tali kurucu iktidarı kullanma gücünü kime vereceğini seçerken, belirli bir kurumu ya da kişiyi seçmek gibi bir yükümlülük altında değildir; yani bu yetki halka, yasama organına, hükümete veya direkt olarak bir kişiye dahi verilebilir. Tali kurucu iktidar yetkisinin kime verileceğini belirleyen güç, asli kurucu iktidardır ve asli kurucu iktidar da teorik bakımdan sınırsız bir iktidar olduğundan dolayı tali kurucu iktidarın kime verileceği konusunda da teorik olarak bir özgürlük bulunmaktadır (Gözler, 2016: 116- 117).

Anayasaların değiştirilme biçimleri normal kanunların değiştirilme biçimleri kadar kolay olmamalıdır. Böyle bir durum vuku bulduğu takdirde, daha önce de üzerinde durulduğu üzere hem anayasanın normlar hiyerarşisindeki yerine dair çelişki yaratacaktır hem de

anayasanın keyfi bir şekilde değiştirilmesine sebebiyet vereceği için devletin ve toplumun düzeninin bozulmasına neden olacaktır. Bu usulün olması gerekenden fazla katı kılınması ise anayasanın değişen, dönüşen topluma ve çağa ayak uyduramaması sonucunu ortaya çıkaracağı için başka problemler meydana gelecektir (Erdoğan, 2015: 57).

Tali kurucu iktidarın sınırları anayasa tarafından çizilmiştir. Bu sınırlar ise içeriksel, zamansal veya biçimsel sınırlar olabilirler. İçeriksel sınırlar denildiği zaman akla gelmesi gereken, anayasanın bazı maddelerinin değiştirilemez olduğudur. Örneğin; 1982 Anayasası'nın ilk üç maddesi değiştirilemez nitelikte maddeler oldukları için tali kurucu iktidarın bu maddeleri değiştirmesine imkân yoktur. Zamansal sınırlar denildiğinde akla gelmesi gereken ise tali kurucu iktidarın anayasayı değiştirmesinin belli bir zaman için yasaklanmış olmasıdır. Örneğin; 1978 Portekiz Anayasası, kabul edildiği tarihten itibaren ilk beş yıl için anayasada değişiklik yapılması yasak kılınmıştır. Anayasada bu tür hükümlerin olması zamansal sınırlar olarak anlaşılabilir. Biçimsel sınırlar denildiğindeyse, geniş bağlamda; mevcut anayasanın değiştirilmesi için izlenecek usul anlaşılır. Anayasaların sadece, normal kanunlardan farklı olarak ve daha meşakkatli bir yol izlenerek değiştirilebileceği daha önce belirtilmişti. İşte bu usul anayasa metninde detaylı olarak ortaya koyulur ve bu usulün tüm nitelikleri de tali kurucu iktidarın biçimsel sınırlarıdır (Gözler, 2015: 52).

İKİNCİ BÖLÜM

1950-1960 VE 1970-1980 ARASI TÜRK SİYASALVE TOPLUMSAL HAYATI: 1961 VE 1982 ANAYASALARININ AYAK SESLERİ

Türkiye'nin siyasi tarihi için dönüm noktası olan bir gelişme çok partili hayata geçiştir. Daha önceki başarısız denemelerden sonra Türkiye ilk defa 1946 yılında gerçek anlamda çok partili bir siyasi hayatı tecrübe edebilmiştir. Tek partili sistemin terk edilerek çok partili sisteme geçilmesi özellikle demokrasi bakımından büyük bir adım niteliğindedir. Bu adımın daha anlamlı hale gelmesi ise 1950 Genel Seçimleri'nde iktidarın barışçıl bir şekilde el değiştirmesiyle olmuştur. Buna karşın 27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan askeri darbeyle demokrasi sekteye uğratılmış ve siyasi hayatta köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Özellikle 1961 Anayasası'nın daha iyi kavranabilmesi bakımından Demokrat Parti'nin iktidarda varlık gösterdiği 10 yıllık dönemin irdelenmesinde yarar vardır.

Ön görülen biçimde 14 Mayıs 1950 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimler oldukça sakin ve barışçıl bir şekilde gerçekleşmiştir. Seçimlere katılım oranı oldukça yüksek olmuştur ve kayıtlı seçmenlerin yaklaşık %90'ı sandık başına gitmiştir. Seçim sonuçları ise özellikle CHP yönünden oldukça şaşırtıcı olmuştur; DP, geçerli oyların %53,4'ünü almayı başarmıştı. CHP ise %39,8'de kalarak DP'nin gerisinde kalmıştı (Zürcher, 2016: 318). Seçimlerden önce DP'ye TBMM'de 50 milletvekilliği önerecek kadar kendine güvenen CHP ağır bir yenilgiye uğramıştı. Oransal olarak aradaki oy farkı çok büyük değildi; fakat parlamentodaki dağılım CHP için çok daha şok edici bir sonuç ortaya çıkarmıştı. Uygulanan çoğunluk sistemi sebebiyle toplamda 487 milletvekilliğinin 396'sını kazanan DP mecliste ezici bir çoğunluğu ele geçirmişti. Seçimlerin bir diğer kaybedeni ise sadece 1 milletvekilliği alabilen Millet Partisi olmuştu (Karpat, 2016: 327). Bu seçimlere uygulanan seçim sisteminin tesirini kavramak içinse şu söylenebilir; eğer bu seçimlerde çoğunluk sistemi yerine D'Hondt Sistemi hayata geçirilmiş olsaydı DP, TBMM'de 270 milletvekili koltuğuna sahip olurken; CHP 210 milletvekili koltuğunu kazanacaktı. Temsilde adalet ilkesine hiçbir açıdan uymayan bu durum, iktidarın muhalefet üzerinde tam bir hakimiyet kurmasına ve sistemin parlamenter nitelikten çıkıp zaman içerisinde çoğunluğun despotluğuna dönüşmesine sebebiyet verecek olan faktörlerden sadece biridir (Göktepe, 2014a: 362).

CHP, DP'nin kurulduğu ilk zamanlara nazaran siyasi rüzgârı kendine döndürmeyi başardığı inancındaydı. DP'lilerin sert muhalefetine neden olan birçok olumsuzluk giderilmiş olup savaş yıllarından gelen ekonomik kriz dönemi aşılmaya başlanmış ve iktidarla muhalefet arasındaki münasebet de onarılmıştı. Kısaca söylemek gerekirse; DP'yi ve MP'yi tatmin

edebilecek her türlü önlem alındığı gibi ülkedeki sermaye sahiplerinin de desteğini alacak reformlar hayata geçiriliyordu. Tüm bunların gerçekleşmesine rağmen CHP'nin başarısız olması, DP'nin CHP'nin geçmişten gelen imajını iyi şekilde kullanmasından ileri gelmektedir. Özellikle İnönü'nün varlığı ve halk üzerindeki tesiri CHP için o dönemde büyük bir öncelik teşkil ediyordu (Ahmad, 2016: 49-50). CHP'ye olan tepki, Günaltay'ın başbakanlığa gelmesinden sonra büyük anlamda dinmişti; fakat bu CHP'nin geçmişini silmek için yeterli bir durum olmamıştı. Bu konuya ilişkin Karpat (2016: 328), "Seçimler 1947 veya 1948 yıllarında yapılmış olsaydı CHP, 1950'de topladığı oyların belki de ancak yarısını almış olurdu; son yıllarda yürütülen liberal siyaset, partinin itibarını artırmıştı" diyerek CHP'nin yenilgisinin aslında büyük ölçüde beklenen bir durum olduğunu belirtmiştir. Seçimlerle alakalı bir diğer ilginç nokta da CHP'nin genel olarak Ankara'nın doğusundaki daha az kalkınmış bölgelerde yüksek oy oranlarına ulaşırken, Ankara'nın batısındaki tek bir şehirde dahi birinci gelememiş olmasıdır. Bu durum, Milli Mücadele yıllarından beri geleneksel olarak CHP'ye bağlı olan toprak ağalarının ve aşiret reislerinin halen CHP'yi desteklediklerinin bir göstergesiydi (Zürcher, 2016: 318).

DP'nin iktidara gelişi CHP'nin iktidarı kaybedişi Türkiye'nin demokrasisi için önemli bir dönüm noktasıydı; çünkü beklenen olmamış ve CHP, iktidarı barışçı bir şekilde terk etmesini bilmişti. Bunun yanı sıra, bu iktidar değişikliğinin içerdiği başka anlamlar da bulunmaktaydı. CHP'nin tek parti dönemindeki bürokratik iktidarı seçimlerde yenilgiye uğramıştı ve bu kadronun yerini şimdi cumhuriyetin yeni burjuvaları ve toprak ağaları almıştı (Teziç, 1976: 262-263). İktidarın barışçıl bir şekilde el değiştirmesiyle beraber mecliste ezici bir çoğunluğa sahip olan DP, Cumhurbaşkanlığı'na Celal Bayar'ı getirdi. Bayar ise kabineyi kurma görevini Adnan Menderes'e verdi (Ahmad, 2016: 51). Cumhurbaşkanlığı için partiler üstü bir kişi olarak Ali Fuat Cebesoy'un da ismi önerildiyse de DP'liler bu isteği reddetmişlerdir. Daha sonra Cebesoy'a Millî Savunma Bakanlığı önerilmiş; ancak Cebesoy bu teklifi geri çevirmiştir. Buna karşılık Bayar, Cumhurbaşkanı olduğu gün DP'deki genel başkanlık görevini bırakarak fiilen olmasa da görüntüde partiler üstü bir konum almıştır. Başbakanlık ve parti genel başkanlığı ismi içinse Fuat Köprülü'nün ismi sıklıkla geçmesine karşılık her iki göreve de Adnan Menderes getirilmiştir (Göktepe, 2014a: 363). Bayar'ın Cumhurbaşkanı olduğu gün Refik Koraltan da TBMM Başkanı seçilmiştir. Menderes'in kabinesi ise 29 Mayıs 1950'de programını mecliste okuduktan sonra 2 Haziran 1950'de güvenoyu alarak görevine başlamıştır. DP iktidara geldikten sonra CHP ile arasındaki ilk tartışma da bu oylama sırasında yaşanmıştır; programla ilgili eleştiri için son sözün

kendilerine verilmesi gerektiğinin altını çizen CHP'li milletvekilleri, bu istekleri kabul edilmeyince TBMM'yi terk etmişlerdir (Teziç, 1976: 263).

DP'nin hükümetin başına geçmesiyle beraber Türkiye'de geçmişten beri yerleşmiş olan siyaset anlayışında da keskin değişimler meydana geldi. Dürüst seçimler sonrasında halkın oylarıyla iktidara gelen DP ise böylece siyaseti seçkinlerin tekelinden çıkarmış ve halka açmış bir parti konumundaydı. Bu durum da Türkiye'de yerleşmiş olan bürokratik geleneğin yıkılışıyla birlikte halkın geniş kesimlerinin siyasete katılımını ve hatta yeni bir burjuvazinin doğmasını olanak sağlayacaktı (Göktepe, 2014a: 363). DP'nin milletvekillerinin profilleri de CHP'nin iktidarda olduğu dönemlerdeki milletvekillerinin profillerinden oldukça farklıydı. DP milletvekilleri, CHP'nin milletvekillerine kıyasla daha gençlerdi ve seçim bölgeleriyle olan bağları çok daha sağlamdı. Üniversite mezunu olanların sayısı CHP milletvekillerine göre daha azdı; fakat ticaretle ve hukukla ilgilenenlerin sayısı da CHP'lilere göre daha fazlaydı. En önemli ayırım ise; DP milletvekilleri arasında bürokrasi veya kırsal kökenli hiç kimsenin olmamasıydı (Zürcher, 2016: 323).

DP iktidarı dönemi Türkiye'nin ekonomisi açısından oldukça olumlu bir dönemdir. Özellikle tarımsal üretim açısından DP'nin yaptığı atılımlar oldukça pozitif sonuç vermiş ve iklimin de oldukça uygun olması sebebiyle Türkiye'nin tarımsal üretimi CHP'nin iktidarda olduğu yıllara oranla adeta zirve yapmıştır. Yeni iktidarın makineleşmeye önem vermesi üretimdeki artışta büyük rol oynamıştır. Tarım alanındaki gelişmeye verilebilecek en önemli örneklerden biri ise Türkiye'nin buğday üretimidir. 1950 yılına kadar buğday ithal eden bir ülke olan Türkiye, 1954 yılına gelindiğinde dünyada en çok buğday ihraç eden ülkeler arasında dördüncü sıraya kadar yükselmiştir. Bu durum köylünün DP'ye olan sempatisini önemli ölçüde artırmıştır (Göktepe, 2014a: 366). Özellikle DP iktidarının olumlu bir grafik çizmesi nedeniyle CHP herhangi bir alternatif dahi sunamaz hale gelmişti ve kendi içerisindeki karışıklıklar ileriye yönelik adımlar atmasına engel teşkil ediyordu. CHP'nin 1951 ve 1953 kongrelerinde partinin programında köklü değişiklikler yapıldı. Bu duruma rağmen CHP yönetiminin herhangi bir alternatif sunmaksızın DP'nin her icraatını sert bir biçimde eleştirmesi, ordudaki ve bürokrasideki CHP tesirinden çekinen DP'nin CHP'ye karşı sert bir biçimde saldırıya geçmesine sebep oluyordu. DP'nin bu dönemde CHP'ye karşı temel argümanı; milli iradenin yasal temsilcisi olan DP'nin meşruiyetinin CHP ve onun başkanı İnönü tarafından kabul edilemediği biçimindeydi (Zürcher, 2016: 325).

1952 yılından itibaren hızlı ve plansız büyümenin getirdiği sorunların yavaş yavaş baş göstermeye başlaması ve aydınların tekrar CHP tarafına geçmeye başlamasıyla beraber İnönü, 1952 yılından itibaren DP'yi bir erken seçime zorlayabilmek için ülke genelinde gezilere

başladı. Hal böyle olunca DP ile CHP arasındaki olumsuz hava daha da arttı ve Balıkesir'de İnönü'nün miting yapmasına valilik tarafından izin verilmeyince muhalefetin yasal haklarının kullanılmasının engellendiğini öne sürülerek ülke çapındaki geziler iptal edildi. Bu gergin hava o dönemde Türkiye'nin önemli gazetecilerinden biri olan Ahmet Emin Yalman'a İslamcı bir genç tarafından suikast girişiminde bulunmasına kadar devam etmiştir. Bu girişim, DP'nin CHP'ye "irticaya, komünistlere ve diğer çılgınlara karşı iş birliği yapma" şeklinde bir öneri sunmasını sağlamıştır ve böylece iki parti arasındaki gergin hava bir süreliğine olsa da yumuşamıştır. 1953 yılında CHP'nin malvarlığının soruşturulmaya başlanması ve bu soruşturmanın CHP'nin mallarına el konulmasıyla sonuçlanması, iki parti arasındaki gerilimin yeniden eski gergin havasına dönmesine sebep olmuştur (Ahmad, 2014b: 63-64).

Seçimlerden hemen sonra 1954 yılının haziran ayında çıkarılan kanunlar vasıtasıyla DP, muhalefet partilerine oy veren seçim çevrelerinde bazı değişiklikler yaparak o bölgeleri adeta cezalandırmıştır. Büyük ölçüde eriyen muhalefete rağmen DP bekleneni yapmayıp muhalefeti sindirmek için antidemokratik uygulamalar yapmaya devam etmiştir. 30 Haziran 1954 tarihinde ise Cumhuriyetçi Millet Partisi lideri Bölükbaşı'nın memleketi olan Kırşehir il olmaktan çıkarılarak ilçe yapılmıştır. 14 Haziran 1954 tarihinde çıkarılan kanunla CHP'nin en güçlü olduğu illerden biri olan Malatya ili ikiye bölünür ve bu ile bağlı olan Adıyaman ilçe statüsünden çıkarılarak il yapılır. Yine aynı tarihte çıkarılan bir başka kanunla da karma liste usulü kaldırılarak partilerin seçim ittifakı yapmasının önüne geçiliyordu. Yapılan uygulamalar bununla da kalınmayarak, muhalefet partilerinin radyoda konuşma yapması yasaklanıyor ve sadece iktidar partisinin hükümet adına konuşması serbest hale getiriliyordu (Teziç, 1975: 267).

Yapılan seçimlerden kısa bir süre sonra DP'nin bu şekilde muhalefeti ortadan kaldıracak girişimlerde bulunmasının sebebini anlamak için Menderes'in seçimlerden sonra gazeteci Ahmet Emin Yalman'a verdiği demecin üzerinde durmakta fayda vardır. Prof. Feroz Ahmad'ın aktardığı üzere; Menderes, Yalman'a şunları söylemiştir: “Seçimler yurttaşlarımızın ne kadarının izlediğimiz yolu benimsediğini göstermiştir. Şimdiye kadar bu konuda siz gazetecilere danışıyordum, ama halkın gösterdiği bu güven artık bu türden danışmalara gerek kalmadığını ortaya koyuyor” (Ahmad, 2016: 137).

Milli iradeyi her şeyin üzerine koyan bu anlayışın Menderes nezdinde devam ettiği bu beyandan da açıkça anlaşılmaktadır. Seçimlerde elde edilen büyük zaferle beraber Menderes'in CHP ve İnönü faktörü nedeniyle çekindiği orduya olan yaklaşımı dahi değişime uğramıştır. Menderes, ordunun yedek subaylarla yönetilmesinin önünde bir engel

bulunmadığını dile getirerek, ordunun yüksek komuta kademesini açık bir dille tehdit etmiştir (Ahmad, 2016: 137).

DP, TBMM'de ezici çoğunluğu elinde tutmasına rağmen içindeki kavgalarla uğraştığı için güçlü bir şekilde hükümet edemiyordu. DP'nin 1956 yılında aldığı otoriter önlemler ülkedeki siyasi ortamın iyice belirsizleşmesine neden olmuştu. Başbakan Menderes, DP üstündeki tartışmasız hâkimiyetini kaybetmişti ve ülkedeki muhalefetin gün geçtikçe güç kazandığı bir ortamda otoriter önlemler almaktan başka bir yol izleyecek durumda değildi. Özellikle DP'nin hayal kırıklığına uğrattığı liberal aydınları arkasına alan CHP, uzun bir aradan sonra siyaset yapabilir bir konuma gelmişti.

Seçimlerin erkene alınmasıyla birlikte, CHP ile CMP arasında yapılan görüşmeler bu iki partinin seçimlere ortak bir liste ile girmeleri üzerinedir. Akabinde Hürriyet Partisi de bu görüşmelere katıldı; böylece muhalefetin DP'nin karşısına tek bir blokla çıkması sağlanacaktı. Fakat DP Seçim Kanunu'nda daha önce yapılan değişikliklere ek olarak, 11 Eylül 1957 tarihinde yaptığı değişikliklerle partilerin seçim çevrelerinde ayrı ayrı aday göstermeleri zorunluluğunu getirerek bu güç birliğinin önüne geçmiştir. Bunun yanı sıra altı ay içerisinde bir partiden ayrılan bir kişinin bir başka partiden aday olması da yasaklanmıştı. Bu yasağın getirilme nedeni ise DP'den ayrılarak Hürriyet Partisi'ne geçen Fuat Köprülü'nün milletvekili olmasının engellenmesi olduğu açıktır (Teziç, 1976: 270-271).

1957 Genel Seçimlerinde seçmenlerin bir kısmı listelerde ismini bulamayarak oy kullanamayınca bu gerginlik daha da tırmandı ve birçok yerde olayların çıkmasına sebep oldu. (Karpat 2016: 505). DP'nin oyları büyük bir düşüş göstererek %47,9 seviyesine kadar gerilemişti. Bunun yanında ise CHP'nin oyları %41 seviyesine kadar ulaşmıştı (Ahmad, 2014: 76). Seçime katılan diğer partilerden CMP %7,2 seviyesinde seçmenlerin oyunu alırken Hürriyet Partisi bu yarışta %3,9 seviyesinde kalmıştı. Uygulanan seçim sistemi sebebiyle DP, 1954'teki durumuna nazaran oldukça geri kalmış olmakla birlikte yine de TBMM'de çoğunluğu elinde bulunduran taraf olmayı başarmıştı. DP, TBMM'de 424 milletvekilliği koltuğuna sahipken CHP ise milletvekilliği sayısını neredeyse altı kat artırarak 178'e çıkarmayı başarmıştı. CMP 4 milletvekilliği kazanırken Hürriyet Partisi ise 2 milletvekilliği kazanmıştı. DP'nin oylarının %50'nin altına düşmesine rağmen meclisteki çoğunluğu elinde tutmaya devam etmesi sebebiyle 1957 Genel Seçimleri sonrasında CHP'nin ortaya koyduğu en önemli muhalefet tezi "meşruiyet sorunu" olmuştur (Göktepe, 2014a: 371). Seçimlerin hemen ardından CMP ile KP bir olarak, "Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP)" adında yeni bir parti oluşumuna gitmişlerdir (Zürcher, 2016: 338).

DP'nin gücündeki erimeyi 1957 seçimleri açıkça göstermekle beraber Menderes'in halk nezdinde desteğinin giderek kan kaybetmesine paralel olarak DP içindeki gücünü de iyiden iyiye kaybetmesine sebep olmuştur. Bakanlar Kurulu listesini seçimlerden ancak bir ay sonra hazırlayan Menderes hükümetin güvenoyu alması sürecinin aralık ayına kadar uzamasına sebep olmuştur (Teziç, 1976: 271). DP seçimlerden beklenenin üstünde bir güç kaybıyla çıkarken CHP hem halk desteği olarak hem de TBMM'deki yerini koruyarak çok daha güçlü bir şekilde DP'nin karşısına çıkmıştır. DP'nin bir erken genel seçim sonucunda çoğunluğu elinde tutmak düşüncesiyle siyasi istikrarı yeniden sağlama fikri de işe yaramamıştır. CKMP ve Hürriyet Partisi de CHP ile birlikte hareket etmeye başladıkları için birlikte DP bloğu karşısında parçalanmış bir muhalefet bloğunun olduğunu söylemek doğru olamayacaktır.

DP'nin otoriterliğin dozunu iyice artırdığı yıllar iktidardaki son yılları olmuş ve bununla birlikte ordunun da siyasi arenadaki baskısını iyice hissettirmeye başladığı dönemler olmuştur. CHP ile ordu arasındaki ilişkilerden her zaman kuşku duyan DP, 1957 Genel Seçimleri'nin hemen öncesinde CHP'nin ordu vasıtasıyla meclisi işgal ettireceği şeklindeki söylemlerin çıkmasıyla birlikte bu kuşkularını bir kere daha gündeme getirmiştir. Kabine kurulduktan sonra DP, muhalefeti bastırabilmek için çeşitli önlemleri hızlı bir biçimde almaya başlamıştır. Bütün bunların sonucunda muhalefet partileri TBMM çatısı altında konuşma özgürlüklerini dahi kaybetmiş bir duruma gelmişlerdir.

Ordunun bir askeri darbe planladığına dair ilk ciddi söylentiler ise 1958 yılının başlarında dile getirilmeye başlanmıştır. Bu konuda yapılan soruşturma için gözaltına alınan subaylara bilgi alınabilmesi için işkence dahi yapıldıysa da soruşturmada kayda değer bir ilerleme sağlanamamıştır. Fakat darbe imasında dahi zaten tedirgin olan DP'nin tüm kontrolünü kaybetmesine sebebiyet verecekti (Ahmad, 2014a: 76-77).

DP 1950'lerin başındaki özgürlükçü imajını tamamen yitirirken CHP ise bu süreçte kendini yenilemeyi geç de olsa başarmıştı. Gelecek yıllarda CHP'nin ortaya koyacağı "ortanın solu" fikri de ilk defa bu dönemde, DP yönetiminde ortaya çıkan ekonomik manzara sebebiyle şekillenmeye başlamıştır (Ahmad, 2014a: 79).

1959 yılının başlarında ortaya çıkan iki olay DP'ye kısa bir süreliğine de olsa nefes aldırırken DP-CHP ilişkilerinin çok kısa bir süre için sakinleşmesine ortam sağladı. IMF'nin istikrar programının kabul edilmesiyle beraber Türkiye'ye 359 milyon Amerikan Doları yardım yapılmıştı ve bu yardım çiftçilerin durumunu düzeltmesine ön ayak olduğu için DP'nin kırsal kesimdeki itibarı yeniden yükselmeye başlamıştı.

İki parti arasındaki sakinleşme kısa sürmüş ve gerilim yeniden alevlenmiştir. CHP, Ege Bölgesi şehirlerini kapsayan ve İnönü'nün de bizzat katılacağı "Büyük Taarruz" isimli propaganda gezilerini başlatmıştır. Gezinin ilk durağı olan Uşak, DP'nin yurt genelinde en güçlü olduğu illerden biriydi. İnönü'nün treni şehre yanaştıktan sonra DP yanlılarından oluşan bir grup ile CHP'liler arasında gerilimin tırmanmasına neden olan olaylar çıktı ve gruptan bir kişinin attığı taş İnönü'nün kafasına isabet ederek yaralanmasına neden oldu. Bu olay ülke çapında büyük bir kızgınlık yarattı ve CHP de bu olayı sürekli gündemde tutarak bir istismar malzemesi haline gelmesini sağladı. Bu olayın gündemde kalması özellikle ordu içerisindeki huzursuzluğu iyice artırdı; çünkü ordu içerisinde İnönü'ye büyük saygı duyulmaktaydı. İnönü bu olaylara rağmen gezilerini iptal etmedi. Kayseri'de CHP'lilerin şehre alınmaması yönündeki hükümet tarafından verilen emirlere askerler tarafından itaat edilmemesi İnönü'nün ordu içerisindeki karizmasını gösterdiği gibi ordu içerisinde DP'ye duyulan tepkiyi de göstermesi açısından önem arz etmektedir (Göktepe, 2014a: 371-372).

18 Nisan 1960 tarihinde DP milletvekillerinden oluşan "Tahkikat Komisyonu" isimli bir komisyon kuruldu. Bu komisyon yasama, yürütme ve yargı erklerini neredeyse tek elde toplayacak oranda oldukça geniş yetkilere sahipti. Bu komisyonun amacı muhalefetin meclisteki faaliyetlerinin soruşturulmasıydı. Tahkikat Komisyonunun görev süresi üç ay olarak belirlenmişti ve bu süre zarfında meclis dışında herhangi bir siyasi faaliyet yürütülmesi yasaklanmıştı (Zürcher, 2016: 349). Tahkikat Komisyonu'nun kurulması ülke genelinde muhaliflerin büyük gösteriler yapmalarına sebep oldu. Bu gösteriler özellikle Ankara'da, komisyonun yetkilerinin anayasaya aykırı olduğunu ilan eden hukuk fakültesi akademisyenlerinin önderliğinde vuku buluyordu. Gösterileri yatıştırılmayacağını anlayan hükümet, bu duruma sıkıyönetim ilan ederek karşılık verdi (Ahmad, 2016: 138). Gösterilerin bastırılabilmesi için ordu devreye sokuldu. Ordunun devreye sokulması ise Harp Okulu öğrencilerinin tepkisini çekti, öğrenciler 21 Mayıs 1960'da Ankara'da sessiz bir yürüyüş yaparak tepkilerini açıkça belli ettiler. Gösterilerin bastırılmasında ordunun kullanılmasıyla ilgili bir diğer önemli detay ise hükümetten gelen emre rağmen askerlerin öğrencilere ateş açmayı reddetmesidir (Karpat, 2014: 190). Bu olay hem DP'nin muhalefeti bastırabilmek için geldiği raddeyi hem de ordunun DP'ye karşı tutumunu göstermesi açısından önem teşkil etmektedir. Ordu hükümet tarafından verilen emri ikinci defa yerine getirmemişti. Harp Okulu öğrencilerinin yaptığı yürüyüş ise ordunun DP'ye olan tepkisini gösteren bir diğer olaydır.

Tahkikat Komisyonu'nun çalışmalarını muhalefetin tepkilerine rağmen devam ettirmekteydi. Komisyonun tüm itirazlara rağmen kurulmuş olması üzerine İnönü "şartlar tamam olduğunda ihtilal yapmak ulusun meşru bir hakkıdır, o vakit sizi ben bile kurtaramam"

şeklinde bir açıklama yaparak aslında olayların gidişatının işaretlerini ortaya koymuştu. Ordu üzerindeki en etkili kişilerden biri olan İnönü bu açıklamayı muhtemelen gelişigüzel bir şekilde yapmamıştı. İnönü'nün ordu içerisindeki huzursuzluktan ve komitelerden büyük bir ihtimalle haberi vardı; fakat açıklamalarına bakıldığında İnönü'nün olayı bir ihtilale gerek kalmadan çözebilmeyi hedeflediği açıkça anlaşılmaktadır.

21 Mayıs 1960'ta Harp Okulu öğrencileri tarafından gerçekleştirilen gösteri DP'yi fazlasıyla sarsmıştı. Menderes, olayın vahametini belki de ilk defa bu gösteriler sonrasında anlayabilmişti; fakat yaklaşmakta olan bir darbenin önüne geçmesi için de zamanı kalmadığının farkındaydı. 25 Mayıs 1960'da Menderes bir ülke turu başlattı ve ilk olarak Eskişehir'e gitti. Burada yaptığı konuşmada Menderes, Tahkikat Komisyonu'nun çalışmalarının bittiğini söylemiş -oysaki komisyonun çalışma süresi üç ay olarak planlamıştı- ve raporunun yakın bir tarihte açıklanacağını söylemiştir. Yine Menderes'in bu konuşmada 1960 yılının Eylül ayında erken seçimlerin yapılacağını açıklayacağı; fakat Hasan Polatkan'ın bu açıklamayı Konya konuşmasına saklaması için Menderes'i ikna ettiği söylenmektedir. Tahkikat Komisyonu'nun kaldırılması ve erken seçimlerin tarihinin ilan edilmesi CHP ile DP arasındaki ilişkileri normalleştirebilecek türden iki etkendi; ancak DP bu iki adımı da atmak için çok geç kalmıştı. 27 Mayıs 1960 tarihinde TSK içerisindeki cunta benzeri yapılardan bir grup asker ihtilal yaparak DP hükümetini devirerek ve yönetime el koyarak emellerini gerçekleştirdiler (Ahmad, 2014a: 85-86).

Darbenin büyük oranda DP'nin otoriter tutumu sebebiyle gerçekleşmiş olduğu düşünülse de bu konuda tüm sorumluluğu DP'de aramak yanlış olacaktır. Çünkü DP, CHP iktidarı döneminde yapılan uygulamalara tepki gösteren kitlelerin desteğini alarak yükselmiş bir parti konumundaydı ve CHP döneminin uygulamaları sebebiyle mağdur olmuş kitlelerin rövanşist zihniyeti zamanla tüm DP'yi ele geçirerek DP'nin tek parti dönemi CHP'si ile siyasi bakımdan aynı yere konumlanmasına neden olmuştur. DP ile CHP arasında ideolojik açıdan da çok büyük bir fark bulunmamaktaydı; yani bu partiler arasındaki tartışmalar daha çok demagojikti. Bu sebeple bu iki partinin uzlaşmak yerine ülkeyi darbeye kadar götürecek bir çatışma ortamı yaratması ülke bakımından faydalı bir sonuç ortaya çıkarmamıştır. CHP'nin iktidarda olduğu süre içerisinde demokrasiye geçiş konusunda yavaş ve isteksiz davranması DP'nin iktidarda olduğu süre boyunca bu konuyu istismar malzemesi haline getirmesine sebebiyet vermiştir; ancak DP de iktidara geldikten kısa bir zaman sonra eleştirdiği CHP gibi otoriterleşmiş ve muhalefeti demokrasiyi bitirmekle dahi tehdit etmiştir.

Yaşanan kötü olaylarla DP iktidarını değerlendirmek ve bu iktidarın yaptığı olumlu şeyleri göz ardı etmek bir bakımdan DP'ye haksızlık etmek anlamına gelecektir. DP iktidarı

döneminde iyi planlanmamış olmasına karşın ekseriyetle ekonomik anlamda önemli ilerleme kaydedilmiştir. Bu ilerlemede tarım alanında yapılan modernleşme çalışmalarının yeri epey büyüktür. Yine sanayi alanında da hem iç hem de yabancı sermayenin desteklenmesiyle birlikte önemli atılımlar yapılmıştır ve bu atılımların bir bölümü de devletçilik politikasına uygun bir şekilde devlet gerçekleştirmiştir. CHP ile arasındaki tüm tartışmalara rağmen DP'nin cumhuriyet devrimlerine saygı duyduğu ve bunları tartışma konusu haline getirmeye çalışmadığı da ortadadır. DP, dini siyasete alet etmekle suçlanmışsa da bu suçlama bir mübalağadan ibarettir (Karpaz, 2016: 506). DP iktidarının toplumda yarattığı en önemli değişim ve gelişim ise köylerde artan refah seviyesiyle birlikte insanların köylerden şehirlere göç etmeye başlayarak dünyayla daha entegre bir hayat idame etmeye başlamalarıdır. Bunun paralelinde şehirlerde daha iyi şartlarda ve geçim sıkıntısı taşımadan daha iyi eğitim alarak yaşayan insanların demokrasi ve özgürlük kavramlarına olan ilgisi artmıştır. Buradan yola çıkarak DP, tarihteki birçok otoriter modernleşme hareketi gibi bir anlamda kendi çöküşünü hazırlamıştır demek yerinde bir tespit olacaktır.

2.1. 1960 Askeri Müdahalesi Sonrası ve 1961 Anayasası'nın Yapım Süreci

27 Mayıs 1960 tarihinde TSK içerisindeki cunta benzeri yapılardan oluşan bir grup asker ülkedeki demokrasiyi kesintiye uğratmış ve sivil siyasetçiler bir süre için ülkenin yönetiminden uzaklaştırılmıştır. Bu süre zarfında ülkenin yönetimini ele alan bu cunta hareketinin içerisinde de birçok farklı görüş yer almaktaydı. Bunun yanında ihtilal siyasi tartışmaları da beraberinde başka bir boyuta taşımıştı. Siyasi tartışmalar, darbe sonrası yapılacak olan anayasanın yapım sürecinde de devam etmiş ve bu anayasayı da oldukça tesiri altına almıştır. Bu bakımdan söz konusu dönemdeki siyasi ortam ve sonrasındaki anayasa yapım süreçleri üzerinde önemle durulması gerekmektedir.

2.1.1. Milli Birlik Komitesi Dönemi

27 Mayıs 1960 tarihinde sabah saat üç sularında silahlı kuvvetler içerisindeki subaylar tarafından hükümet düşürülüp yönetime el koyuldu. Halk bu olayı radyolardan, adı daha sonra sıkça duyulacak olan Alparslan Türkeş'in okuduğu bir bildiriyle öğrenmiş oldu. Bildiride "kardeş kavgasına engel olmak" ve "demokrasiyi içine düştüğü buhrandan kurtarmak" gibi amaçlarla ordunun yönetimine el koyduğu belirtilmekteydi. Bildiride önemle altı çizilen bir diğer husus da darbenin kimseye karşı yapılmadığı ve kesinlikle tarafsız olduğuydu (Zürcher, 2016: 351).

12 Haziran 1960'a kadar geçen süre zarfı ordunun fiili olarak iktidarda varlığını sürdürdüğü dönemdir. Bu dönemde anayasa askıya alınmış ve yönetime el koyan askeri

yönetim tarafından daha çok sivil ağırlıklı bir kabine oluşturulmuştur. Yeni bir anayasa yapılmasına dair ilk tartışmalar da bu dönemde vuku bulmaya başlamıştır. İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Sıddık Sami Onar'ın başkanlığında bir Bilim Kurulu meydana getirilmiş ve bu kurulun geçici bir anayasa hazırlaması talebinde bulunulmuştur (Göktepe, 2014b: 395). Askeri cunta hareketine katılanların bir kısmı yönetimin İnönü liderliğindeki CHP'ye teslim edilmesi taraftarıydı. Diğer yönden siyasetçiler içerisinde bir temizlik yapılmasından sonra yeni bir seçim yapılarak siyasi hayatın eski akışına dönmesinden yana olanlar da vardı. Bir başka grup ise siyasi hayatın olağan akışına dönmesinden önce birtakım reformların yapılarak parlamenter demokrasinin tahkim edilmesinden ve bu tam olarak başarılana kadar da ordunun yönetimde kalmasından yana tavır sergilemekteydi. Bahsi geçen bu gruplar içerisinde en büyük güç, yüksek rütbeli subayların da içerisinde olduğu ikinci gruptu. Darbeci subaylar kendilerine "Milli Birlik Komitesi (MBK)" ismini vermişlerdi; fakat MBK'nın varlığı henüz hukuki bir çerçeveye dayanmadığı için MBK yalnızca fiilen varlık gösteriyordu. Darbeciler içerisindeki anlaşmazlıkların önlenmesi için MBK'nın başına emekliliğini yaşamak için İzmir'e giden Orgeneral Cemal Gürsel acele bir şekilde geçirilmişti; fakat darbeyi yapan cunta içinde Alparslan Türkeş ve Cemal Madanoğlu gibi isimler Gürsel'den çok daha etkili bir konumdaydılar (Ahmad, 2014b: 170-171).

1960 İhtilali'nin niteliğini oldukça değiştiren etmenlerden biriside bilim kurulunun kurulmasıdır. İktidarı ele geçirdikten sonra nasıl bir yol çizileceği konusunda bir fikir birliği içerisinde olmayan MBK, entelektüellerin de işin içine katılmasıyla kurumsal bir devrim niteliği kazanmıştır. Onar başkanlığındaki kurul, 28 Mayıs 1960 tarihinde MBK'ya bir ön rapor sunmuştur. Bu rapor genel olarak DP'yi suçlar nitelikte, DP'nin yönetiminde ülkedeki sistemin tam anlamıyla yozlaştığının üzerinde duruyor ve bu anlamda da askeri darbeyi meşru bir hale getiriyordu (Ahmad, 2016: 153-154). Bunun yanı sıra kurul üyeleri, uzun bir bildiri yayınlamaya darbenin neden meşru olduğunu detaylı bir biçimde anlattılar. Oysaki MBK, darbe gecesi yayınladığı bildiride askeri darbenin hiçbir siyasal veya toplumsal grubu hedef almadığını söylemişti. Kurulun bildirisine ise darbenin hedefinin DP olduğunu açıkça ortaya koymaktaydı. Askerlerden ve aydınlardan oluşan bir ittifak DP'ye cephe almış ve onu darbeye iktidardan düşürmüştü (Karpas, 2015: 191-193).

MBK'nın yalnızca fiilen değil hukuken de ülkenin yöneticisi konumuna gelmesi 12 Haziran 1960'da darbeye ve MBK'nın varlığına hukuki dayanak kazandıran geçici bir anayasa yayınlamasıyla olmuştur. MBK tarafından kurulmuş olan sivil ağırlıklı kabine ise yürütme organı olmasına karşın siyasi meselelerde son kararlar daima MBK tarafından verilmekteydi. Yani bu dönemde MBK'nın, ülkenin yönetimindeki tek otorite olduğunu söylemek yanlış

olmayacaktır (Zürcher, 2016: 353). Geçici anayasanın kabul edilmesinden 6 Ocak 1961'de Kurucu Meclis'in açılmasına kadar geçen zaman zarfı MBK'nın hukuki olarak ülkedeki tek yönetici olduğu dönem olarak sayılabilir (Göktepe, 2014b: 395). Geçici anayasa sayesinde MBK, yasama gücünü doğrudan; yürütme gücünü ise kabine aracılığıyla kullanabilir hale gelmişti. MBK başkanı Cemal Gürsel bunun yanı sıra Devlet Başkanı da olmuştu (Ahmad, 2016: 154).

14 Ekim 1960 tarihinde DP'liler Marmara Denizi'nde bulunan Yassıada'da ilk kez mahkemeye çıkarıldılar. Yargılamalar toplamda 11 ay sürecekti ve bu mahkemelerin bağımsızlığı ve tarafsızlığıyla ilgili şüpheler hiçbir zaman tam anlamıyla giderilemeyecekti. Sanıklar içerisinde DP'nin ileri gelen isimleri bulunmaktaydı. Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan gibi isimlerin yanı sıra darbe öncesindeki son kabinenin bütün üyeleri, DP'nin TBMM grubundaki tüm milletvekilleri ve bunlara ek olarak bürokrasiden, iş dünyasından ve hatta ordudan dahi birçok isim sanıklar arasında yer almaktaydı (Göktepe, 2014b: 396). DP'lilerin yargılamasının başlamasından bir süre önceyse DP'nin üyelerinden Cemal Özbey'in kongrenin zamanında yapılmamış olması sebebiyle açtığı dava sonuçlandı ve DP, 29 Eylül 1960 tarihinde Ankara 4. Asliye Hukuk Mahkemesi'nin tebliğ ettiği karar sonucunda kapatıldı (Teziç, 1976: 274). DP'nin kapatılarak DP'lilerin yargılanmaya başlaması da bir kere daha açıkça göstermiştir ki darbenin hedefinde artık direkt olarak DP vardır.

Ordu içerisinde Ondörtler'in tasfiye edilmesinden sonra ortaya çıkan çatlak sesler, MBK ve MBK dışında kalan diğer yüksek rütbeli subaylar tarafından da açıkça görülmekteydi. Ordunun yüksek kademelerindeki subaylar, bu durumu ortaya döküleceği için tehlikeyi sezerek bu unsurları kontrol altında tutacak bir yapı kurmakta karar kıldılar. "Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB)" adını alan bu oluşum, birçok farklı rütbeden subayı kapsayan geniş bir oluşumdur. Dönemin Genelkurmay Başkanı olan Orgeneral Cevdet Sunay, hem örgütü kendi kontrolüne alabilmek hem de ordu içerisindeki rahatsızlıkların bu grup vasıtasıyla önlenebileceğini düşünerek SKB ile arasındaki ilişkileri iyi tutmaya çalışmıştır. SKB'nin varlığı ise sadece ordudaki rahatsızlıkları giderme amacını gütmekteydi. SKB sayesinde MBK'nın dilediği gibi hareket etme özgürlüğü ortadan kalkmıştı; çünkü SKB, MBK'ya da alternatif olabilecek türden bir oluşum portresi çizmekteydi. Özellikle Ondörtler'in tasfiyesinden sonra meydana gelen boşlukta ismi öne çıkmaya başlayan Cemal Madanoğlu'nun iktidarı tek başına ele geçirme hevesine düşmesi halinde SKB'nin devreye gireceği düşünülmekteydi (Ahmad, 2014b: 178). SKB zamanla güçlenecek ve ülkedeki gerçek iktidar odağı haline gelecekti. Ordu içerisindeki rahatsızlıklar ise yeni anayasanın

yürürlüğe girmesiyle beraber sivil hayata geri dönüş yapıldığında kendini belli edecek ve hükümet kısa bir süre içerisinde iki farklı başarısız darbe girişimiyle karşılaşacaktı.

2.1.2. Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası'nın Yapımı

MBK, tamamı subaylardan oluşan bir kurul olduğu için yeni anayasanın bunlar tarafından yapılması mümkün değildi. Bu sebeple yeni anayasanın yapımı için bir "Kurucu Meclis" oluşturulması ve anayasanın da bu meclise yaptırılması hususu gündeme alındı ve bu fikir MBK tarafından da kabul edildi. Demokrasiye dönüş için ilk olarak bir Kurucu Meclis'in oluşturulması, daha sonra bu meclisin yeni anayasayı yapması ve yapılan yeni anayasanın da halkoyuyla kabul edilmesinin ardından genel seçimlerin yapılması şeklinde yol haritası yapılmıştı. İzlenecek olan bu yolla ilgili olarak atılan ilk adım Kurucu Meclis'in ve akabinde de bir Anayasa Komisyonu'nun oluşturulması olmuştur.

20 kişilik Anayasa Komisyonu oluşturulmuş ve bu komisyona Turhan Feyzioğlu ile Enver Ziya Karal başkanlık yapmıştır. Bu komisyonun yaptığı çalışmalar ve Kurucu Meclis'te yapılan tartışmalar sonunda ortaya bir anayasa taslağı çıkarıldı. Taslak, 1924 Anayasası ile farklıydı ve gerçekten de CHP'nin, aydınların ve MBK'nın görüşlerini yansıtacak türden görüşler yer alıyordu. Genel seçimlerde salt çoğunluğu elde eden partinin TBMM'de sınırsız hareket özgürlüğü kazanmasının engellenmesi için çift meclisli yapıya geçilmişti ve "Cumhuriyet Senatosu" kurulmuştu. Yasalar artık ancak her iki meclis tarafından da onaylanması koşuluyla yürürlüğe girebileceklerdi ve senato üyelerinin bir kısmı direk Cumhurbaşkanı tarafından atanacaktı. Meclisten geçen kanunların anayasal denetimini sağlayacak bağımsız bir Anayasa Mahkemesi oluşturularak yasama organının üzerindeki denetim de etkinleştirilmişti. En önemlisiyse nispi temsil sistemi getirilerek bir partinin mecliste çoğunluk elde etmesi engellenmişti. Ordunun konumu ise Milli Güvenlik Kurulu isimli bir organ vasıtasıyla anayasal bir güvenceye alınmıştı. Bu kurulun görevi hükümete iç ve dış güvenlikle ilgili tavsiyeler vermek olarak tanımlanmışsa da zamanla kurul güçlenerek ülkenin gerçek yönetim ve iktidar mekanizması haline gelmiştir (Zürcher, 2016: 356-357). Cumhuriyet Senatosu'nun kurulmuş olması önem teşkil ediyordu; çünkü Türkiye'nin saf parlamenter sistemle gelmiş olduğu nokta DP iktidarı döneminde açıkça görülmüştü. (Kalaycıoğlu, 2016: 372-373).

Anayasa Mahkemesi CHP'nin 1957 Genel Seçimleri için hazırlamış olduğu beyannamede kurulması önerilen bir organdır. Yeni anayasa yapımıyla ilgili çalışmalar sırasında da ilk olarak Bilim Kurulu'nun hazırladığı anayasa taslağında bir Anayasa Mahkemesi'nin kurulmasından söz edilmiştir. Bu anayasa taslağına göre Anayasa Mahkemesi

toplam on beş üyeden oluşacaktır ve yasama organı bu üyelerin seçiminde hiçbir şekilde yer almayacaktır. Cumhurbaşkanı ise sadece iki üye seçebilecektir. Bunun yanı sıra taslakta Anayasa Mahkemesi'ne oldukça geniş bir denetim alanı verilmiştir. Anayasa Mahkemesi yalnızca kanunları ve yasama meclislerinin içtüzüklerini değil, bu meclislerin verdiği tüm kararları da denetleme yetkisine sahipti. Ayrıca yasama meclislerinin ve cumhurbaşkanlığı seçimlerine ilişkin kanuna aykırılık iddiaları konularının da yine Anayasa Mahkemesi'nin denetleme alanı içerisinde yer alması öngörülmüştü. 1961 Anayasası'nda ise Anayasa Mahkemesi'nin denetim alanı taslaktaki şekliyle bırakılmasına rağmen, üyelerinden beşinin yasama meclisleri tarafından, ikisinin ise Cumhurbaşkanı tarafından atanması yönünde karar kılınmıştır. Yapılan bu değişiklik Anayasa Mahkemesi'nin demokratik meşruiyetinin sağlanması açısından önemlidir; fakat 1961 Anayasası genel olarak DP iktidarı dönemine bir tepki olarak ortaya çıktığı için demokratik meşruiyet arayışında çok da ileri gidilmemiştir (Özbudun, 2014: 135- 136).

Çok partili hayata geçişle birlikte anayasal denetimin olmamasının olumsuz etkileri açık bir şekilde ortaya çıkmaya başladı. 1924 Anayasası, TBMM'nin yetkilerini sınırlayan bir mekanizmaya sahip değildi. Bu sebeple de seçimlerde uygulanan çoğunluk sisteminin de tesiriyle çok güçlü çoğunluklar elde ederek TBMM'nin tek hâkimi haline gelen DP'yi denetleyecek hiçbir mekanizma yoktu. DP bu sayede anayasaya aykırı kanunları rahatlıkla meclisten geçirerek muhalefet üzerinde her türlü baskıyı kurabilmekteydi. DP'nin gücünü sınırlayan hiçbir mekanizma olmaması da DP ile CHP arasındaki ilişkileri iyice germiş ve bu kutuplaşma ortamı da ülkeyi darbeye sürüklemişti. Çift meclisli yapının ve Anayasa Mahkemesi'nin kurulması gibi fikirler de bu dönemde ilk olarak CHP'nin 1957 seçimleri öncesinde ortaya koyduğu beyannamede yer almıştı (Özbudun, 2014: 133).

Cumhuriyet Senatosu ve Anayasa Mahkemesi gibi önemli bir kısmı seçimle gelmeyen üyelerden oluşan bu organların kuruluşuyla birlikte iktidar gücü büyük oranda parçalanmıştı ve TBMM'nin idaresinden çıkarılmıştı; fakat 1961 Anayasası'nı yapan Kurucu Meclis bu önlemleri de yeterli görmemiştir. 1961 Anayasası'nda düzenlenmemiş olmakla birlikte Seçim Kanunu da yeniden düzenlenmiştir. Çok partili hayata geçildikten sonra yapılan seçimlerin tümünde "tek isimli tek turlu çoğunluk sistemi" hayat bulmuştu. Bu sistem kabaca bir seçim çevresinde basit çoğunluğu sağlayan partinin o seçim çevresindeki tüm temsilcilikleri elde etmesine dayanıyordu (Teziç, 2016: 339). Bu sistemin en önemli özelliği genellikle parti parçalanmasını azaltarak iki partili sistemler ortaya koymasındadır (Sartori, 1997: 81-81). Türkiye'de anayasal denetim mekanizmalarından yoksun bir ortamda uygulanan çoğunluk sistemi sebebiyle TBMM'de ezici bir çoğunluk ele geçiren DP'nin uygulamalarının

oluşturduğu tepkiler seçim kanunu düzenlenirken de kendini net bir şekilde göstermiştir. Tek isimli tek turlu çoğunluk sistemi kaldırılarak Millet Meclisi'nin seçimleri için "nispi temsil sistemi" getirilmiştir. Nispi temsil sistemi, ülkedeki siyasi eğilimlerin oransal olarak yasama organına yansması bakımından ele alınırsa en ideal sistem olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu sistemin en önemli ve etkin özelliği, parlamentoda güçlü çoğunlukların ortaya çıkmasına izin vermediği için genel bağlamda koalisyon hükümetlerinin doğmasına ön ayak olmuştur şeklinde bir çıkarımda bulunabiliriz (Erdoğan, 2015: 334-335).

Milli Güvenlik Kurulu 1961 Anayasası'nda Cumhuriyet Senatosu dışında vesayetçi tutumu yansıtan bir diğer önemli kurumdur. 1961 Anayasası'nın 111. Maddesi'nde Milli Güvenlik Kurulu ile ilgili olarak: "Milli Güvenlik Kurulu, kanunun belirlediği Bakanlar ile Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet temsilcilerinden kuruludur." (Erdem, 2012: 190) denmektedir. Ayrıca yine aynı maddede "Milli Güvenlik Kurulu, milli güvenlik ile ilgili kararların verilmesinde ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcılık etmek üzere, gerekli temel görüşleri Bakanlar Kurulu'na bildirir." (Erdem, 2012: 190) denmektedir. Gerek ülkedeki siyasi konjonktürün gerekse de maddede belirtilen "milli güvenlik" kavramının keyfi bir şekilde gereğinden fazla geniş yorumlanmasının tesiriyle bu kurul zamanla ülkenin gerçek iktidar merkezi haline gelmiştir. Bunun yanı sıra, 1924 Anayasası'nda Milli Savunma Bakanı'na karşı sorumlu olan Genelkurmay Başkanı'nın 1961 Anayasası'nda Başbakan'a karşı sorumlu hale getirilmesi durumu da ordunun devlet içerisindeki konumunu güçlendirmiştir (Özbudun, 2016: 45).

1961 Anayasası'nın üzerinde durulması gereken önemli taraflarından biri de MBK'nın kendini meşrulaştırma ve darbeyi hukuki olarak gerekçelendirme çabalarının anayasanın metnine de yansımış olmasıdır. Bu sebeple de 1961 Anayasası'nın "Başlangıç" bölümünde "direnme hakkı" isimli bir kavramdan bahsedilmiştir. Direnme hakkı; halkın kendilerine baskı ve zulüm uygulayan yöneticilere karşı kendilerini koruyabilmek amacıyla gerekirse şiddet yoluna başvurarak tepki koymaları olarak tanımlanabilecek bir kavramdır. Böyle bir hakkın bir anayasada yer almasının bu hakkı kötü niyetli kişiler tarafından istismara açık hale getirdiği gibi yorumlar yapılmaktaydı. Direnme hakkından 1961 Anayasası'nın yalnızca giriş kısmında söz edilmiştir ve bu hakka ilişkin bir maddeye anayasada yer verilmemiştir (Soysal, 1997: 50-51).

1961 Anayasası'nın birinci maddesi: "Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir" (Erdem 2012: 161) ibaresine yer vermiştir. Dokuzuncu maddede ise: "Devlet şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki Anayasa hükmü değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez" (Erdem, 2012: 162) ibaresine yer verilmiştir. Devlet şeklinin cumhuriyet olduğuna dair maddenin

değiştirilmesinin teklif edilmesinin dahi yasaklanmış olması 1961 Anayasası'nın ideolojik bir anayasa olması hususunu güçlendirirken ayrıca anayasayı daha katı bir hale getirmiştir.

2.1.3. 1961 Anayasası'nın Genel Değerlendirmesi

1960 İhtilali milli iradeye ve egemenliğe ters düşen bir davranışın tezahüründen ziyade bir anlam taşımamaktaydı. Örneğin Bayar; 1960 İhtilali'ni Osmanlı dönemindeki geleneksel ordu medrese iş birliğinin devamı olarak nitelendirmektedir. Ona göre buradaki tek farklılık, cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte medreselerin yerini üniversitelerin ve aydınların almış olmasıdır (Tanör, 1994: 11-12). Bu tür düşünceler ise büyük ölçüde DP'lilerin söz konusu anayasanın yapım sürecinden tamamen dışlanmış olmalarından kaynaklanmıştır.

1961 Anayasası'nın yapılış süreci demokratik teamülleri karşılamaktan oldukça uzaktır. DP, askeri bir darbe ile devrildikten bir süre sonra DP'liler hükümette oldukları süre zarfında yaptıkları icraatlar sebebiyle tutuklanarak cezaevine gönderilmişlerdir. Bu durum demokrasi bakımından oldukça sıkıntılıdır ve bunun doğal görülüp kabul edilmesi imkânsızdır. Bir siyasi partinin yöneticilerinin hükümette oldukları süre zarfında yaptıkları icraatlardan dolayı yargılanmaları ve sonunda da idama mahkûm edilmeleri ülkedeki demokrasinin sağlıklı bir şekilde işlemlerini imkânsız hale getirir; çünkü bu durum gelecek hükümetlerin de icraatlarında özgür bir tutum sergilemelerine engel olur. Halkın oyunu alarak güçlü bir şekilde iktidara gelen bir partinin yöneticilerinin yargılanarak idam edilmiş olmalarını bu açıdan Türkiye için demokrasiye atılan bir çelme olarak değerlendirmek gerekir. Üstelik DP'lilerin yargılandığı mahkemelerin bağımsızlığı konusundaki şüpheler de yersiz ve gereksiz olarak görülebilecek şüpheler değildirler. Bu sebeple de Türkiye'nin demokrasisini geliştirme sürecinde 1961 İhtilali sonucunda yaşanan bu durumu, gelecek hükümetlerin de huzurlu ve özgür bir ortam içerisinde çalışmalarını engelleyecek nitelikte bir geri adım olarak değerlendirilebilir.

1961 Anayasası'nın yarattığı en önemli problemlerden biri, ordunun vesayetçi anlayışını hukuki bir temele dayandırması sorunsalıdır. Milli Güvenlik Kurulu ve tabii senatörlük gibi kavramların demokratik hayata girişleriyle birlikte egemenliğin halk iradesine dayanması konusundaki görüş dayanaksız kalmaya başlamıştır. Genelkurmay Başkanı'nın Başbakan'a karşı sorumlu bir hale getirilmesi ise ordunun liderinin protokoldeki yerinin yükselmesi anlamını da taşıdığı için ordunun vesayetçi rolünün psikolojik olarak da tanımlanması anlamını taşımaktadır.

Oydaşmacı bir demokrasi anlayışını esas almayan 1961 Anayasası'nın yapılış süreci ile ilgili katılımcılığı esas alan demokratik bir usulle yapıldığını söylemek de zordur. TM, halkın

doğrudan oyuyla seçilmiş bir meclis değildi. Halkın temsili kısmi ve dolaylı bir şekilde sağlanmıştı. Mecliste CHP'nin ve CKMP'nin temsilcileri vardı; ancak darbe yapıldığı anda ülkenin en büyük partisi olan DP kapatıldığı gibi Kurucu Meclis'te eski DP'li veya DP'ye yakın olan hiçbir üye bulunmamaktaydı. Bu durum da darbe gerçekleştiğinde MBK her ne kadar aksini iddia etmiş olsa da yapılan darbenin DP'ye karşı yapıldığını açıkça ortaya koymuştur. DP'li yöneticilerin yargılamalarının sürdüğü bir ortamda DP'lilerin süreçten tam anlamıyla dışlanacağı bir biçimde yeni anayasa tartışmalarının yapılması ve hazırlanan metnin halkoyuna sunulması, DP kapatılmış olmasına rağmen ülkedeki halen en büyük seçmen grubu olan DP'lilerin bu anayasaya karşı olumlu bir tavır takınmalarına engel olmuştur. DP'liler 1961 Anayasası'na içerikten bağımsız bir şekilde karşıt bir tavır almışlardır ve yapılan halkoylamasında da DP'lilerin bu tavrı açıkça hissedilmiştir. 1961 Anayasası referandumla kabul edilmiştir; fakat hayır oylarının oranı söz konusu anayasanın meşruiyetine gölge düşürecek nitelikte yüksek olmuştur.

Ordunun sivil siyaset üzerindeki vesayetçi anlayışının yerleşerek kurumsal bir kimlik kazanması ilk defa 1961 Anayasası'yla kanuni bir çerçeve bulduğu için söz konusu anayasayı Türkiye'de askeri vesayetlinin başlangıcı bakımından milat kabul etmek olasıdır. Ordunun siyaset üzerindeki vesayetini kurumsallaştıran ilk belge 1961 Anayasası'dır. Bu anlayış daha sonra yapılacak olan anayasa değişikliklerinde, 1982 Anayasası'nda ve daha sonrasında da kendini göstermeye devam edeceği için ordunun vesayetini kurumsal bir hale getiren ilk belge olan 1961 Anayasası'nın milat olarak kabul edilmesinde bir yanlışlık bulunmamaktadır.

1961 Anayasası ile anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı ilkesinin ilk kez sağlanmış olması söz konusu anayasanın kazanımları arasında sayılabilecek niteliktedir. 1924 Anayasası, anayasaya aykırı bir kanun çıkarılmayacağını belirterek bu üstünlüğü ifade etmişti; fakat bu konuya ilişkin hiçbir denetim mekanizması öngörmediği için fiili durumda böyle bir üstünlükten söz edilememekteydi. 1961 Anayasası ilk defa anayasanın üstünlüğünü somutlaştıran bir belge olması bakımından büyük önem taşımaktadır (Tanör, 1994: 19). 1961 Anayasası'nın sağladığı bir diğer önemli kazanım ise çoğulcu toplum yapısının sağlanması ve özgürlükler rejimi bağlamında yaptığı değişikliklerdir. Bu kazanımların korunamaması ise anayasanın oydaşmacı bir yolla yapılmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Yapılış aşamasında toplumda en geniş desteğe sahip olan bir partiyi karşısına alan bir anayasa doğal olarak içeriğinden bağımsız bir şekilde söz konusu partinin yandaşları tarafından tepkiyle karşılanmış ve zaten hiçbir zaman da tam anlamıyla sağlıklı bir biçimde uygulanamamıştır. AP'nin kısa sürede güçlü bir şekilde iktidara gelmesi ve uzun süre iktidarda kalması da tartışmaları artırmıştır; fakat ilginç biçimde anayasada 1971 yılında yapılan önemli değişiklikler AP

tarafından değil yine ordunun baskısıyla yapılmıştır. AP'nin ve kitlelerinin 1961 Anayasası'na karşı olan tutumu, anayasanın yapılış şekline olan eleştiriler bir kenara konduğunda ideolojik ve zaman zaman da demagojik argümanların ötesine çoğu zaman geçmemektedir. Bu tavır, anayasada 1971'de yapılan çok kapsamlı değişikliklere rağmen devam etmiştir ve sonuç olarak 1982 yılında 1961 Anayasası'ndan her anlamda çok farklı yeni bir anayasa ortaya konmuştur. 1982 Anayasası'nı yapanlar ve 1961 Anayasası'na karşı olanlar ise genel olarak aynı fikirde buluşmuşlar ve 1961 Anayasası'nın sağladığı özgürlükleri toplumun idrak edecek kadar olgun olmadığını iddia etmişlerdir.

1961 anayasasını yapan kişilerin genel olarak liberal ve sosyal demokrat eğilimli olduğu anayasanın metninden anlaşılmaktadır. 1961 Anayasası ideolojik bir anayasadır çıkarımında bulunmak mümkündür. Siyasal katılım sivil toplumun gelişmesi ve sosyal devlet gibi kavramlar açısından incelendiğinde görülecektir ki 1961 Anayasası, Türkiye'de bugüne kadar yapılmış anayasalar arasında en olumlu özelliklere sahip anayasadır. Tam olarak uygulanamamış olmasına rağmen; bu anayasanın yaratmış olduğu ortam ülkedeki siyasi ve fikri hayata nefes aldırıştır. Sosyalizmi parti ideolojisi olarak kabul eden "Türkiye İşçi Partisi (TİP)" gibi bir parti meclise girmeyi başarmıştır. Buna karşılık 1961 Anayasası, bahsedilen faktörler sebebiyle hiçbir zaman toplum tarafından tam anlamıyla kabul görmemiştir ve bu yönü sebebiyle biraz da siyasi partilerin oy alma endişesinden kaynaklı olarak boy hedefi haline getirilmiştir. Darbe ürünü olan 1961 Anayasası'nın bir diğer yönü ise askeri vesayeti kurumsallaştırmış olmasıdır. Söz konusu anayasanın 1971'de uğradığı büyük çaplı değişikliklerde yine ordunun tesiri vardır. 1961 Anayasası'nı ortadan kaldıran 1982 Anayasası ise yine bir darbenin ürünü olarak karşımıza çıkacaktır.

2.2. 1970-1980 Arası Türk Siyasal ve Toplumsal Hayatı: 1982 Anayasasının Ayak Sesleri

1961 Anayasası toplumun bir kısmı tarafından kabul görmemişti. Bu durum da toplumun bu kesiminin özlemlerini yansıtan siyasi oluşumların 1961 Anayasası ile bir çekişme içine girmelerine sebebiyet vermişti. Bu çekişme ortamına ek olarak çeşitli nedenlerden dolayı ülkede anarşinin ve terörün yükselmesi, ekonomik zorlukların artması ve siyasetin bu problemleri çözmedeki yetersizliği 1980 yılında ordunun bir kez daha yönetime el koymasıyla sonuçlanacak bir silsileyi başlatmıştır. Bu dönemi 12 Mart 1971 öncesinden başlayarak bölümler halinde ayrıntılı incelemek daha faydalı olacaktır.

2.2.1. 12 Mart 1971 Muhtırası Öncesi Türk Siyasi Hayatı

Türkiye'nin siyasal hayatındaki önemli dönüm noktalarından biri 12 Mart 1971 tarihinde AP hükümetine verilen muhtıra ile Demirel'in ordu tarafından istifaya zorlanmasıdır. Demirel'in muhtıra verilmesi yoluyla istifaya zorlanması ordu içerisindeki hangi hizbin verilen muhtıradan sorumlu olduğu tam olarak anlaşılamadığı için sonradan muhtıraya muhalif olacak birçok isim dahi başta muhtırayı desteklemiştir. Örneğin; 1961 Anayasası'nın öngördüğü reform hareketlerinin taraftarları olan liberaller, muhtıranın ordu içerisindeki reformcular tarafından verildiğini ve Demirel'in devrilme nedeninin de bu reformları yapmaktaki engelleyici tavrı olduğunu düşünmüşlerdir (Ahmad, 2014b: 285-286).

AP 1969 Genel Seçimleri sonucunda ikinci kez tek başına iktidara gelmeyi başarsa da bu dönemde iktidarda eskisi kadar rahat olamamıştır. AP, gereken üçte iki çoğunluk sağlandığı takdirde 1961 Anayasası'nın değiştirileceği vaadinde bulunarak girdiği bu genel seçimlerde %46,5 oranında oy alarak 450 sandalyeli mecliste 256 milletvekilliği kazanmıştı; fakat Demirel'in genel başkan olmasından sonra dinmeyen AP içerisindeki huzursuzluklar da bu dönemde tekrar gün yüzüne çıkmaya başlamışlardır. İktidara geldiği günden beri sermayedarlar ile iyi geçinen AP'nin ilk defa bu dönemde sermaye sahipleriyle olan ittifakı bozulmaya başlamıştır. DP döneminde zenginleşen Anadolu iş adamları ile daima iyi geçinen AP, zamanla tavrında değişikliğe giderek ülkedeki tekeli sermayeden yana tavır koymaya başlamasıyla bu politikalara tepki olarak parti içerisinde de muhalefet başlamıştır. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Başkanlığı da yapmış olan Necmettin Erbakan, AP'ye tepki olarak Anadolu sermayedarlarını temsil amacıyla siyasete girmiştir. Daha sonra da 8 Şubat 1970 tarihinde muhafazakâr ve İslamcı bir ideolojiyi içerisinde barındıran Mili Nizam Partisi'ni (MNP) kurarak, AP'den kopmaya meyilli muhafazakârları toparlamaya çalışmıştır (Teziç, 1976: 302-303). AP içerisinde İslamcı kanadın yanında DP döneminden beridir geleneksel olarak AP seçmeni olan, toprak ağaları ve Anadolu esnaflar da gidişattan hoşnut değildi; çünkü ülkenin ekonomik finansmanı için koyulan vergiler genel olarak bu kesimin sırtına yük olarak binmekteydi. AP içindeki tüm muhalifler birleşerek, bütçe oylamasında meclisteki diğer muhalefet partileriyle hareket edince Demirel Başbakanlıktan istifa etmek zorunda bırakıldı; fakat meclis içerisinde alternatifi olmaması sebebiyle 1970 yılının Mart ayında Demirel yeni bir kabineyle tekrar Başbakanlık koltuğuna oturdu (Zürcher, 2016: 365-366). Demirel'in tekrar Başbakan olması ve güvenoyu alabilmesi ise Türkiye'deki Alevi kesimin partisi olarak bilinen Türkiye Birlik Partisi'nin (TBP) hükümetten yana oy kullanması sayesinde sağlanmıştır (Çaylak ve Baran, 2014: 448).

Demirel yeniden Başbakan olmuştu; fakat AP içerisindeki huzursuzluklar halen yatışmış değildi. Demirel, yeni oluşturduğu kabinede parti içerisindeki muhalifleri tamamen dışlayarak sadece kendine yakın isimlerden oluşan bir kabine kurmuştu. Bununla da yetinmeyen Demirel, parti içerisinde muhalefet temizliğine girişmiş ve bütçe oylamasında ret oyu vererek hükümetin düşmesine neden olan milletvekillerinin bir kısmının da partiden ihraç edilmelerine sebep olmuştur. Partideki muhafazakâr kanadın lideri olarak görülen Saadettin Bilgiç ise partiden bir yıllığına ihraç edilmiştir. Bu strateji ile Demirel hem parti içi muhalefetten bir süre için kurtulmuş hem de ağır bir ceza vermediği için partinin parçalanmasına neden olacak türden bir karışıklığın ortaya çıkmasının önüne geçmiş olacaktı; fakat bu strateji işe yaramadı. Birçok politikacı AP'den istifa ederek Ferruh Bozbeyle tarafından kurulan Demokratik Parti'ye geçtiler. Demokratik Parti'nin kurucuları arasında birçok eski DP'linin de bulunması AP içerisindeki parçalanmayı giderek hızlandırmıştır (Seydi, 2014: 259-267).

1965 Genel Seçimleri öncesinde CHP yönetimine parti içerisinde büyük itirazlar gelmekteydi çünkü bu seçimlerden önce yönetim "ortanın solu" isimli bir kavram ortaya koyarak bunu partinin ideolojisi olarak kabul etmiştir. CHP'nin bu ideolojiyi kabul etme sebepleri 1961 Anayasası'nın ideolojik anlamda ortanın solu fikriyatını benimsemiş olması ve o dönemde yükselen aşırı sol akımların başka türlü kontrol altına alınamayacak olması biçiminde izah edilmiştir. 1965 Genel Seçimleri'nde CHP'nin uğradığı yenilgi, bu politikayı daha da tartışmalı hale getirdiyse de genel başkan İnönü söz konusu politikadan ödün vermemiştir. 1966 yılında yapılan kongrede ortanın solu fikrinin savunucularından biri olan Bülent Ecevit, muhaliflerin tüm çabalarına rağmen genel sekreterliğe seçilmiştir. Ecevit'in genel sekreterliğe seçilmesi ise CHP içerisindeki çekişmeleri daha da alevlendirmiş ve sonuçta muhalifler, 30 Nisan 1967'de CHP'den istifa ederek 12 Mayıs 1967 tarihinde Güven Partisi'ni (GP) kurmuşlardır. Bu parti daha sonra adını Milli Güven Partisi (MGP) olarak değiştirecektir. CHP'den ayrılarak GP'yi kuranlar sadece parti içerisindeki sağ-sol tartışmalarından dolayı ayrılmamışlardı. Bu milletvekilleri, CHP içerisindeki sermayedarların ve bürokratların da temsilcileriydi ve CHP içerisindeki değişimle birlikte bu kişilerin parti içerisindeki konumları da sekteye uğramıştı (Teziç, 1976: 294-296).

MBK'dan tasfiye edilerek yurt dışına gönderilen Alparslan Türkeş'in Türkiye'ye dönerek arkadaşlarıyla beraber CKMP'ye katılmasıyla Türkeş o kadar etkili bir figür haline gelmiştir ki CKMP'ye katıldıktan kısa bir süre sonra partiyi adeta ele geçirmiştir. 1965 yılının sonlarına doğru Türkeş tarafından yazılan ve "Dokuz Işık" ismiyle yayınlanan bir kitapçıkla CKMP'nin yeni ideolojisi ilan edildi (Zürcher, 2016: 371-372). Türkeş'in yönetimi altında

aşırı milliyetçi, militarist ve hem komünizme hem de kapitalizme düşman bir ideoloji benimseyen CKMP, 1969 yılının şubat ayında yapılan kongreyle ismini yeni ideolojisini yansıtacak şekilde "Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)" olarak değiştirmiştir (Ahmad, 2016: 172).

1969 Genel Seçimleri sonrasında siyasal ortamda büyük bir gerginlik ve umutsuzluk yaşanmaktaydı. Yaşanan öğrenci olaylarına ek olarak işçilerin grevlerinin başlaması ve bunların da sokak çatışmalarına dönüşmesi AP'nin iktidar partisi olarak bu sorunları çözmekte yetersiz kaldığı şeklinde yorumlanmaktaydı. AP, bu sorunları çözmek konusunda gerekli önlemleri alamıyor ve meselelere çoğu zaman gereğinden fazla pasif yaklaşıyordu. Sağcılara göre sorunlar solculardan kaynaklı olduğu için AP ülkedeki solcuları tamamen bastırmak suretiyle sorunu çözmeliydi. Solcular ise bu görüşün aynısına tek bir farkla sahipti; onlar problemleri yaratanların ve bu nedenle de bastırılması gerekenlerin sağcılar olduğunu düşünmekteydiler. İki tarafın da bu şekilde radikal bir tutum sergilemiş olması ise olayların yatışmasını büyük ölçüde engelleyen önemli bir faktördü. Sokaklardaki mücadele genel olarak MHP'nin gençlik örgütü olarak bilinen; ancak kamplarda paramiliter şekilde silah eğitimi de alan gençlerden oluşan "Ülkü Ocakları" ile silahlı mücadele şekliyle Türkiye'yi devrime götürme gayesi taşıyan solcu gençlerden oluşan ve "Devrimci Gençlik (Dev-Genç)" ismiyle de anılan "Türkiye Devrimci Gençler Federasyonu" arasında yaşanmaktaydı. Yaşananlar sebebiyle AP yalnızca halk nezdinde değil TBMM'de de zor durumda kalmaktaydı. CHP, AP'yi sorunların çözümü noktasında yetersiz davranmakla ve silahlı grupların iki kanadına karşı objektif davranmıyor olmakla suçlamaktaydı. AP ise alınacak sert bir tedbirin sorunları daha da derinleştireceğinden hareketle pasif bir siyaset izlemeyi sürdürme gayesindeydi (Çaylak ve Baran, 2014: 452).

AP'nin meclisteki çoğunluğunu kaybetmesiyle Başbakan Demirel'in duruma hâkim olma hususundaki güçsüzlüğü iyice ortaya çıktı. Dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, 13 Ocak 1971'de yaptığı açıklamayla Demirel'in bir süre geri çekilmesinin iyi olacağını söylediye de bu konuda tavsiyenin ötesinde bir yetkisinin olmadığını da dile getirmiştir (Ahmad, 2014b: 250). Asker kökenli bir Cumhurbaşkanı olan Sunay'ın bu sözleri özellikle zamanlaması açısından önem teşkil etmekteydi. Demirel ise ülkedeki problemlerin giderilememesi hususunda 1961 Anayasası'nı hedef alarak, bu karakterdeki bir anayasanın varlığının ülkedeki sorunların çözümüne engel olan birinci etken olduğunu işaret ediyordu.

8 Mart 1971'de AP içerisindeki problemlerin çözülmesi amacıyla yapılan toplantıda Demirel her şeye rağmen partideki hâkimiyetini korumayı başarabildi; fakat 12 Mart 1971'de

ordunun yüksek kademesi tarafından verilen muhtıra sonucunda Demirel Başbakanlık görevinden istifa etmek zorunda kaldı (Ahmad, 2014b: 250-251).

2.2.2. 12 Mart Ara Rejimi Siyasi Ortam

Muhtıra, genel çerçevesiyle Demirel'i ve AP'yi eleştiriyordu. Öte taraftan da ülkedeki kaosu sonlanmasını sağlayacak reformları Atatürkçü bir çerçevede bir an önce uygulayacak güçlü bir hükümet kurulmasının gerekliliğini belirtiyordu. Bu taleplerin karşılanmaması halindeyse ordu, anayasada belirtilen görevini yerine getirecek ve duruma müdahale ederek yönetime doğrudan el koyacaktı. Verilen muhtırayla alakalı birçok tartışma hemen başladı. Bu tartışmalar sonucunda ortaya atılan en önemli görüş, ordudaki düşük rütbeli subayların 27 Mayıs benzeri bir harekât planladıkları ve ordunun komuta kademesinin buna engel olmak için muhtıra verdiği yönündeydi. Siyasetçiler muhtıraya genel olarak olumsuz tepki göstermişlerdir. Demirel muhtıra verilir verilmez istifa etmiştir, CHP lideri İnönü ise ordunun siyasete karışmasından duyduğu huzursuzluğu ifade etmiştir. Buna rağmen kısa bir süre sonra Demirel de İnönü de müdahaleye karşı olan tavırlarını yumuşatmışlardır (Zürcher, 2016: 373-374).

12 Mart 1971 Muhtırası'nın verilmesi birçok kesim tarafından şaşkıncı olmamıştı; çünkü siyasi ortam böyle bir şeyin olacağını habercisiydi fakat muhtırayı verenlerin nasıl hareket edeceklerine ilişkin hiç kimsenin bir fikri yoktu. Tıpkı siviller gibi ordu da kendi içerisinde birçok farklı görüşe bölünmüştü ve muhtırayı veren kanadın hangi görüşten olduğu bilinmemekteydi. Muhtıra metni incelendiği zaman meselede 27 Mayıs 1960 Darbesi'ni yapan güçlerin ağırlığı olduğu düşünülmekteydi; çünkü metin 1961 Anayasası'nın öngördüğü reformların tamamlanmasından ve bu reformları Atatürk'ün görüşlerinin ışığında ve demokratik ilkeler çerçevesinde yapacak bir hükümetin kurulmasından söz ediyordu (Ahmad, 2016: 177). Cumhurbaşkanı Sunay 15 Mart 1971'de parti liderleriyle bir araya geldi. Bu toplantının amacı, muhtıra sonrası kurulacak olan partiler üstü hükümete başkanlık edecek kişinin bulunmasıydı. Bu kişinin iyi seçilmesi çok önemli bir hal almıştı; çünkü Cumhuriyet Senatosu'ndaki eski MBK üyelerinden oluşan "Milli Birlik Grubu (MBG)" tarafından da kabul edilecek bir aday bulunması gerekmektedir. Sonuç olarak CHP içinde İnönü'nün de güvendiği isimlerden biri olan Nihat Erim'in olması kararı verildi. Erim'in Başbakan olması üzerinde karar kılınca İnönü'nün muhtıraya olan bakışı iyiden iyiye yumuşamıştı; fakat bu durum CHP içindeki tartışmaları da büyütecekti. Nihat Erim, partiler üstü bir hükümet kurmakla görevlendirildiği için bağımsız kalmak suretiyle İnönü'den onay alarak CHP'den istifa etti (Fedayi, 2014: 495). 19 Mart 1971'de hükümeti kurma görevini alan Erim, bir hafta

sonra kabinesini ilan ederek görevine başladı (Ahmad, 2014b: 287). O esnada CHP Genel Sekreteri olarak görevini sürdüren Bülent Ecevit ise İnönü'nün Erim hükümetini desteklemesine olan karşıt tepkisini bu görevinden istifa ederek gösterdi (Zürcher, 2016: 374).

MDD'cilerin de muhtıraya ilişkin fikirlerini değişmesi Erim'in Başbakan olmasıdır. Erim, CHP'nin ortanın solu hizbinden değil sağa yakın kanadından gelen bir kişiydi. Kabinayı Erim'in kurmasıyla birlikte muhtırayı solcu subayların yaptığı bir darbe olarak düşünerek sevinen sol görüşlü aydınlar da muhtıraya karşı tavır takındılar. Erim'in Başbakan olması açıkça göstermişti ki olan şey solcu subayların bir darbesi değil, ordu içerisinde komünizmi ülkeye yönelmiş ana tehdit olarak gören komutanların yönetime dolaylı bir şekilde el koymasıydı (Zürcher, 2016: 374).

Hükümet CHP'nin ve MGP'nin desteğini almayı başarmıştı fakat AP'liler hükümetten pek de hoşnut değillerdi. Erim ise AP'lileri yatıştırmaya çalışıyordu çünkü meclisteki en kalabalık grup halen AP'nin grubuydu ve hükümetin AP'nin oyları olmadan yaşaması imkânsızdı. Erim'in AP'lileri yatıştırmaya yönelik tavrı ise hükümet içerisinde huzursuzluklara sebebiyet veriyordu. Kabinedeki bazı bakanlar Erim'i mevcut durumun sorumlularına boyun eğmekle suçlayıp istifa etmek istedilerse de daha sonrasında Erim tarafından ikna edilip istifalarını geri aldılar çünkü Erim'in AP'nin desteğini alma konusundaki endişesi yerinde bir endişeydi (Ahmad, 2014: 289).

Erim hükümeti, hükümet içindeki çelişkiler sebebiyle sözünü ettiği reformların gerçekleştirilmesi hususunda çok yavaş bir şekilde ilerleme kaydedebiliyordu. Erim'in AP ile uzlaşma konusundaki çabaları daha önce hükümet içerisinde bir krize sebebiyet vermiş fakat Erim daha sonraları bu kişileri istifalarından vazgeçmeleri için ikna etmişti. Gündeme gelen ilk konu 1961 Anayasası'nın liberal içeriğini ortadan kaldıracak nitelikteki bazı değişikliklerin yapılması oldu. Mecliste çoğunluğu elinde tutan sağ görüşe mensup partilerin de desteğiyle 1961 Anayasası'nın 44 maddesinde değişiklik yapıldı (Zürcher, 2016: 375-376). Özellikle 11. maddede yapılan değişiklik vasıtasıyla temel hak ve özgürlüklerin yasayla kısıtlanabilmesi imkânı getirilmesi (Erdem, 2012: 219), 1961 Anayasası'nın özgürlükler rejimi bakımından sağladığı serbestinin büyük oranda yok edilmesi anlamını taşımaktaydı. Değişiklikler bununla da sınırlı kalmadı; üniversiteler, radyolar ve televizyonlar özerk statülerini kaybettiler. Anayasa Mahkemesi'nin yetkileri sınırlandırıldı. Milli Güvenlik Kurulu ise daha da geniş yetkilere sahip oldu ve kabinenin talebi dışında da "tavsiyeler verme" imkânını ele geçirdi böylece sivil siyasetin üzerindeki vesayetçi yapı daha çok güçlendi. Normal kanunlara bağlı olan mahkemelerin yanında kendi özel kanunlarıyla yargılamalar yapan Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM) kuruldu ve birçok kişi bu mahkemelerde yargılandı. Her ne kadar bu

mahkemeler 1976'da kaldırılmış olsa da bu mahkemelerin yarattığı sorunların uzun süre ortadan kalkmadığını söylemek gerekmektedir (Zürcher, 2016: 376).

1961 Anayasası'nın vesayetçi yanını 1971'de yapılan değişiklikler daha da güçlendirirken özgürlükleri esas alan liberal yanını ise büyük ölçüde sınırlandırmıştır. Bu durum da kendi içerisinde zaten birçok çelişki içeren söz konusu anayasanın çelişkilerini gidermek yerine anayasayı toplum yapısıyla daha uyumsuz bir hale sokmuştur. Anayasada yapılan değişikliklerin en temel gerekçesi bu anayasanın toplum için bir lüks olduğuydu ve anayasanın yasamayı ve yürütmeyi çok güçsüz kılması sebebiyle ülkedeki terörün ve anarşinin önüne geçilemediği görüşüydü. Oysaki 1971 değişiklikleriyle beraber 1961 Anayasası'nın karakteri büyük ölçüde değiştirildiği halde ülkedeki anarşi ve terör azalmamış ve 1970'li yılların sonlarına doğru da zirveye yapmıştır. Bu durum da ülkedeki anarşinin ve terörün önlenemiyor olmasının sebeplerinin 1961 Anayasası'nın karakteri olmadığını veya öyle olsa dahi bu durumun tek sorumlusu olmadığını açık bir şekilde göstermiştir. Siyasetçilere olan güvensizlikle birlikte özgürlükler rejimi açısından geniş serbestiler sağlayan 1961 Anayasası'nın özgürlükler rejimi açısından kısıtlanması ve yasamanın ve yürütmenin yetkilerinin genişletilmesi ülkenin gidişatını tersine çevirmeye yetmemiştir.

1971 değişiklikleriyle birlikte Milli Güvenlik Kurulu'nun yapısında da sembolik olmakla birlikte önemli bir değişiklik yapılmıştır. Milli Güvenlik Kurulu'na artık kuvvet temsilcileri değil kuvvet komutanları katılacaktır (Tanör, 1994: 54-55).

12 Mart 1971'i bir dönüm noktası olarak kabul eden Başbakan Erim Türkiye'nin bu tarihin öncesindeki ortama bir daha asla geri dönmeyeceğini dile getirmiştir. Erim'in bu sözleriyle söylemek istediği ise 1961 Anayasası'nın sağladığı özgürlükler vesilesiyle gelişen liberal siyasi ortamdır (Ahmad, 2014b: 293). Gerçekten de yapılan anayasa değişiklikleri Erim'in sözlerini doğrulayacak nitelikte olmuştur ve 1961 Anayasası ile ortaya çıkan liberal siyasi ortam, anarşinin sebebi olarak görülerek büyük oranda yok edilmiştir. Erim bunları söylüyordu ama bir yandan da 1961 Anayasası'nın öngördüğü reformları yapmaktan bahsetmeyi de göz ardı etmiyordu. Kendini ülkeyi ileri taşıyacak bir reformcular grubunun lideri olarak görüyordu. 1961 Anayasası'nda öngörülen toprak, eğitim ve vergi reformlarını yapmak gerektiğinin üstünde duruyordu. Ülkedeki sanayileşme hamlesini de hızlandırmak isteyen Erim kabinesi, ekonomik önlemler ve reformlar öngören bir reform paketi açıkladı; fakat bu paket beklenenden çok daha büyük bir tepkiyle karşılaştı. Yapılan siyasi reformlar sayesinde ülkedeki liberal demokrasiye büyük zarar veren Erim, aydınlar arasındaki tüm desteğini kaybetmişti. Hazırlanan ekonomik reform paketi ise iş dünyasından tepki almıştı ve Erim'in sermaye çevreleri arasındaki desteği de büyük ölçüde düşmüştü (Ahmad, 2014: 295-

297). Buna karşılık Erim Demirel hükümetinde görev yapan bazı eski bakanların yeniden kabineye alınmasını da gündeme getirince kabinedeki teknokratlardan 11'i 1971 yılının aralık ayında kabineden ayrıldı. Erim bu kez bu hareketi engelleyemedi ve ayrılan bakanların yerini AP'den gelen bakanlarla doldurmak zorunda kaldı (Zürcher, 2016: 375).

Kendini reformculardan oluşan bir kabinenin lideri olarak gören Erim, 11 Aralık 1971'de ikinci kabinesini ilan ettiğinde kabinedeki bakanlardan bu durumun artık böyle olmadığını anlamak mümkündür. Erim bu kez muhafazakârlardan ve bürokratlardan oluşan bir kabine kurmuştu. Erim'in meclise ve sermaye çevrelerine boyun eğdiği konusunda herkes hemfikirdi. Erim'in yeni kabinesi ve hükümetin programı hem iş çevrelerini hem de meclisteki çoğunluğu sağlayan sağ partileri büyük oranda memnun etmişti (Ahmad, 2014b: 300-301). Erim kabinesini yenileyerek mecliste özellikle AP'nin desteğini almayı başarmıştı; fakat bu kabine de beklenen başarıyı sağlayamayarak kısa sürede başarısızlığa uğramıştır. Hükümet büyük oranda AP'nin güdümüne girdiği için Erim, AP'nin onaylamadığı hiçbir şeyi yapamamaktaydı. Demirel'in hükümet üzerindeki etkisini ortadan kaldırmak için Başbakan Erim, Cumhurbaşkanı Sunay'ın icazetiyle yürürlüğe girecek kararnameler vasıtasıyla ülkeyi yönetme yetkisi istedi; fakat bu istek mecliste reddedildi (Zürcher, 2016: 376). Bunun üstüne Erim, 17 Nisan 1972'de güven oylamasından kısa bir süre önce Başbakanlık görevinden istifa etti. Erim'in görevde kaldığı süre zarfında gerçekleştirdiği en önemli faaliyetler ise anayasada yapılan değişiklikler ve ABD'nin baskısıyla haşhaş ekiminin yasaklanmasıydı (Ahmad, 2016: 183).

Erim'in istifasının ardından hükümeti bağımsız senatör Suat Hayri Ürgüplü'nün kurması gündeme gelmiştir ve Cumhurbaşkanı Sunay da görevi Ürgüplü'ye vermiştir. Buna karşılık ordunun üst kademesi Ürgüplü'nün Başbakan olması taraftarı olmadığı için Ürgüplü'nün kabinesi Sunay tarafından onaylanmamıştır. Daha sonra Ferit Melen isminde karar verilerek hükümeti kurma görevi Melen'e verilmiştir (Fedayi, 2014: 496). AP'nin onayı olmadan kurulan bir hükümetin mecliste varlık göstermesinin mümkün olmadığını bilincinde olan Melen, AP ve Demirel ile Erim'e kıyasla çok daha yakın bir ilişki kurmayı tercih etmiştir (Zürcher, 2016: 376).

Hükümet tarafında bunlar yaşanırken Ecevit'in CHP genel başkanlığına seçilmesiyle birlikte CHP içerisinde bir kopuş daha meydana gelmiştir. CHP'nin ideolojisini "ortanın solu" olarak benimsemesinden sonra yaşanan kopuş gibi partinin sağ kanadına mensup isimler CHP'den istifa etmişlerdir. Başını Kemal Satır'ın çektiği bu şahıslar, CHP'den ayrılarak "Cumhuriyetçi Parti" isminde bir başka parti kurmuşlardır; fakat bu parti uzun ömürlü olamamıştır. Bir süre sonra bu parti, CHP'den daha önce istifa eden Turhan Feyzioğlu

hizbinin partisi olan MGP ile birleşmiştir ve ortaya çıkan yeni partiye de "Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP)" olarak adlandırılmıştır. Partinin genel başkanlığını ise Prof. Turhan Feyzioğlu yürütmekteydi. Ecevit'in bu duruma tepkisi, kabinedeki CHP'li bakanları çekmek olmuştur. Bu karara tepki gösteren eski genel başkan İnönü ise bu karar üzerine CHP'den istifa etmiştir. İnönü'yü daima bir denge unsuru olarak gören ordu, İnönü'nün yokluğunda CHP'nin Ecevit tarafından aşırı sola kaydırılacağına yönelik endişeler taşımaya başlamıştır; fakat Ecevit daha sonra bir şekilde bu endişeleri gidermiştir (Fedayi, 2014: 496).

Partilerin muhtıradan bir süre sonra karşılıklarına çıkacak olan ilk önemli sınav yeni Cumhurbaşkanı'nın seçimidir. Ordunun üst kademesi bu görev için Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler'in ismi üzerinde durmuşlardır. Bu sebeple de 1971 yılında emekliliği gelen Gürler'in görev süresi bir yıl daha uzatılarak kendisine Genelkurmay Başkanlığı yolunun açılması hedeflendi. Mevcut Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç'a ise emekliye ayrılması için ordudaki yüksek subaylar tarafından baskı uygulandı. Böylece Gürler Genelkurmay Başkanı olabilecek ve daha sonra da senatör olarak TBMM'ye üye olacaktı. Subayların planı büyük ölçüde istedikleri gibi gitti ve Genelkurmay Başkanı olan Gürler, bu görevde kısa bir süre kaldıktan sonra istifasını vererek Cumhurbaşkanlığı kontenjanından atanmış senatör unvanıyla Cumhuriyet Senatosu'na üye oldu (Ahmad, 2016: 185).

Partiler Cemal Gürsel ve Cevdet Sunay'ın ardından bir başka askeri liderin Cumhurbaşkanı olarak seçilmesine karşı bir tavır sergiliyorlardı; çünkü bu durumun üçüncü kez tekrarlanacak olması bir yerde bunun bir teamül haline gelmesi anlamına gelecekti (Zürcher, 2016: 377). Gürler'in dışında bir adayın seçilmesi durumunda ordunun yönetime tamamıyla el koyacağına dair söylentiler dahi yayılmaya başlamıştı (Fedayi, 2014a :497-498). Buna karşılık siyasetçiler ülkedeki hâkim istikrarsızlık ortamında ordunun bu kadar ileriye gidemeyeceğini biliyorlardı ve bunun verdiği rahatlıkla direnmeye çalışıyorlardı (Ahmad, 2014: 308). Yapılan 15 gizli oylama sonunda Gürler'i Cumhurbaşkanı olarak seçecek çoğunluk sağlanamadı, meclis orduya karşı durmuş; fakat ortada üzerinde uzlaşılan bir başka aday da bulunmamaktaydı (Zürcher, 2016: 377). Orduda ise Gürler'in seçilmemesi sebebiyle bir öfke hâkimdi; ancak zaten iktidarda olduklarından dolayı onlar da geri adım atmak mecburiyetinde kaldılar. İlk olarak mevcut Cumhurbaşkanı Sunay'ın görev süresinin uzatılması hususunda anayasada değişiklik yapılmasına yönelik bir öneri getirdiler; fakat bu öneri kabul görmedi. Bunun sonucunda subaylar, TBMM'yi ordunun da kabul edebileceği bir aday olması şartıyla istediği adayı seçmesi konusunda serbest bıraktı. Böylece ordu ile TBMM arasındaki gerilim büyük ölçüde ortadan kalkmış oldu. Demirel ve Ecevit'in emekli

bir asker olan ve aynı zamanda tabii senatör olarak Cumhuriyet Senatosu'nda görev yapan Oramiral Fahri Korutürk konusunda anlaşmalarıyla beraber problem tam anlamıyla çözüme kavuştu. Korutürk ılımlı görüşleriyle ve demokrat fikirleriyle tanınan bir senatördü ve asker kökenli olması hasebiyle ordunun da itiraz edemeyeceği bir kişiydi. Gerçekten de ordu, Korutürk ismine olumlu yaklaşmıştır ve 6 Nisan 1973 tarihinde Fahri Korutürk, TBMM tarafından Türkiye Cumhuriyeti'nin 6. Cumhurbaşkanı olarak göreve başlamak üzere seçilmiştir (Ahmad, 2016: 185).

Cumhurbaşkanı olarak seçilen Korutürk'ün seçilmesinin ardından Başbakan Melen, Korutürk'e kendi Başbakanını tayin etme fırsatı vermek için istifasını verdi. Korutürk ise hükümeti kurma görevini Naim Talu'ya verdi (Zürcher, 2016: 377). Talu, Melen kabinesinde Ticaret Bakanı olarak görev yapmaktaydı. Talu tarafından oluşturulan hükümet ise bir AP-CGP koalisyonu görüntüsü çiziyordu. Talu'nun görevi genel anlamda ülkeyi seçimlere götürmekten ibaretti ve Talu da bu sebeple çok dikkat çeken söylemlerde bulunmaktan kaçınıyordu (Ahmad, 2016: 185-186).

1973 Genel Seçimleri yaklaşırken en çok dikkat çeken olaylardan biri, kapatılmayla sonuçlanan MNP'nin genel başkanı konumunda olan Necmettin Erbakan'ın partinin kapatılması üzerine gittiği İsviçre'den Türkiye'ye topraklarına geri dönmesidir. MNP kapatılmıştı; fakat TİP'lilerin uğramış olduğu cezai uygulamalara MNP'liler uğramamışlardı. Sonuçta 1972 yılının ekim ayında kapatılan MNP'nin halefi olarak gösterilebilecek olan Milli Selamet Partisi (MSP) kuruldu ve bu partinin 1973'te yapılacak olan genel seçimlere hazırlanması hususunda ara rejim tarafından bir engel çıkarılmadı. MSP ise MNP dönemindeki politikalarına oranla daha dikkatli davranıyor, İslam'ı kültürel bağlamda çok fazla öne çıkarmak yerine İslami çözümleri ekonomik temele oturtan ve "İslami sosyalizm" diye tanımlanabilecek bir programı temel alan görüşü savunuyordu. Ülkedeki ekonomik problemler yabancı sermayeye olan bağımlılığa ve kapitalizmin yarattığı tekelleşmelere bağlanmaktaydı. Parti yönetimi her ne kadar bu terimi kullanmaktan kaçınmış olsa da MSP'nin programının "İslami sosyalizm" olarak tanımlanmasının sebepleri genel anlamda bunlardır (Ahmad, 2016: 188-189).

1973 Genel Seçimleri'nin ardından ortaya çıkan sonuçlar neredeyse tüm çevreler için fazlasıyla şaşkınlık yaratmıştı. Ülkede genel olarak AP'nin oy kaybetmekle birlikte ülkenin en büyük partisi olmaya devam edeceğine yönelik bir beklenti vardı; fakat CHP %33,3'lük oy oranıyla seçimlerden birinci parti olarak çıkmayı başarabilmişti. CHP bu neticeyle 450 sandalyeli TBMM'de 185 milletvekilliğine erişmişti AP ise beklenenden daha fazla bir oy kaybına uğramış ve %29,8 oranında oy almasına karşın ikinci olabilmişti ve mecliste 149

milletvekilliği koltuğuna sahip olmuştu. AP'den ayrılan Demokratik Parti, %11,9'luk oy oranıyla 45 milletvekilliğine sahip olurken MSP ise dikkat çeken bir başarıya erişmiş ve %11,8'lik oy oranıyla 48 milletvekilliğine sahip olmuştu. Seçime giren diğer partilerden CGP %5,3'lük oy oranıyla 13 milletvekilliğine sahip olurken MHP ise ancak %3,4 oranındaki oyuyla 3 milletvekilliğine sahip olmuştu. TBP ise bu seçimlerde büyük bir kayba uğramış ve oy oranı %1,1'e gerilerken partinin parlamentodaki milletvekilliği oranı da 1'e inmişti (Teziç 1976: 356). TBP için bu seçimlerde farklı sayılabilecek nokta, başta genel başkan Mehmet Ali Aybar olmak üzere TİP'lilerin bir kısmına listelerinde bağımsız olarak yer vermesidir. Bu yaşananlara rağmen TBP, "Alevilerin partisi" algısını aşamaması yüzünden TİP'lilerin oylarını kendisine yönelmesini başaramamıştır (Ahmad, 2014b: 319).

Bu tablo AP'deki parçalanmanın beklenilenden çok daha büyük olduğunu ortaya çıkarmıştı. Söz konusu seçimden bir önceki seçimlere göre %15'leri bulan bir kayıpla karşılaşan AP, meclisin en büyük partisi olma özelliğini de yitirmişti. CHP ise AP'deki parçalanmanın da tesiriyle birinciliğe kadar çıkmıştı; fakat bir önceki seçimlere oranla oylarını da anlamlı bir şekilde artırmıştı. Üstelik CHP'den de AP'de yaşanan parçalanmaya benzer bazı istifalar yaşanmış ve bu kişiler CGP'de birleşmişlerdi; ancak buna rağmen CHP'nin oyları artış göstermişti. Bu durum da İnönü'nün yerine genel başkanlığa seçilen Ecevit'in 12 Mart rejimine karşı takındığı tavrın halkta karşılık bulduğunun göstergesiydi. Yine Ecevit'in CHP'de İnönü dönemi süresince yerleşmiş olan katı bürokratik, ordu yanlısı ve devletçi çerçeveyi kırarak halka inmeye çalışması da CHP'nin bu süreçteki yükselişini açıklayan bir başka etkidir. Ecevit'in liderliğinin getirdiği dinamizmle birlikte CHP, 1970'li yıllar süresince ülkenin en etkili siyasi aktörü haline gelecektir. Söz konusu seçimlerde dikkatleri üzerine çeken diğer partiler ise MSP ve MHP'dir. MSP, beklentilerin üzerinde bir başarı yüzdesiyle 48 milletvekili koltuğuna sahip olarak mecliste hükümetlerin kurulması için anahtar bir parti haline gelmişti. 1970'li yılların başında MNP ile başlayan İslamcı siyaset görüşü MSP ile daha da gelişerek düzenle uyumlu bir hale gelmiştir. MHP ise oransal bazda bir önceki seçimlere oranla hatırı sayılır bir başarı kazanamasa da meclise bu kez 3 milletvekiliyle girmişti. Ekseriyetle sokak olaylarında adı sıkça geçen MHP için siyasi meşruiyet sağlanması bakımından parlamentoda yer almak dahi önem teşkil ediyordu. 12 Mart rejimi döneminde herhangi bir zararla karşı karşıya gelmeyen MHP de gelişimini devam ettirecek ve Türk siyaseti içerisindeki bir başka önemli görüşü oluşturacaktır.

2.2.3. 1973-1980: Koalisyonlar Dönemi

CHP 1973 Genel Seçimleri'nin tartışmasız galibi olmuştu; fakat hiçbir parti mecliste hükümeti oluşturacak çoğunluğa erişememişti. CHP'nin 185 milletvekili vardı ve Millet Meclisi'nde güvenoyu alabilmek için 226 oya daha ihtiyaç duyuyordu; yani ya bir azınlık hükümeti kurulacaktı ya da CHP bir partiyle koalisyon yapmak zorunda kalacaktı. CHP'nin en muhtemel koalisyon ortağı olarak görülen AP, CHP ile koalisyonu daha en baştan sıcak bakmadığı için bu fikri reddetmekteydi. CHP de aynı biçimde AP ile koalisyon yapma fikrine sıcak bakmamaktaydı. Demokratik Parti ise hem CHP'ye hem de Demirel başta olduğu sürece AP'ye koalisyon konusunda kapıları tamamen kapatmıştı. Geriye CHP'nin koalisyon kurabileceği tek bir parti kalmıştı; o da MSP'ydi. MSP genel olarak hem CHP ile hem de AP ile koalisyon kurmaya hazır bir tutum sergiliyordu; fakat MSP de kendi tabanından çekindiği için sonuç olarak seçimlerin yapıldığı 14 Ekim 1973 tarihinden 25 Ocak 1974'e kadar hükümet oluşturulamadı (Ahmad, 2014b: 322) ve seçimlerden önce göreve gelen Naim Talu hükümeti bu süre içerisinde görevini icra etmeye devam etti.

CHP ile MSP tabanları arasındaki büyük farklılığa rağmen esasen özellikle ekonomik programları açısından büyük benzerlikler vardı. Her iki parti de ekonomik eşitsizliklerin ortadan kalkmasını istiyor, ekonomik kalkınmanın toplumsal adalet olmaksızın giderilemeyeceğini savunuyor, yerli bir sanayi yaratılmasından, ülkenin yeraltı ve yerüstü zenginliklerinin millileştirilmesinden ve ülkenin kapitalizmin küresel tekellerinin nüfuzundan korunmasından söz ediyordu. Ekonomik söylemlerdeki bu benzerliklere rağmen partilerin tabanları ve ideolojik temelleri arasında büyük bir fark bulunmaktaydı; fakat CHP'nin MSP dışında ortaklık kurabileceği başka bir parti de bulunmamaktaydı. Bu noktada CHP, biraz da faydacı bir tutum sergileyerek militan laiklik görüşünü terk ederek laikliği "İslam'a hoşgörülü yaklaşım" olarak tanımlamayı tercih etmiştir. MSP ise hükümette yer almayı en baştan beri istediği için CHP-MSP koalisyonu ortaya konmuştur (Ahmad, 2016: 191-193).

Kurulan bu koalisyonunun ilk önemli icraatı Erim hükümeti döneminde ABD'nin baskısıyla yasaklanmış olan haşhaş ekimini serbest bırakmak olmuştur. 1 Temmuz 1974 tarihinde alınan ortak bir kararla, uyuşturucu madde yapımında kullanılmasını engellemek için tedbirler alınarak haşhaş ekimi kontrollü olarak serbest hale getirilmiştir. Bu karar Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin gerilmesine sebep olmuş ve bunun sonucu olarak ABD Türkiye'ye yaptığı askeri yardımları durdurduğu gibi ek bir yaptırım olarak da ambargo kararı almıştır. Dış politikadaki bir diğer önemli olay olarak görülen "Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)" üyeliği hususunda ise hükümet herhangi bir adım atmamıştır (Fedayi, 2014a: 501). Türkiye'nin bu dönemde dış politikada karşılaştığı en önemli problem ise hiç kuşkusuz ki

Kıbrıs problemidir. Bu problem ortaya çıktığında koalisyon henüz birkaç ayını yeni doldurmuş haldeydi (Zürcher, 2016: 377). Kıbrıs meselesi Türkiye'nin önüne 1950'lerin ortalarından itibaren sürekli olarak gelen ve bir türlü çözüme kavuşamayan bir sorundu. Türklere baskıların artması ve Yunanistan'dan gelen kışkırtmalar sonucunda adadaki Rum nüfusun içerisindeki aşırıların Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhak etmek amacıyla adadaki Türk nüfusa karşı sıklıkla katliamlara varan girişimlerde bulunması Türkiye'yi Kıbrıs'a müdahale etmek zorunda bırakmıştır. Garantör sıfatını kullanan Türkiye, 20 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs'a müdahale etmek suretiyle adanın kuzey tarafında denetimi sağlamıştır. Taraflar arasında anlaşma ortamı kurulamayınca Türkiye 14 Ağustos 1974'te ikinci saldırıyla adanın yaklaşık %40'lık bir kesiminde denetimi sağlamıştır. Bu harekât, Ecevit'in ülkedeki itibarını oldukça yükseltmişti; fakat Türkiye'yi dış politikada büyük bir yalnızlığa sürüklemişti. ABD ile haşhaş ekimi sebebiyle sekteye uğrayan ilişkiler daha da bozuldu ve ABD, Türkiye'ye 1978'e kadar devam edecek bir silah ambargosunu uygulamaya başladı. Türkiye ise bu uygulamaya ABD'nin Türkiye'deki bazı askeri tesislerini kapatarak karşılık verdi. BM de bu sancılı süreçte Türkiye'nin yanında yer almayarak Türk askerinin adadan çekilmesi gerektiğine dair çağrılarda bulunmuştur (Zürcher, 2016: 396-397).

Kıbrıs meselesi hususundaki görüş farkı ve Ecevit'in erken seçim fikirleri koalisyonun durumunu da kısa bir zaman zarfında sarsmıştı. CHP-MSP koalisyonunun parçalanmasına sebep olan olay Ecevit'in İskandinavya gezisiyle birlikte vuku bulmuştur. Başbakan Ecevit, geziye çıkmadan kısa bir süre önce Başbakanlık vekâletini Erbakan'a bırakmak istememiştir. Buna tepkisini dile getiren Erbakan ise Ecevit'in gezisi için düzenlenen kararnameye imza atmamıştır. Bu durum üstüne de Ecevit Başbakanlık görevinden istifa etmiş ve böylece CHP-MSP hükümeti yaklaşık 10 aylık bir süreden sonra 17 Kasım 1974 tarihinde ortadan kalkmıştır (Çaylak, 2014: 502). Bu hükümet, birçok bakımdan uyumsuz olmasına rağmen özellikle Kıbrıs meselesi, haşhaş ekiminin serbest bırakılması ve yerli sanayi kurulması hususunda önemli işler gerçekleştirmişti. Tabii hükümetin bu kadar kısa sürmesi ve partiler arasındaki birçok açıdan giderilemeyen anlaşmazlıklar ve uyumsuzluklar hükümet programında belirtilen birçok hedefin de gerçekleştirilmesine engel olmuştur. Özellikle MSP'nin tabanının CHP ile kurulan koalisyondan sebep oluşan hoşnutsuzluk ve muhafazakâr basının CHP'nin giderek artan etkinliği karşısında MSP'nin eriyeceğine yönelik endişeleri de hükümetin kısa sürede parçalanmasında tesirli olmuştur. Tabii Ecevit'in Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sonra ülkede adeta bir milli kahramana dönüşmesiyle birlikte erken seçime gitmek istemesi ve bu nedenle hükümeti sürdürme hususunda pek de istekli davranmaması da önemli bir husustur. Ecevit, bu hükümetin dağılmasından sonra yeni bir hükümet

kurulabileceği düşüncesindeydi ve muhtemelen toplumsal baskının da etkisiyle erken seçimlere gidileceğini zannediyordu; fakat CHP'nin bu kadar popüler olduğu bir zamanda erken seçimlere gidilmesi sağ partiler için siyasi bir yok oluş anlamına gelecekti. Bu sebeple Ecevit'in meclisteki çoğunluğu oluşturan sağ bloğun buna izin vereceği fikri oldukça ilginçtir; zaten Ecevit'in bu husustaki tahmini de hayat bulmamıştır.

Demokratik Parti ile CHP arasında bir koalisyon kurulması ortaya atıldıysa da bu koalisyon da Ecevit'in aralık ayında erken seçimlerin yapılmasını kesin bir dille söylemesi sebebiyle gerçekleşmedi; çünkü Demokratik Parti yeni kurulmuştu ve bir süre iktidarda kalarak çeşitli icraatlar yoluyla seçmen tabanını kendi taraflarında tutmak istegindeydi (Fedayi, 2014: 503). Hükümetin kurulmadığını anlayan Cumhurbaşkanı Korutürk ise bu problemi ortadan kaldırmak için hükümeti kurma görevini kontenjan senatörü Sadi Irmak'a tevdi etti. Irmak'tan beklenen partiler üstü bir hükümet kurması ve hükümetin de erken seçim kararı alarak seçimlere kadar geçecek sürede ülkeyi yönetmesiydi; ancak güven oylaması esnasında Irmak hükümetine meclisten sadece 17 oy gelmiştir. Buna karşılık alternatif bir hükümet de bir türlü oluşturulamadığı için Irmak kabinesi 29 Ekim 1974'ten 31 Mart 1975'e kadar görevini sürdürmeye devam etmiştir. Ecevit'in istifasıyla vuku bulan hükümet krizi tam 241 gün boyunca çözüme kavuşmamıştır (Ahmad, 2016: 196).

Yapılan büyük pazarlıkların neticesinde hükümeti kurmayı başaran ise Demirel olmuştur. Demirel; AP, MSP, CGP, MHP ve Demokratik Parti'den ayrılan bağımsız milletvekillerinden oluşan geniş bir sağ koalisyon kurmuştu. Bu koalisyon hükümeti, meclisteki tüm sağ bir araya getirdiği için "I. Milliyetçi Cephe Hükümeti (I. MC)" ismiyle anılmaktadır. Demirel bu hükümeti kurabilmek için küçük partilere müzakereler sonucunda büyük tavizler vermek zorunda kalmıştı ve bu sebeple tam 30 bakandan oluşan bir kabine ilan etmişti. 30 bakanlıktan 16'sı AP'nin, 8'i MSP'nin, 4'ü CGP'nin ve 2'si de MHP'nin olmuştu (Fedayi, 2014: 503). Bu hükümetin kuruluşu bir bakımdan da Türkiye'nin 1950'lerdeki cephe siyasetine geri dönmesine sebebiyet vermişti. Bunun yanı sıra MHP ve MSP gibi partilerin meclisteki güçlerine oranla kabinede çok güçlü bir biçimde temsil şansı bulmuş olmaları da önem teşkil eden bir olgudur. Özellikle üzerinde durulması gereken bir husus olan, MHP'nin eline geçen bu imkân sayesinde gücünü ve etkinliğini giderek artıracaktır ve yapılan cephe siyasetinin de etkisiyle açıkça hükümetin sokaklardaki paramiliter gücü halini alacaktır.

I. MC'nin ortaya çıkması özellikle sol çevrelerde büyük bir hoşnutsuzlukla karşılanmıştır. Meclisteki tüm sağ tek bir çatı altında toplayan bu koalisyonun CHP'yi ötekileştirmek inancında olacağından korkulmaktaydı. Gerçekten de sağ çevrelerde de hâlihazırdaki sağ-sol kutuplaşmasının ve sokak olaylarının da etkisiyle bu hususta bir beklenti

bulunmaktaydı. Özellikle hükümet yanlısı basın “Parlamentoda Demirel sokakta Türkes” gibi sloganlarla memnuniyetlerini dile getirmeleri endişelerin boşa olmadığına göstergesiydi. Büyük oranda CGP lideri Feyzioğlu tarafından hazırlanan hükümet programında komünizm açık bir dille düşman ilan ediliyor ve aşırı solun faaliyetlerinin engellenmesi gerektiğinden bahsediliyordu (Ahmad, 2014b: 342-343). MHP’nin genellikle “bozkurtlar”, zaman zaman da “ülkücüler” ve “komandolar” adıyla anılan gençlik yapılanmaları bu dönemde sağ-sol arasında çatışmalarda önemli rol oynamaya başladılar. Bu yapılanmalarda yer alan gençler, MHP’nin askeri kampı andıran kamplarında birer asker gibi eğitilmişlerdi ve hükümet tarafından sokaklarda özellikle de sol grupların ezilmesinde kullanıldılar. Hükümetin ana hedefi esasen CHP’ye oy veren kitleyi bezdirmek ve solun tehlikelerini göstermek amacıyla CHP’nin oy potansiyeli düşürmekti; fakat hükümetin uygulamalarının neticeleri beklenenden çok daha ağır sonuçlandı. Ülkücülerin sokaklardaki etkisini artırması hâlihazırda şiddete başvuran sol grupların bu tür eylemlere daha da çok başvurmalarına sebebiyet verdi. Özellikle “Devrimci-Yol (Dev-Yol)” ve “Devrimci-Sol (Dev-Sol)” isimli yapılanmalar şehirlerde terör eylemleri gerçekleştirmeye başladılar. Bu durum hükümetin ortaya koymaya çalıştığı sol algısını destekleyici ve güçlendirici bir özellikteydi; fakat ülkeye verdiği zarar oldukça fazlaydı (Ahmad, 2016: 197).

1971’de muhtıra ile giden Demirel, hükümeti kurmayı başarmıştı ve muhtırayla gittikten sonra bu onun için kişisel bir zafer niteliğindediydi; çünkü her şeye rağmen partisinin başında kalmayı başarmış ve Başbakanlık makamına tekrar gelmişti. Üstelik Ecevit’in popülaritesinin çok yüksek olduğu bir dönemde erken seçimi engellemeyi başararak partisinden kopan sağ oyları toparlayabilmek için de zaman kazanmıştı. Gelişmeler bu yönden AP için olumlu bir hava estirmişti; fakat şu da bir gerçektir ki I. MC siyasi bütünlükten ve birliktelikten yoksun derme çatma bir koalisyondu. Partiler arasında sağ tandanslı olmak dışında herhangi bir ideolojik fikir bütünlüğü yoktu ve hükümet daha çok, küçük partilerin AP’den kopardıkları ayrıcalıklara pragmatik yaklaşım göstermeleri ve erken seçim tehdidi sebebiyle kurulabilmişti. O dönemde yapılacak bir erken seçimin CHP’yi tek başına iktidara taşıması hiç de düşük bir ihtimal sayılmazdı. Yine bu seçimin küçük partileri meclisten silmesi de küçük bir olasılık değildi; çünkü CHP karşısında sağın parçalanmış bir halde olması muhafazakârları korkutmuştu. Bu sebeple de sağ oyların tekrar AP’ye akmaya başlaması ihtimali hiç de düşük bir ihtimal değildi (Ahmad, 2014b: 344-345).

Ülkedeki sağ-sol çatışmasının daha da şiddetlendiği ve hükümetin sorunların çözümündeki etkisizliğinin olduğu 1976 yılına gelindiğinde ise ekonomik zorlukların kendini daha da hissettirdiği açıkça görülmekteydi. Bu süre zarfında ülkedeki siyasi gerilimi iyice

artıran ve özellikle liberaller ve aydınlar arasında endişe yaratan önemli bir olay meydana gelmiştir. 19 Mayıs 1976 tarihinde yapılan resmi kutlamalar esnasında ülkücülerin MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş'i Nazileri andıran militarist öğeler barındıran bir tazim gösterisi ile selamlamaları büyük gerilimlere ve huzursuzluğa yol açmıştır (Fedayi, 2014: 504). Durumun ehemmiyeti siyasilerin büyük bölümü açısından pek anlaşılammıştır; fakat 1930'lu yıllarda Nazi Almanyası'nda deniz ataşesi olarak bulunmuş olan Cumhurbaşkanı Korutürk olayın ciddiyetini kavramış ve bu duruma bir tepki olarak, gösterilerin gerçekleştirildiği stadyumdan Türkeş'in elini sıkmadan ayrılmıştır (Ahmad, 2016: 199). Ekonomik sıkıntılar gittikçe artarken ve hükümet de bu noktada herhangi bir çözüm getiremezken, hükümetin küçük ortakları da bürokrasi içerisinde kadrolaşmayı devam ettirmekteydiler. Partilerin böyle davranmalarının nedeni ise AP'nin ve CHP'nin yükselişine bağlamak doğru olacaktır; çünkü 1977 yılında yapılacak genel seçimlerde bu iki partinin küçük partileri sileceği tahmin edilmekteydi. Küçük partiler ise bunu bürokraside kadrolaşarak telafi etme endişesi içindeydiler; böylece küçük partiler hükümette olmasalar bile ideolojilerini gerçekleştirme şansına sahip olacaklardı (Ahmad, 2014: 354-355).

1976 yılında ortaya çıkan zorluklar CHP'yi de kötü etkilemişti. Koalisyonun dağılmasından sonra erken bir seçim yapılmaması ve partinin muhalefette kalması parti içinde Ecevit'e karşı çatlak seslerin yükselmesine sebep olmuştu. Ülkenin sosyoekonomik durumu ise parti içerisinde farklı düşüncelerin ortaya çıkmasına sebep oluyordu. Birçok partili, hükümetin sol karşısındaki tutumu nedeniyle CHP'nin daha radikal bir solcu kimliğe bürünmesini savunur hale gelmişlerdi. Ekonomik zorlukların en çok etkilediği sınıf olan işçi sınıfı 12 Mart dönemindeki güçsüzlüğünü üzerinden atmıştı ve sendikalar büyük oranda CHP'ye destek vermektedirler; fakat CHP'yi birçok iş adamı da desteklemekteydi. Bu sebeple CHP'nin daha radikal bir yola sapması iş adamlarının desteğini kaybetmesi anlamına da geleceğinden pek de mümkün görülmemekteydi. Özellikle 1977 Genel Seçimleri öncesinde sosyalist eğilimleriyle adından söz ettiren "Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (DİSK)" CHP'yi destekleme kararı alması önemlidir; çünkü bu karar sadece sosyal demokratların değil solun tamamına yakınının CHP'de birleşmeye başladığının göstergesiydi. Bu durum CHP'ye özellikle hükümete karşı büyük bir psikolojik üstünlük sağlamıştı (Ahmad, 2016: 199-200). I. MC, genel olarak CHP kitesini sindirmeye, daha sol unsurları ise yıldırmaya yönelik bir siyaset izlemekteydi; fakat bu siyaset bir anlamda ters teperek sosyalistleri tam da seçim öncesinde CHP ile bir araya getirmişti.

1 Mayıs 1977 tarihinde DİSK'in öncülüğünde tüm sol grupların katılımıyla İşçi Bayramı'nın kutlanması ve onların söylemiyle ülkedeki "yükselen faşizme karşı" bir gövde

gösterisi yapılması amacıyla Taksim Meydanı'nda büyük bir toplantı düzenlendi (Fedayi, 2014: 504). Toplantıya saldırılacağına dair birçok söylenti ortaya çıkmıştı; fakat bu söylentileri ciddiye alan katılımcılar da birçok güvenlik önlemi almışlardı. Toplantı gayet sakin ve olaysız bir biçimde başladı ve muhtemelen aynı şekilde de son bulacaktı; ancak toplantının sonlarına doğru belirlenemeyen bir yerden kalabalığa doğru ateş edildi. Bu durum meydandakilerin paniğe kapılmalarına sebep oldu, bunun üzerine polis duruma hâkim olabilmek adına yüksek sesle siren çaldı; ancak siren sesi paniğin daha da artmasına neden oldu. Meydana açılan caddeler güvenlik sebebiyle polis tarafından kapatılmıştı; fakat dar sokaklar açıldı, bu sebeple paniğe kapılan kalabalık dar sokaklara doğru yönelmeye başladı. Dar sokaklardaysa panik sebebi ile yaşanan izdihamdan dolayı birçok kişi ezilerek yaşamını yitirdi. Ezilerek ölenlerin sayısının artmasında polisin mermilerden korunabilmeleri için katılımcılara yere yatma talimatı vermiş olmasının da payı büyüktür. Tarihe “Kanlı 1 Mayıs” adıyla de geçen bu olayda 36 kişi yaşamını yitirmiştir; fakat ölenlerin yalnızca 2’si açılan ateş neticesinde hayatını yitirmiştir, 34 kişi ise ezilerek can vermiştir. Pek çok kişi, bu katliamda devlet içerisinde o dönemde varlığından söz edilen kontrgerilla yapılanmalarının parmağı olduğunu dile getirmiştir (Ahmad, 2016: 200-201). Kanlı 1 Mayıs, 12 Eylül darbesi öncesinde vuku bulan en ciddi katliamlardan biridir (Fedayi, 2014: 504).

1 Mayıs’ın yarattığı kötü hava ülkedeki seçmenleri sandıktan uzaklaştırmadı; tam aksine, bir önceki seçimlere nazaran katılım arttı. 1973 Genel Seçimleri’nde seçmenlerin %66,8’i oy kullanmışlardı. 1977 Genel Seçimleri’nde ise katılım %72,4’e çıkmıştı. Yine de şiddet tehdidi olmasaydı seçimlere daha yüksek bir katılımın gerçekleşebileceği de söylenebilir (Ahmad, 2014b: 358). Sonuçlar ise hiçbir partiyi mutlu etmeyecek türdendir. CHP, aldığı %41,4’lük oy oranıyla 1950 sonrasındaki kendi içerisindeki tarihi zirvesine ulaşmıştı, Ecevit’in ülke çapında kişisel itibarının tartışmaya açık olmadığını bu sonuç açıkça göstermekteydi. AP ise beklendiği gibi ortaklarını eritmiş ve oylarını %36,9’a yükseltmişti (Çaylak 2014: 504). Demokratik Parti ve CGP beklendiği gibi oy kaybetmişlerdi; fakat bu kayıp beklenenin üstünde olduğu için her iki parti de fiili anlamda siyaset arenasından silinmişlerdi. Her iki parti de %1,9 oranında oy alabilmişti. MSP’nin oyları ise %8,5 seviyesine gerilemekle birlikte partinin önemli bir oranda oy almış olması bu partinin belli bir seçmen tabanını tutmayı başardığının açık bir göstergesiydi. MHP ise oylarını hemen hemen ikiye katlamış ve %6,4 seviyesinde oy almıştı. Sonuçlar hiçbir partiyi hoşnut etmemiştir; çünkü bu sonuçlar yine bir koalisyon kurulmasını zorunlu hale getiriyordu. CHP 213 milletvekili çıkararak tek başına iktidar olabilmek için gereken 226 milletvekilliğini burun farkıyla kaçırmıştı. AP’nin vekil sayısı 189’a çıkmıştı; fakat iktidara gelebilmek için diğer sağ

partilere olan bağımlılığından kurtulamamıştı. CGP'nin milletvekilliği sayısı 3'e, Demokratik Parti'nin ise 1'e inmişti ve bu partiler artık "tabela partisi" olmaktan öteye geçememişlerdir. MSP meclisteki gücünün yarısını kaybetmişti ve 24 milletvekilliğine sahip olmuştu fakat hala meclis içerisinde anahtar parti konumunu korumuştur. MHP ise milletvekilliği sayısını 16'ya yükselterek seçimlerde beklenenin üzerinde bir başarı oranı gösteren tek parti olmuştu. Seçimlere katılan diğer partiler TBP ve TİP ise mecliste yer bulamamışlardır (Öztekin 2016: 210). MHP'nin seçimlerde gösterdiği başarı dikkat çekicidir; çünkü sokaklardaki şiddetin baş sorumlularından biri olan MHP'nin seçimlerdeki başarısı MHP'nin şiddete dayalı siyasetinin halk nezdinde de onaylandığının göstergesiydi. Bu durum da MHP'nin eylemlerini yasal olarak görmeye başlamasına yol açmıştır (Ahmad, 2014b: 358).

CHP'nin lideri Ecevit'e hükümeti kurma görevi verildi fakat CHP'nin uygun bir hükümet ortağı bulma ihtimalinden söz edilemiyordu. AP ve MHP, CHP ile hükümet kurmaya en başından tepkililerdi; zaten karşı olmasalar dahi CHP'nin de bu partilerle hükümet kuracağı düşünülmemekteydi. MSP ise gerek önceki hükümet deneyimlerinden gerekse de tabanındaki erimenin giderek hızlanmasından çekindiği için CHP ile hükümet kurma taraftarı değildi. CHP'nin hükümeti kurup güvenoyu alabilmek için 13 eksiği vardı; meclisteki diğer partiler olan CGP ve Demokratik Parti ve hatta bağımsızlar da hükümete güvenoyu vermeye ikna edildiğinde bile CHP hükümeti kurabilmek için 5 milletvekilini daha tarafına çekmek zorundaydı.

Ecevit herhangi bir koalisyon formülünün olmadığını gördüğü için geriye yapabileceği tek bir şey kalmıştı o da bir azınlık hükümeti kurarak meclisteki diğer partilerin güven oylaması esnasında fire vermesini beklemektir. Ecevit bir azınlık hükümeti kurdu ve 3 Temmuz 1977 tarihinde hükümet güvenoyuna sunuldu; fakat güven oylamasından Ecevit'in beklediği gibi bir netice çıkmadı. Bu durum CHP için olduğu kadar istikrarlı bir hükümetin kurulmasını bekleyen iş dünyasında, aydınlarda ve halkta da endişeye sebep oldu; çünkü istikrarsız ve uyumsuz bir koalisyonun ülkedeki problemlerin çözümünde ne kadar etkisiz kalabileceği I. MC döneminde anlaşılmıştı (Ahmad, 2016: 201). Ecevit hükümeti her ne kadar güvenoyu alamamış olsa da bir sonraki hükümetin kurulmasına kadar geçecek olan süre zarfında görevine devam etmiştir. Bu süre zarfında özellikle iş çevrelerinden bir AP-CHP koalisyonu kurulması hususunda her iki partiye de büyük baskı yapılmaktaydı (Fedayi, 2014: 505). Gerçekten de böyle bir hükümetin kurulabilmesi, ülkedeki sağ-sol çatışmasını bir anlamda azaltabileceği gibi meclisteki güçlü çoğunluk sebebiyle bu iki partiden müteşekkil bir koalisyonun problem çözme ve icra yeteneği de oldukça fazla olacaktı. Partilerin ideolojileri ve tabanları belki çok uyumlu değildi; fakat ülkenin önünde bunlardan ziyade acil

olarak çözümlenmesi beklenen çok önemli sorunlar vardı. AP-CHP koalisyonu en azından bu sorunları ortadan kaldırma hususunda büyük mesafe alabilirdi; fakat bu koalisyon gerçekleşmemiş ve bir öneriden ibaret olarak masada kalmıştır.

Ecevit'in güvenoyu alamaması üzerine hükümeti kurma görevini alan Demirel, 21 Temmuz 1977 tarihinde AP, MSP ve MHP'yi bir araya getiren ve "II. Milliyetçi Cephe Hükümeti (II. MC)" olarak anılan koalisyon hükümetini kurdu. Demirel'in kabinesi 26 bakanlıktan oluşmaktaydı ve bu bakanlıkların 13'ü AP'ye, 8'i MSP'ye, 5'ise MHP'ye verilmişti. Demirel istediğini gerçekleştirememiş ve yine küçük partilere taviz vererek bir hükümet kurmak zorunda kalmıştı. Üstelik bu sefer kurulan hükümette bakanlık sayıları da oldukça orantısızdı ve meclisteki güçlerinin toplamı AP'nin gücünün dörtte birine bile denk gelmeyen MSP ve MHP kabinede AP ile eşit bir güçte temsil olanağı elde etmişlerdi. Bu durum Demirel'in hükümet kurma hususundaki çaresizliğini ortaya koymaktaydı; çünkü AP için başka bir hükümet formülü ortada yoktu (Çaylak, 2014: 505).

Seçimlerin bekleneni karşılamamış olması ve yine uyumsuz ve ahenksiz bir koalisyon kurulmuş olmasından kaynaklı herkes hayal kırıklığına uğramıştı. Ülkedeki sağ sol kutuplaşması önlenemediği gibi ülkenin acil ekonomik sıkıntılarını çözebilecek istikrarlı bir hükümetin kurulması ihtimali de seçimlerin neticelenmesiyle birlikte ortadan kalkmıştı. Bu durum da insanları iyiden iyiye kötümserliğe itiyordu. Bu noktada MHP lideri Türkeş, durumun farkına vararak; seçimlerdeki başarısının da kendisine vermiş olduğu güvenle daha barışçıl bir tavır sergilemeye başladı. Hükümete bu kez çok daha güçlü bir şekilde ortak olan MHP, bunun da tesiriyle eski sertlik yanlısı tavrından uzaklaşmaya başlamıştı; çünkü sertlik taraftarı politikalar ülkeyi daha da yönetilmez bir hale getiriyordu ve iktidarda olan bir partinin bu durumdan etkilenmemesi imkansızdı. Buna karşın MHP'nin tavrı beklenen rahatlamayı sağlamadı; hükümetin, yalnızca ilk 15 gününde 26 kişi öldürülmüştü. Şiddet giderek devam etmekteydi (Ahmad, 2016: 202).

II. MC, I. MC gibi uzun süreli bir koalisyon olmayı başaramamıştır. 11 Aralık 1977 tarihinde gerçekleştirilen yerel seçimlerde AP %37,1 oranında oy almıştır; fakat 67 ilden 42'sinin belediye başkanlıkları %41,7 oranında oy alan CHP tarafından kazanılırken, AP yalnızca 15 ilin belediyesini kazanmayı başarabilmişti. Bu durum AP içerisinde büyük tartışmalara sebebiyet vermişti. Partinin MSP ve MHP ile kurduğu üst üste koalisyonları ve bu partilere verilen tavizleri seçimlerde uğranan başarısızlığın sebebi olarak gören muhalifler, Demirel'i "neofaşistlerle iş birliği" yapmakla itham etmişlerdir (Ahmad, 2014: 359). Bazı milletvekilleri AP'den ayrılarak mecliste bağımsız kaldılar. Bu milletvekilleri özellikle Kürt nüfusunun yoğunlukta olduğu illerde Kürtlere yapılan baskılardan ve II. MC'nin giderek artan

katliamlara engel olamamasından duydukları hoşnutsuzluğu dile getiriyorlardı. Bu şartlar altında 31 Aralık 1977 tarihinde yapılan güven oylamasında AP'den istifa eden bağımsızlar hükümetin aleyhinde oy verince II. MC'nin sonunun başlangıcı olmuştur (Ahmad, 2016: 202).

CHP ile bu bağımsızlar arasında 1978 yılının ocak ayında yapılan görüşmeler neticesinde Ecevit, hükümeti kurmayı başardı. Pazarlıkların Ecevit nezdinde ne kadar sıkıntılı olduğu açıkça belli oluyordu; çünkü bağımsız milletvekillerinin tamamına kabinede yer verilmişti. CHP mecliste 213 milletvekiline sahipti; fakat kurulan kabineye CHP hükümeti demek oldukça zordu (Zürcher, 2016: 378). Ecevit ile bağımsız milletvekilleri arasında gerçekleştirilen bu pazarlıklar tarihe “Güneş Motel Vakıası” olarak geçmiştir. Hükümet çevrelerinde bu olaylarla ilgili olarak Ecevit'in AP'den istifa eden vekillerle çok daha öncesinden görüştüğü ve bu milletvekillerini AP'den bakanlık vaadiyle istifa ettirdiği; böylece de II. MC'yi sabote ettiği yönünde söylemler dolaşmaktaydı. Ecevit ise bu iddiaları şiddetle kabul etmiyordu ve vekillerle bu konuda bir pazarlık yapılmadığını; vekillerin AP'den istifalarıyla CHP hükümetini desteklemelerinin birbirinden bağımsız iki olgu olarak görünmesi gerektiğini dile getiriyordu. Hangi tarafın söylediklerinin doğru olduğu hiçbir zaman tam anlamıyla ortaya çıkmamıştır; fakat istifa eden milletvekillerinin tamamına bakanlık görevinin verilmesi, CHP ile bu milletvekilleri arasında II. MC'nin düşürülmesinden öncesine dayanan bir pazarlık sürecinin yapılmış olma ihtimalini daha kuvvetli bir şekilde ortaya çıkarmıştır.

Hükümetin kurulmasından sonra geçen altı ay süresince terörün ve anarşinin önlenmesine yönelik alınan önlemlerin hiçbiri engelleyici nitelikte olmamıştı. Olayların önlenmesi konusunda polis gücü yeterli kalmıyordu. Bu durumun hükümet tarafından da anlaşılması çok sürmedi ve hükümet 2 Temmuz 1978 tarihinde olayların önlenmesi için “Mavi Bereliler” ismi verilen birlikleri kullanmaya karar verdiğini ilan etti. Polisin yetersizliği ise sağ-sol ayrışmasının polis teşkilatının içerisinde bile şiddetli bir hal almış olmasına bağlanmaktaydı (Ahmad, 2014b: 360). Mavi Bereliler ise jandarma komandolarıydı ve doğrudan orduya bağlılardı (Ahmad, 2016: 203). Bu nedenle polis teşkilatı içerisindeki bölünmenin bu birlikler içinde yerleşmemiş olması fikri oldukça iyimser bir yaklaşımdı.

Bu dönemdeki terörizmin bir diğer hedefi ise ülkede mezhepsel çatışma ortamı oluşturmaktı. Geleneksel olarak çoğunlukla CHP'ye oy veren Aleviler bu dönemde ülkücüler tarafından yapılan provokasyonların hedefi haline geldiler. Alevilere yapılan ilk önemli saldırı niteliğindeki olaylar 18-19 Nisan 1978 tarihlerinde Malatya'da gerçekleşti. Bu saldırıyı, Eylül 1978'de Sivas'ta ve Ekim 1978'de Bingöl'de gerçekleştirilen saldırılar izledi. Bu saldırılarda

6-7 Eylül olaylarına benzer bir biçimde Alevilerin evleri ve işyerleri yakılıp yıkılıyor ve Alevilerin “dinsiz ve komünist” olduklarından hareketle dini ve mezhepsel bir galeyana hareketi oluşturulmaya çalışılıyordu. Muhalefet ise bu olaylar yaşanırken Ecevit hükümetini terörü durdurma konusunda zayıf kalmakla suçlayıp sıkıyönetim ilan edilmesi yönünde hükümeti baskı altına almaya çalışıyordu; oysaki özellikle Alevilere yönelik yapılan terörün kaynağı büyük oranda muhalefetin kendisiydi. Bu sebeple muhalefetten gelen önerilerin meseleyi halletmeye yönelik değil de hükümeti başarısızlığa sürüklemeye yönelik olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Ahmad, 2014b: 360-361).

Sıkıyönetimi bir çözüm olarak kabul etmeyen Ecevit’in tavrı, 1978 yılının aralık ayında Kahramanmaraş’ta yaşananlardan sonra değişim gösterecektir. Alevilere yönelik olarak gerçekleştirilen saldırılar ve provokasyonlar bir katliama dönüşmüştür. Yedi gün süren olaylar sonunda 111 kişi öldürülmüş ve 300’den fazla kişi de yaralanmıştır (Fedayi, 2014: 508-509). Katliamın arkasında yine ülkücüler yer almaktaydı. Olayların başlamasından kısa bir zaman önce ülkücüler, Alevilerin ve komünistlerin cenaze namazının kılınamayacağını söyleyerek sokak olayları esnasında öldürülen kişilere ait iki cenazenin namazlarının kılınmasına engel olmuşlardı. Bu da saldırının sistematik ve planlı bir biçimde yapıldığını ortaya koymaktadır (Ahmad, 2016: 204). Yerel yetkililer olayları engellemek için neredeyse hiçbir önlem almamışlardı, bu durum da işin içinde devlet içinde var olduğu söylenen kontrgerilla yapılanmalarının da olduğu şüphesini güçlendirmişti. Olaylar ancak Kayseri’den kalkan savaş uçaklarının şehir üzerinde alçak uçuş gerçekleştirilmesiyle ve 39. Zırhlı Birliklerinin şehre girmesiyle son bulabilmiştir. Olayların ancak ordunun müdahalesi vasıtasıyla engellenebilmiş olması sivil iradenin derin bir acizlik içinde olduğunu apaçık göstermiştir. Başka çaresi bulunmayan Ecevit, 25 Aralık 1978’de toplam 13 ilde sıkıyönetim ilan etmek zorunda kalmıştır (Ahmad, 2014b: 361). Sıkıyönetim ilanıyla beraber siyaset üzerindeki ordu tesiri de artmaya başlamıştı çünkü sivil iradenin ülkedeki kaosu ve terörü engelleme gücünden yoksun olduğu artık fazlasıyla gözler önüne serilmişti.

Ecevit’in sıkıyönetim döneminde dahi orduyu sivil iradenin kontrolü altında tutmaya çalışması ve hükümetin uğradığı başarısızlık hem terörün ve anarşinin bitirilmesinde ordunun etkisiz kalmasına sebep oluyordu hem de Ecevit’in ülke genelindeki itibarının azalmasına neden oluyordu. Muhalefet Ecevit’i gerekli yetkileri tanımayarak olaylar karşısında ordunun elini kolunu bağlamakla itham ediyordu. Bu söylemler ordunun üst yönetimi tarafından dile getirilmekteydi ve darbe sonrasında da komutanlar, darbe öncesinde anarşinin önlenememiş olmasını buna bağlayacaklardır (Ahmad, 2014b: 361-362). Öte taraftan sıkıyönetim başka problemlere de neden olmaktaydı. Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı illerde sıkıyönetimin

baskıcı bir hal alması sebebiyle CHP'nin bu illerden seçilmiş olan üç milletvekili istifa ettiler. İstanbul'da ise 1 Mayıs gösterilerinin sıkıyönetim sebebiyle yasaklanması Ecevit'in sendikalar ve diğer sol gruplar arasındaki desteğini yitirmesine neden oldu. Ecevit tepkileri dindirebilmek adına durumu yumuşatmaya çalışıyordu; fakat kabinesindeki sağcı bakanlar Ecevit'in önerilerinin tam aksi yönündeki önerilerle geliyor ve önerilerinin kabul edilmemesi durumunda ise Ecevit'i istifa etmekle tehdit ediyorlardı. Baştan beri kendi içinde çelişkili ve tutarsız olan hükümet artık iyice işlemez bir hal almıştı. 1979 yılının haziran ayında muhalefet tarafından verilen bir önergele kurtulabilmek için CHP, meclisteki oturumu boykot etmek durumunda kaldı. Bu ortamda 14 Ekim 1979 tarihinde Cumhuriyet Senatosu'nun üçte birinin yenilenmesi için seçimler gerçekleştirildi (Ahmad, 2016: 205). Boşalan 5 milletvekilliği için yapılacak olan ara seçimler de aynı tarihte gerçekleştirilecekti. Bu seçimler CHP için önem teşkil ediyordu; çünkü seçimlerden alınacak iyi bir sonuç hem Ecevit'in sarsılan imajını düzeltecekti hem de CHP'ye muhalefet karşısında psikolojik bir handikap sağlayacaktı. Ecevit, bu seçimleri CHP için bir kurtuluş olarak görüyordu.

Seçimlerden alınan sonuç CHP için büyük bir hayal kırıklığı olmuştu. CHP'nin 1977 Genel Seçimleri'nde %41,4 olan oyu Cumhuriyet Senatosu için yapılan seçimlerde %29,1'e; milletvekili ara seçimlerinde ise %29,3'e kadar gerilemişti. Bu beklenmeyen sonuçlar CHP için tartışılmaz bir mağlubiyetti. AP ise Cumhuriyet Senatosu için yapılan seçimlerde %46,8 oy alırken milletvekili ara seçimlerinde ise oylarını %54'e kadar çıkarmıştı. AP'nin galibiyeti tartışılmazdı; üstelik alınan ezici oy sayısına ek olarak beş milletvekilliğinin tamamını da AP kazanmıştı. Seçimlere katılım ise %73 düzeyindeydi; yani şiddet tehdidinde rağmen halk sandığa gitmeyi tercih etmişti. Ecevit'in artık yapabileceği pek fazla bir şey yoktu ve seçimlerden iki gün sonra istifasını bildirdi (Ahmad, 2016: 205).

Bu beklenmeyen yenilginin ardından istifasını sunan Ecevit'in CHP içerisindeki koltuğu da sallanmaya başlamıştır. Ecevit bu tartışmaları ortadan kaldırmak için kurultay kararı almıştır ve bu kurultayda seçildiğinden beri ilk defa Ecevit'in istifasını isteyen bir grup türemiştir. Ecevit kurultayda rahat bir şekilde tekrar genel başkanlığa seçilmiştir; fakat partinin genel yönetim kurulu için yapılan oylamada Ecevit'in listesi az bir farkla galip gelebilmiştir. Ecevit'in 12 Eylül darbesinden sonra CHP'den istifa etmesinde ve yasaklar kalktıktan sonra da siyasete CHP'nin çizgisinde değil de yeni bir parti kurarak devam etmesinde CHP içerisinde bu dönemde kendisine karşı giderek yükselmekte olan muhalefetin önemli etkisi bulunmaktadır (Fedayi, 2014b: 507-508).

Bunlar yaşanırken iş dünyası ve ordu tarafından gündeme yine bir AP-CHP koalisyonu kurulması getirildi; fakat bu öneri yine hayat bulmadı. Demirel, parti liderleriyle

görüştükten sonra 12 Kasım 1979'da bir azınlık hükümeti kurdu (Ahmad, 2014b: 362-363). 27 Aralık 1979'da ise Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in ve dört kuvvet komutanının imzaladığı siyasilere yönelik bir mektup, Cumhurbaşkanı Korutürk'e sunuldu. Mektup, ülkedeki siyasi istikrarsızlıkları ve asayiş problemlerini dile getiriyor; siyasetçileri uygun bir üslupla "uyarıyordu". Bu mektup bir uyarıdan çok aslında bir aba altından sopa gösterme olarak görünüyordu; ancak siyasiler üzerinde bir etki yaratmamıştı (Akgün 2014b: 549). Demirel'in kurduğu azınlık hükümeti, meclisteki diğer sağ partilerin desteğini alarak kurulmuştu ve bu özelliği sebebiyle de bu hükümet "III. Milliyetçi Cephe Hükümeti (III. MC)" olarak anılmaktaydı. Buna karşılık Erbakan'ın, MSP'nin hükümete kerhen destek olduğunu dile getirmesi nedeniyle muhalif çevrelerde hükümete, alay etme amacıyla "Kerhen MC" ismi takılmıştı. Bu hükümet Demirel açısından I. MC'ye ve II. MC'ye oranla daha olumluydu; çünkü en azından kabinenin tamamı AP'li üyelerden oluşmaktaydı. III. MC, ilk olarak radikal kararlar yoluyla ekonomik zorluklarla mücadele etmeyi gündeme almıştır. 24 Ocak 1980'de, tarihimize "24 Ocak Kararları" adıyla geçen bir dizi radikal ekonomik önlem alınmıştır. Bu kararlar ekonomik olmalarına rağmen ülkede siyasal ve sosyal bakımdan da önemli sonuçlara sahip kararlardır; çünkü yıllardır içine kapalı bir ülke olan Türkiye, bu kararlar sonunda ithal ikameci sanayi anlayışını terk ederek dışa açılmış ve liberalizmle tanışmıştır. Şüphesiz ki bu türden bir dışa açılma sosyal açıdan da ülkeyi olumlu etkilemiş ve uzun vadede ülkenin toplumsal yapısını yeniden şekillendirmiştir. III. MC, anarşiyi ve terörü engelleme hususunda ise ekonomi konusunda olduğu kadar radikal tedbirleri hayata geçiremiyordu. Bir azınlık hükümeti olarak meclisteki güvenoyunu her an kaybetme ihtimali söz konusu olan III. MC sosyal alandaki konularda istediği gibi hareket edemiyordu. Belirsizliğin ortadan kalkması için bir erken seçim yapılması gündeme gelmiş olsa da AP ile CHP ortak bir payda da buluşamayınca bu fikir rafa kalkmıştır (Fedayi, 2014: 509).

Demirel'in terörün önlenmesi hususunda yaptığı, muhalefetteyken dile getirdiği gibi davranmak suretiyle bütün kontrolü orduya vermektir. Sıkıyönetim rejimi güçlendirilerek ordunun hareket alanı genişletildi. Ayrıca ordu ile III. MC, terörün kaynağının sadece solcular olduğu konusunda mutabık kalmışlardı. Onlara göre ülkücüler ülkede terör yaratmıyor sadece terör yaratan komünistlere karşı mücadele ediyor ve devlete yardım ediyorlardı. Devlet aygıtının açık bir biçimde çatışan tarafların bir kanadının yanında yer alıyor olması ise terörün şiddetini daha da hızlandırdı. 1980 yılının ortalarına gelindiğinde ise sokak olaylarında ve suikastlarda günde hemen hemen 20 kişi hayatını kaybeder olmuştu. Suikastlar ise sağcılardan da solculardan da önemli kişileri hedef almaya devam etmişti. DİSK Başkanı Kemal Türkler ve 12 Mart rejiminin Başbakanı Nihat Erim suikast sonucunda öldürülenlerden sadece ikisidir

(Ahmad, 2016: 208). MHP Genel Başkan Yardımcısı Gün Sazak'ın öldürülmesi ise ülkücüler tarafından Alevilere yönelik olarak devam eden şiddetin bir kez daha katliama dönüşmesine sebep oldu. Sazak'ın ölüm haberinden hemen sonra Kahramanmaraş olaylarını andıran bir şekilde Çorum'da başlayan olaylarda Alevilerin evleri ve işyerleri yakılıp yıkıldı. Bu olaylar neticesinde toplam 48 kişi yaşamını yitirdi (Fedayi, 2014: 510). Devletin, ordunun işin içine katılmasına rağmen düzeni sağlamaktaki eksikliğinin bir diğer göstergesi de Ordu'nun Fatsa ilçesindeki durumdu. Fatsa'nın bağımsız olarak seçilen solcu belediye başkanı, ilçede adeta özerklik ilan etmişti ve devlet otoritesiyle olan bağını fiilen kopararak sosyalizm benzeri alışlagelmişin dışında bir yönetim kurmuştu. Bu yönetim Fatsa'ya ordu birliklerinin girmesiyle sona bulmuştur (Zürcher, 2016: 381). Fatsa ile ilgili ilginç olansa solcuların elinde olmasına rağmen ilçede ordu birliklerinin Fatsa'ya sokulmasına sebebiyet verecek türden bir şiddetin olmamasıdır. Yaşanan bu ilginç durum Fatsa olaylarının 12 Eylül Darbesi'nin bir provası olarak yorumlanmasına sebep olmuştur.

Ülkede yaşanan siyasi problemler, terör, anarşi ve ekonomik zorluklar halkın tüm kesimlerinde bir umutsuzluk meydana getirdiği gibi ülkede bir askeri müdahale olacağı yönündeki beklenti de giderek güçlenmekteydi; fakat darbeyi tetikleyen faktör bu sayılanlardan çok daha farklı bir olayın vuku bulmasıyla baş gösterecektir. 6 Eylül 1980 tarihinde MSP, Konya'da İsrail'i protesto etmek suretiyle "Kudüs Mitingi" adı verilen bir toplantı yaptı. Bu toplantı her ne kadar İsrail'i protesto amacıyla gerçekleşiyor olsa da toplantıya katılan 100.000 civarındaki katılımcı bu amaçtan sapan çeşitli davranışlarda bulundular. Cübbe ve sarıklarla toplantıya katılım sağlayan kişiler, toplantı esnasında İstiklal Marşı okunurken yere oturdular ve attıkları sloganlarla birlikte toplantı irticacı bir gövde gösterisi haline dönüştü. Mitingde olan olaylar ülkede büyük tepki topladı, Erbakan bir açıklama yaparak mitingin MSP tarafından değil Konya Belediyesi tarafından tüm partilere açık bir toplantı olarak düzenlendiğinin altını çizerek partisini aklamaya çalıştı; fakat bu tartışmalar fazla uzun sürmedi. Mitingden 6 gün sonra 12 Eylül 1980'de silahlı kuvvetler, emir-komuta zinciri içerisinde ülkenin yönetimine el koydu. Darbenin lideri Orgeneral Kenan Evren, bu mitingin TSK için "bardağı taşıran son damla" olduğu söyleminde bulundu (Fedayi, 2014: 510).

1980 İhtilali, 1961 İhtilali'ne nazaran çok daha farklı ve çok daha fazla boyut barındıran bir olaydır. Ülke içerisindeki anarşinin giderek artması, terör, yoksulluk, siyasetçilerin basiretsizlikleri gibi nedenler 1980 İhtilali'nin en çok dile getirilen nedenleridir; ancak söz konusu darbeye ilgili çok farklı düşünceler de bulunmaktadır. Kimi görüşler darbenin yurt dışı ayağı olduğunu ve bilinçli bir şekilde yaptırıldığı görüşünü savunmaktadır.

Bir başka görüş ise ordunun darbe yapabilmek adına devlet içerisindeki kontrgerilla yapılanmalarıyla iş birliği yapmak suretiyle terörü ve anarşiyi alevlendirerek ülkeyi darbe şartlarına kasıtlı bir şekilde sürüklediğidir. Bu görüşlerin her ikisini de destekleyecek bazı bulgular olsa da her iki görüş de tam anlamıyla doğrulanabilmiş veya yanlışlanabilmiş değildir. Şu bir gerçektir ki; TSK içerisinde darbe yapmak isteyen grupların varlığı o dönemde Türkiye’de zaten bilinen bir olaydı. 1960’ta ve 1971’de çok daha yumuşak şartlarda askeri müdahaleler yaşamış olan bir ülke için 1973-1980 yılları arasında yaşananlardan sonra ordunun darbe yapmış olması şaşırtıcı bir durum şeklinde görülmemelidir. Demokrasi kültürü bakımından eksik bir ülke olan Türkiye, 1961 Anayasası’nın getirdiği geniş özgürlükler ortamında gerek partilerin günlük ideolojik kavgaların esiri olup uzlaşamamaları, gerekse de ülkenin önemli sorunları çözmek yerine istismar konusu haline getirmeleri sebebiyle istikrarlı koalisyonlar kurulamamıştır. İstikrarsız ve acizlik içerisindeki koalisyonların kurulduğu bu gergin ortamda ülkedeki problemler birikerek zamanla toplumu sosyoekonomik bir felakete götürmüştür. Bu noktada AP ile CHP’nin anlaşarak bir koalisyon kurmaları ülkedeki birçok sorunun çözümü noktasında işe yarayabilirdi; fakat AP ve CHP sokaklarda çatışan gençlerin gerçek temsilcileri değillerdi, buna bağlı olarak AP ile CHP’nin bir araya gelmesi de ülkedeki problemlerin çözümü hususunda muhtemelen yeterli olmayacaktı. Ülkedeki anarşinin bu oranda yükselmesine sebep olan en önemli hususlardan biri, devletin anarşiyi ve terörü doğuran sağcılara ve solculara aynı mesafede duramamasıdır. 12 Mart rejimi sosyalist TİP’i kapatırken MHP’ye dokunmamıştı. Mecliste yer alan ve iktidar ortağı olan MHP ise bu gücünü solu her platformda bastırmak için kullanmıştır. Oysaki MHP’nin ülkücü gençliğinin yaptıklarıyla Dev-Sol ve Dev-Yol gibi sol yapıların eylemleri arasında yöntem açısından çok da büyük bir farklılık bulunmamaktaydı. Buna rağmen devlet solcu yapılarla arasına koyduğu mesafeyi ülkücülerle arasına koymayı tercih etmemişti ve bu durum da şiddetine meşru dayanak bulan ülkücülerin şiddetine karşılık sol grupların da daha sert bir tutum sergilemesine ve ülkenin bir iç savaşa sürüklenmesine sebep olmuştur.

1961 Anayasası’nın ülkeye “bol gelen bir elbise” olmasından kaynaklandığına dair birçok fikir dile getirilmekteydi. Bu fikirlere göre söz konusu anayasa; devleti, yasamayı ve yürütmeyi güçsüz bırakarak problemlerin çözümünü imkânsız bir hale getirmekteydi. Oysaki 1980 İhtilali öncesinde bir otorite zaafı varsa bunun devletin güçsüzlüğünden kaynaklandığını söylemek oldukça zordur. 1978 yılından itibaren birçok ilde sıkıyönetim ilan edilmişti ve hem idari hem de adli kolluk güçlerine olağanüstü şartlara uygun geniş yetkiler tanınmıştı. Ayrıca devlet organını güçsüzleştirdiği iddia edilen Anayasa Mahkemesi de bu yetkilere ve ceza yasasındaki şiddeti engelleyici hükümlere dair bir iptal kararı vermemişti. Bu sebeple devletin

bu tür bir güçsüzlüğünden bahsetmek mümkün değildir (Tanör, 1994: 85). Yasamanın ve yürütmenin güçsüzlüğü ise kâğıt üzerinde salt yürütmeye tanınan yetkiler incelendiği takdirde anlaşılamayacaktır; fakat 1961 Anayasası pratikte gerçekten de yürütmenin güçsüzlüğüne neden olan bazı hükümleri içeriyordu. Söz konusu anayasada bunalımların ve tıkanıklıkların açılmasına yönelik mekanizmalar birçok durumda bulunmamaktaydı; daha doğru ifade etmek gerekirse anayasa yazılırken bu durumlar düşünülmemiştir. Çift meclisli yapı ise beklendiği gibi işlemeyerek yasama organının icra yeteneğine bir kısıt getirmiş ve yasama sürecinin de uzamasına ve hantallaşmasına neden olmuştur (Tanör, 1994: 92-93). Siyasetçiler ise bu tür kriz ortamlarından kurtulmak amacıyla uzlaşmak yerine çatışmayı tercih ettikleri için ülke kriz ortamına itilmiştir; yani kısaca söylemek gerekirse 1961 Anayasası'nın yürütmeyi güçsüz hale getirdiği iddiası kısmen de olsa doğrudur.

1961 Anayasası'nın vesayetçi yapısından kaynaklı siyasetçilerin güvensizliği esas aldığı ve ülkenin siyasi kültüründen de kopuk olmasından dolayı hükümetler gerçekten de bazı konularda çaresiz kalmaktaydılar. Anayasada 1971'de yapılan değişiklikler de bu sorunu çözmüyordu; çünkü SPK sebebiyle genel seçimlerde parçalanmış bir meclis ortaya çıkıyordu. Güçlü bir hükümetin kurulamaması ve anayasanın yürütme üzerinde teşkil ettiği vesayetçi yapı zaten uyumsuz ve ahenksiz olan hükümetlerin giderek etkilerini yitirmelerine yol açıyordu. 1973-1980 arasında kurulan hükümetlerin tamamına yakını ülkenin ihtiyaç duyduğu yapısal reformları yapmaya yeltenmemiştir. Bu hükümetler sadece günlük meseleleri çözmekle ve ülkenin çözüm bekleyen önem teşkil eden meselelerini partiler arası tartışmalarda istismar konusu olarak kullanmakla kalmışlardır. Seçmenler arasındaki kutuplaşma, bir demokrasi kültürü tam anlamıyla geliştirilememiş olduğu için taraflar arasındaki bir çatışmaya evrilmiştir ve bu çatışmayı yatıştırması gereken kişiler olan siyasetçilerse bunu yapmanın aksine oy kazanma endişesiyle bu çatışmaları daha da alevlendirmiştir. Bu durum da ülkenin problemlerinin yığılmasına ve sonuç olarak da darbeye sebep olmuştur.

2.3. 1980 Askeri Müdahalesi Sonrasında Siyasi Ortam ve 1982 Anayasası'nın Yapım Süreci

Ülkedeki tüm siyasi faaliyetleri sonra erdiren 1980 darbesi, başta siyaset kurumuna karşı çok sert olmayan bir tutum sergilemiştir. Buna karşılık bu tutum zamanla değişime uğramış sertleşmiş ve tüm siyasi hayatın dönüştürülmesine yönelik faaliyetler yapılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu dönemde ordu içerisindeki hizipleşmeler 1961 İhtilali'ni gerçekleştiren cuntaya nazaran oldukça farklıdır; çünkü bu ihtilal emir komuta zinciri dahilinde yapılmıştı ve

ordu içerisindeki çeşitli gruplardan söz etmek böyle bir durumda çok da mümkün değildi. Ülkedeki gidişatı siyasilerin zafiyeti ve anayasadan kaynaklanan sorunlar sebebiyle devlet otoritesinin sarsılmış olmasına bağlayan cunta takımı, bu hususta da Türkiye'nin tüm kurumlarını yıkıp yeniden inşa etmişlerdir. Ayrıca ülkenin içine düştüğü buhranın sebebi olarak hedef alınan 1961 Anayasası'nın yerine de yeni bir anayasa yapılmıştır. Ordunun yönetimi altında Türkiye'nin durumunu ve yeni anayasanın yapısını kavrayabilmek için bu dönemi detaylı olarak incelemekte fayda vardır.

2.3.1. Milli Güvenlik Konseyi

12 Eylül 1980 tarihinde sabah saat 04:30 sularında TSK tarafından, emir-komuta zinciri içerisinde yönetime el koyulduğu deklere edilmiştir. Gerekçe olarak ise devletin organlarının işlemez hale gelmesi sunulmuştur. Daha sonra TBMM'nin dağıtıldığı, Bakanlar Kurulu'nun görevine son verildiği ve Millet Meclisi'ndeki tüm milletvekillerinin dokunulmazlıklarının ortadan kaldırıldığı da cuntanın yayınladığı bildirimde yerini almıştır. Sendikaların ve siyasi partilerin de faaliyetleri durdurulmuştur (Zürcher, 2016: 401).

Basın yayın kuruluşlarına verdiği mesajda Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren, Türkiye'nin tarihinin en ağır buhranı ile karşı karşıya olduğunu ve bunların müsebbibinin politikacılar olduğunu belirtmiştir. Ülkenin yönetimi için kara, hava, deniz ve jandarma komutanlarının katılımlarıyla Evren'in başkanlığında Milli Güvenlik Konseyi (MGK) isimli bir kurul oluşturuldu. MGK, tıpkı 1960 İhtilali'ndeki MBK gibi ülke yönetimini üstlenen cuntanın çekirdek kadrosundan oluşmaktaydı; fakat ülkenin fiili yönetimi MGK'nın değil sıkıyönetim komutanlarının elinde bulunuyordu. Ordu içerisinde de tıpkı 1960 İhtilali döneminde olduğu gibi ılımlılar ve aşırılar arasında bir bölünme mevcuttu (Ahmad, 2016: 214-215). MGK üyeleri, 18 Eylül 1980 tarihinde mecliste yemin ettikten hemen sonra görevlerine başlamışlardır. MGK'nın ilk taahhüdü "Milletin kayıtsız şartsız egemenliğine, demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine dayanan" yeni bir anayasal düzen kurmak olmuştur (Özbudun, 2016: 53). 27 Eylül 1980 tarihinde ise "Anayasa Düzeni Hakkında Kanun" çıkarılarak MGK'nın yönetimindeki Türkiye'nin nasıl yönetileceği kanunla belirlenmiş oldu. Bu kanun, TBMM'ye ait yetkilerin MGK'ya, Cumhurbaşkanı'na ait yetkilerinse MGK Başkanı'na devredildiğini ortaya koyuyordu (Soysal, 1997: 85). MGK da tıpkı MBK gibi göreve geldikten sonra ilk iş rejimi meşrulaştıracak bir hukuki düzen kurma yolunda girişimlerde bulunmuştur.

1980 İhtilali'ni yapan ve desteklediklerini açıkça belli eden gruplar ile 1960 İhtilali'ni yapan ve destekleyen gruplar arasında gözle görülür bir fark vardı. 1960 İhtilali'ni

gerçekleştirenler ordudaki orta rütbeli subaylardı. Bu subaylar içerisinde “Ondörtler” gibi aşırı olarak adlandırılanlar da bulunmaktaydı; fakat cuntayı oluşturan subaylar genel olarak liberallerden oluşmaktaydı. İhtilali destekleyen gruplar ise üniversite öğrencileri, aydınlar ve direkt desteklememekle birlikte ana muhalefet partisi CHP’den oluşmaktaydı. İhtilali destekleyen grupların görüşleri 1961 Anayasası’nın metnine etkili bir şekilde yansımıştır. 1980 İhtilali ise ordu içerisindeki bir hizip tarafından değil direkt olarak ordunun komuta kademesi tarafından gerçekleştirilmişti. Ordu içerisinde yine birbirinden farklı görüşler vardı; fakat MGK, ordunun yüksek komutanlarından meydana geldiği için cuntanın uygulamalarına ordu içerisindeki hizipleşmelere yönelik bir yansıma olmamıştır. İhtilali destekleyen gruplar ise genel olarak ülkedeki sermayedarlardan ve solun yükselmesinden tedirgin olan sağ görüşlülerden oluşmaktaydı. Bu grupların görüşleri de 1982 Anayasası’na etkili bir şekilde yansımıştır ve bu sebeple de 1961 Anayasası’ndan çok farklı bir anayasa ortaya konmuştur (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2016: 5).

MGK, 1960 İhtilali dönemindeki MBK’ya nazaran çok daha uzun bir süre yönetimdeki yerini korumuştur. Bu süreçte MGK siyasi hayatın yeniden düzenlenmesi, ülkedeki ekonomik ve sosyal sorunların ortadan kaldırılması, teröre bulaşanların cezalandırılmaları ve yeni bir anayasanın yapılması gibi meselelere öncelik verilmesi gerektiğini belirtmiştir. 1980 İhtilali ABD ve NATO tarafından sakin bir havada karşılanmıştır ve ABD yönetimi aynı gün yaptığı açıklamayla askeri müdahaleye destek vermiştir. Bu durum da MGK’nın elinin özellikle dış politikada rahatlamasına yol açmıştır. MGK başkanlığı görevini sürdüren Kenan Evren, aynı zamanda Devlet Başkanı sıfatıyla Cumhurbaşkanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı sıfatlarını da taşımaktaydı. MGK’nın ne kadar süre boyunca görev yapacağı belirlenmemiştir; fakat yeni bir anayasanın ve yeni bir seçim kanununun yapılacağı halka bildirilmişti (Çaylak, 2014: 551-552). Tıpkı 1960 İhtilali’nde yaşandığı gibi darbeciler yine ülkeyi darbeye götüren sürecin yaşanmasını anayasaya ve seçim kanununa bağlamışlardı.

Ülkenin yaşadığı ağır buhrandan sivil siyaset aracılığıyla çıkabileceğine dair ümitler büyük ölçüde tükenmişti. Bu sebepten halk ve iş çevreleri darbeyi oldukça olumlu karşılamışlardı. Buna karşılık bu durumu halkın darbeyi gönüllü bir şekilde desteklediği şeklinde de anlamamak gerekir. 24 Ocak kararları, özellikle işçi sınıfının durumunu daha da kötü bir tarafa sürükleyecek türden kararlardı ve bu kararların güçlü bir otoritenin olmadığı bir ortamda uygulanması neredeyse imkânsız görünmekteydi. İş çevreleri bu sebeple yapılan darbeyi olumlu bir şekilde karşılarken, halkın bilinçsiz kesimleri üstünde de anarşi ve terör temalı bir propaganda yapılarak darbenin halkın sessiz çoğunluğu tarafından da destek

görmesi hedeflenmiştir (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2016: 6). Yine de darbeye olan desteği sadece propagandalara bağlamak da doğru değildir. Ekonomik şartların giderek ağırlaştığı ve terörün binlerce can aldığı bir ortamda yapılan seçimlerden istikrarlı bir hükümetin kurulmasını sağlayacak bir siyasi tablo çıkmıyordu ve partiler de bu tablo içerisinde ortak bir payda da birleşip ülkenin sorunlarını çözmek yerine siyasi kavgalara tutuşup problemleri daha da çözümsüz hale getiriyorlardı. Bu nedenle askeri yönetimin gelmesi ve sıkıyönetim ilan edilmesi halk tarafından memnuniyetle karşılanmıştı. MGK, halka istikrar vaadinde bulunmaktaydı ki halkın en çok duymak istediği şey de kuvvetle muhtemel buydu; bu sebeple yapılan müdahaleye başta halkın büyük kesimi olumlu bakmıştır. MGK çıkardığı birçok kararnameyle acil önlemler almaya gitmiştir. Bu önlemler içerisinde en çok dikkat çekenler ise bütün siyasi faaliyetlerin durdurulması ve tüm siyasi parti liderlerinin de tutuklanmasıydı. Evren, “makul bir süre içerisinde” yeniden demokrasiye döneceğinin altını çiziyordu; fakat Türkiye’nin bir daha bu tür bir buhranın içine düşmemesi için gerekli tüm tedbirlerin alınacağını da belirtiyordu. Bu durumu MGK’nın uzun bir süre yönetimde kalacağı şeklinde söylemek de mümkündür (Ahmad, 2016: 215-216).

İhtilalin gerçekleşmesinden sonra AP, CHP, MHP ve MSP liderlerinin can güvenliklerinin sağlanması amacıyla ordu tarafından zorunlu ikamete tabi tutulmaları konusu gündeme gelmiş ve uygulanmasının üzerinde durulmuştur. AP lideri Demirel ve CHP lideri Ecevit, Çanakkale Gelibolu’ya; Erbakan ise İzmir Uzunada’ya yollanmıştı. Darbenin kim tarafından gerçekleştirildiğini kestiremeyen MHP lideri Türkeş ise bir süre saklandıktan sonra darbenin sol görüşlü bir cunta tarafından yapılmadığından emin olduktan sonra teslim olmuştur. Teslim olan Türkeş, Uzunada’ya Erbakan’ın yanına gönderilmiştir. Demirel ve Ecevit, 30 günlük zorunlu ikametten sonra evlerine gönderildiler; fakat siyasi faaliyetler yasaklandığından dolayı herhangi bir siyasi faaliyet yürütemeyecekleri kendilerine bildirildi. Erbakan ve Türkeş için bu durum böyle gerçekleşmedi. Erbakan ve Türkeş; haklarında açılan davalardan yargılanacakları için serbest bırakılmamışlardı (Akgün, 2014: 552-553). Evren, geleceğin Türkiye’inde eski siyasetçilerin yer bulmayacağını duyurdu; ancak aslında AP’ye ve CHP’ye dokunulması düşünülmemekteydi (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2016: 10). Buna karşılık 16 Ekim 1981 tarihinde Türkiye’deki bütün partiler kapatıldı ve hepsinin mallarına el konuldu (Zürcher, 2016: 403). MGK, eski sistemi tamamen ortadan kaldırarak tüm sistemi en baştan kurma niyetindeydi ve bunu eski siyasetçilerin hepsini saf dışı bırakarak yapmayı planlamıştı.

Ülkedeki siyasi sistemin tıkanıklığının giderildiğinin gösterilebilmesi için gündeme 1972’den beri uygulanmayan idam cezalarının uygulamaya konulması konusu getirildi. İdam

konusu hem içeride hem de dışarıda Türkiye'nin en çok eleştirilmesine neden olan konulardan biriydi. MGK ise bu hususta geri adım atmayarak idam cezalarını hızlı bir şekilde onaylamaya girişti. Askeri Yargıtay tarafından onaylanan 124 idam cezasının 50'si MGK tarafından da onaylanarak gerçekleştirilmesinde karar kılındı. Bu konuda eleştirilere ise Evren tarihe geçen meşhur şu cevabı vermiştir, "Asmayalım da besleyelim mi?" diyerek tarih sayfalarındaki yerini almıştır (Akgün, 2014b: 555).

Cunta, ülkenin siyasi ve sosyolojik yapısını baştan yaratma suretiyle eylemlerine hızlı bir biçimde devam etmekteydi. Sokak şiddetinin 70'ler süresince özellikle kentli gençlerin arasında yayılmış olması sebebiyle bu gençleri siyasetten uzak tutmanın yolları arandı. Ülkede bulunan muhalif solcu yapıların hepsi ezildi; fakat bu kez sadece solcuların ezilmesiyle yetinilmedi. Cunta, meseleyi kökten halledebilmek için sokak olaylarının diğer kanadı olan MHP'lileri de bastırdı. 21 Kasım 1980 tarihine gelindiğinde ise tutuklu kişilerin sayısı 1245'e ulaşmıştı. Gözaltına alınan birçok kişi hapishanelerde işkenceye maruz kaldı ve bunların birçoğu şüpheli şekillerde yaşamlarını yitirdiler. Cunta, işkencenin varlığını reddetmiyordu; fakat bu konuda da sorumluluk kabul etmiyor suçu yetkililerin eğitimsizliklerine bağlar açıklamalarda bulunuyorlardı (Ahmad, 2016: 218). Evren, toplumu dönüştürmek istediklerini ve bu sebeple de yeni bir hukuk düzeni oturtmak istediklerini her fırsatta dile getiriyordu. Evren, yapılacak olan yeni anayasanın karakterinin 1961 Anayasası'ndan çok daha farklı olacağını da dile getirmekteydi. Evren'e göre, 1961 Anayasası toplumun ve devletin içinde bulunduğu buhranın baş sorumlusuydu; bu sebeple yeni anayasada yürütme organı daha güçlü hale getirilecekti. Anayasanın bir uzantısı şeklinde olan SPK da değişime gidecekti. 1973-1980 yılları arasındaki küçük partilerin çok tesirli olduğu istikrarsız koalisyonlar döneminin bir daha yaşanmaması gerektiği için söz konusu kanun küçük partilerin siyasi hayattaki tesirini sınırlandıracak şekilde yeniden oluşturulacaktı (Akgün, 2014b: 555).

1980 Darbesi, 1960 Darbesi'nden birçok yönden önemli farklar içermekteydi. 1960 İhtilali'ni yapanlar, ihtilali DP'nin otoriterliğine, Atatürk'ün yaptığı devrimlerden verdiği ödünlere ve ekonomik bağlamda da orta sınıfın yok edilmesine bağlamışlardı. 1980 İhtilali ise anarşiden, terörden, irticadan ve devlet organlarının bütün bunlar karşısındaki zayıflığından söz etmekteydi. 1960 İhtilali DP dönemine tepki olarak gerçekleştirilen bir ihtilal olmasından kaynaklı hedef olarak özgürlüklerin güçlendirilmesi, demokrasinin ve hukuk devletinin tahkim edilmesi, iktidar gücünün sınırlandırılması ve sosyal devlet olgusunun oturtulması gibi unsurları barındırmıştı. 1980 İhtilali ise ülkedeki anarşiden ve terörden sebep bir ihtilal olarak

devlet otoritesinin baştan kurulması hedefiyle hareket etmişti (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2016: 11).

Evren'in her fırsatta makul bir süre zarfında demokrasiye dönüleceğini açıklamasına karşın ülkedeki geleceğe yönelik siyasi belirsizlik devam etmekteydi ve bu belirsizlik MGK'ya yurt dışından da baskıların yapılmasına sebep oluyordu. Baskıların artması üzerine 1 Kasım 1980'de açıklanan demokratikleşme programıyla bu belirsizlik ortadan kaldırılmaya çalışıldı. Program, MGK'nın yapmayı öngördüğü işlerin sırasını belirten bir takvim özelliği taşımaktaydı. Programda öncelikle yapılacak olan yeni anayasayı hazırlayacak olan kurulun yapısını düzenleyecek bir kanunun çıkarılmasından söz ediliyor, bunun yanında genel seçimlerin de yeni kurulacak olan siyasi partilerin örgütlenmeleri ve propaganda yapmaları için kendilerine sağlanacak olan makul bir sürenin sonunda yapılacağı belirtiliyordu. Takvimde yeni anayasanın yürürlüğe girmesi amacıyla yapılacak olan referandum için 1982 yılının sonbaharı, genel seçimler ve sivil iradeye dönüş içinse 1983 yılının sonbaharı olarak belirlenmişti. Evren 15 Ocak 1981'de Konya'ya yaptığı gezide yeni anayasayı yapacak olan kurucu meclisin 1981 yılının ekim ayında bir araya geleceğini; fakat bu mecliste hiçbir siyasi parti mensubunun yer almayacağını söylemiştir (Akgün 2014b: 556). MBK, 1961 Anayasası'nın yapımı esnasında sadece DP'lileri dışarıda bırakarak ülkenin sürüklendiği ortamın tüm suçunu DP'ye ve DP'lilere yüklenmişti. Evren liderliğindeki MGK ise daha farklı bir politika izlemekteydi. MGK, herhangi bir kişiyi veya siyasi partiyi değil siyaset kurumunu bir bütün olarak ülkenin sürüklendiği durumdan sorumlu tutmaktaydı ve yapılacak olan yeni anayasayı 1961 Anayasası gibi demokratik usullere kısmen tabi olmak yerine tam anlamıyla tepeden inme bir anlayışla gerçekleştirme yoluna gidecektir.

Evren, yeni anayasayı darbe öncesinin siyasetçilerinin yapmayacağını belirtmişti. Ayrıca başta Demirel ve Ecevit olmak üzere bu siyasetçilerin siyasi faaliyetler yürütemeyecekleri de kendilerine bildirilmişti; fakat Demirel de Ecevit de bu sözleri kulak ardı etmiş gibi görünüyordular. Ecevit, "Arayış" isimli bir dergi çıkartıyordu ve siyasi gelişmelere yönelik görüşlerini burada ifade etmeye devam ediyordu. Bununla da kalmayan Ecevit, basına da birçok hususta demeç vermeye devam ediyordu. Demirel ise faaliyetlerini Ecevit gibi açıktan yapmamanın yanında Demirel'in Güniz Sokak'ta bulunan evi adeta bir siyasi merkez halini almıştı. Demirel, burada siyasi toplantılar gerçekleştiriyor ve ülkedeki gelişmelere göre gelecekte nasıl bir yol izleneceğine yönelik bir yol haritası çıkarıyordu. Bu durum MGK için büyük bir sorundu çünkü liderler MGK'yı ciddiye alıyor gibi değillerdi. Bu sebeple MGK, 2 Haziran 1981 tarihinde 52 numaralı bildiriye yayımlayarak 11 Eylül 1980 tarihi itibarıyla siyasi partilere üyelikleri bulunan herkesin yazılı veya sözlü bir siyasi beyanda

bulunmaları kesin bir dille yasaklı hale getirdi. Bu yasak Ecevit'in de Demirel'in de elini kolunu bağlayacak bir gelişmeydi (Akgün, 2014b: 555-556).

2.3.2. 1982 Anayasası'nın Yapım Süreci

MGK'nın yönetimindeki Türkiye'de siyasi faaliyetlerin tamamının durdurulmuş olması hasebiyle halkta ordunun yönetimden gitmeyeceğine yönelik bir korku oluşmuştu. Buna karşılık; ihtilal öncesinde ülkenin her yerine yayılan terörün büyük oranda ortadan kalkmış olması ve MGK'dan gelen, demokrasiye döneceği yönündeki açıklamalar da halkta bir rahatlama meydana getiriyordu. Demokrasiye dönüş amacıyla atılan ilk adım ise tıpkı 1961 Anayasası'nın yapım sürecinde yaşandığı gibi bir kurucu meclisin oluşturulmasıdır. 1980 İhtilali'ni yapanlar da tıpkı 1960 İhtilali'ni yapanlar gibi subay oldukları için bir kurucu meclis oluşturularak anayasa yapım işinin bu meclise devredilmesi; fakat meclisin bir kanadını da MGK'nın oluşturması gündeme getirilmiştir.

2.3.2.1. 1982 Anayasası'nın Yapımı

DM Anayasa Komisyonu, göreve başladıktan sonra çeşitli kurum ve kuruluşlardan anayasa hakkındaki görüşlerini bildirmelerini istemiştir. Kurum ve kuruluşlardan gelen görüşler DM tarafından oluşturulacak olan anayasa taslağının yapılmasında fazlasıyla işlevsel bir göreve sahipti; fakat 1982 Anayasası yalnızca bu görüşler çerçevesinde şekillenmeyecekti. 1982 Anayasası, 1961 Anayasası'na duyulan tepkilerin büyük oranda tezahür ettiği bir metindir. 12 Mart döneminde 1961 Anayasası'nda söz konusu anayasanın liberal ve özgürlükçü karakterini kısıtlayacak türden birçok düzenleme yapılmıştı; fakat buna rağmen sağ kesimden söz konusu anayasaya olan tepkiler tam anlamıyla dinmemişti. Bu tepkiler ise aslında büyük oranda DP'nin söz konusu anayasanın yapım sürecinde yok sayılmasından kaynaklanıyordu. Sol kesim ise 1961 Anayasası'nın yapımından da dışlanmamış olduğu için 1961 Anayasası'na karşı olumsuz bir tutum içerisinde değildi. Buna karşılık sağ kesimin temsilcileri olan AP ve Demokratik Parti darbe öncesinde bu konuda çeşitli çalışmalar yapmışlar ve her iki parti de anayasa taslağı hazırlayacak kadar yol kat etmişlerdi. Bu partilerin ortaya koydukları taslakların içerisindeki görüşler 1982 Anayasası'na da yansımaktır. Yürütmenin güçlendirilmesi, temel hak ve özgürlükler üstündeki denetimlerin ve sınırlamaların artırılması, tabii senatörlüğün ortadan kaldırılması gibi görüşler AP ve Demokratik Parti taslaklarında bulunan ortak görüşlerin sadece bazılarıdır (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2016: 14-15).

1961 Anayasası'nın ülkenin içinde bulunduğu durumun sorumlusu olarak görülmesi sebebiyle yapılacak olan yeni anayasanın nasıl bir yapıya sahip olacağına yönelik de birçok

tartışma yapılmaktaydı. 1961 Anayasası yürütme üzerinde kurduğu vesayet organlarına olması gerekenden fazla bel bağlayan bir anayasa olarak görülmekteydi. Özellikle çift meclisli yapı ve Anayasa Mahkemesi gibi kurumların halk iradesi üstünde bir tahakküm kurduklarına ve yapılacak olan yeni anayasanın kesinlikle yürütmeyi daha da güçlü bir hale getirerek ülkenin problemlerinin çözümü hususunda icracı davranabilmesinin önünün açılması gerektiğinin üstünde duruluyordu. Yine 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlük ortamının hem siyasiler hem toplum nezdinde fazlaca istismar edildiği dile getirildiği için yapılacak olan yeni anayasanın özgürlükler rejimi bağlamında Türkiye için “lüks” sayılabilecek hükümlere yer vermemesi gerektiği belirtiliyordu (Soysal, 1997: 70-76). Kısacası yeni yapılacak olan anayasa; daha az liberal, yürütme kısmında daha çok güç barındıran ve seçim sistemi bakımından da temsilde adaleti değil yönetimde istikrarı öncelik olarak alan bir anayasa olmalıydı. Tüm bu görüşler bir araya geldiğinde ise 1982 Anayasası'nın da aynı 1961 Anayasası gibi bir “tepki anayasası” olarak yapılacağı sonucuna ulaşmak mümkündür.

1961 ve 1982 Anayasası'nın yapım süreci arasındaki bir diğer önemli fark da halkoylaması neticesinde çıkan tablonun ardından ne yapılacağına dairdir. 1961 Anayasası'nı yapan Kurucu Meclis söz konusu anayasanın halkoylamasında reddedilmesi halinde bu hususta ne yapılacağına yönelik açık ve net bir yol haritası ortaya koymuştu.

1982 Anayasası'nı yapan Kurucu Meclis bu konuda hiçbir alternatif ortaya koymamıştı. Tasarının reddedilmesi halinde ne yapılacağı hususunda kamuoyu bilgilendirilmediğinden dolayı bu durum, anayasanın reddi halinde askeri yönetimin bitmeyeceği şeklinde yorumlanmaktaydı (Özbudun, 2016: 56). 1961 Anayasası'nın yapım sürecinden farklı olarak Kurucu Meclis'in ne kadar bir süre zarfında görev yapacağı da belirlenmemişti. Bu sebeple anayasanın yapımı ve halkoyuna sunulması da epey uzun bir zaman almıştır (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2016: 13).

Kurucu Meclis görevine başlamadan kısa bir süre önce ülkedeki bütün siyasi partiler kapatıldı. Bu davranışın sebebi siyasi partilerin DM üstünde etkili olabilecek faaliyetler yürütmesinin önüne geçilmesi isteğidir. Kenan Evren 30 Ekim 1981 tarihindeki konuşmasında “anayasayı partilerin değil milletin gücüyle geçirmeyi” istediklerini dile getirmiştir (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2016: 13). Öte taraftan, partilerin kapatılmış olması yapılacak tartışmaların fikirsel zenginliğini olumsuz yönde etkileyecek bir husustu. Ayrıca siyasi partiler kapatılmış olduğu için bu partilerin tabanını meydana getiren halk kitlelerinin referandumda neye göre oy vermeleri gerektiği hususunda yönlendirilme ihtimalleri de ortadan kalkmıştı. 1961 Anayasası'nın yapım süreci esnasında DP dışındaki partiler

propaganda yaparak ve kamuoyu oluşturarak süreçte etkin rol oynamışlardı. Hatta kendini DP'nin halefi olarak gören partiler çok daha rahat ve özgür bir şekilde olmasa da anayasanın aleyhine propaganda yapmışlardı. 1982 Anayasası'nın yapım sürecinde ise Kenan Evren dışında anayasa hakkında halkı bilinçlendiren ve propaganda yapan biri bulunmamaktaydı. Bu sebeple de söz konusu anayasanın yapım sürecinin demokratik süreçlerden hiçbir emare taşımadığını söylemek doğru olacaktır (Özbudun, 2016: 56).

1982 Anayasası toplamda 177 madde ve 16 geçici maddeden meydana gelmekteydi. Bu özelliğiyle de 157 madde ve 11 geçici maddeden oluşan 1961 Anayasası'na nazaran daha uzun bir anayasa görüntüsü vermektedir. 1982 Anayasası'nın maddeleri de 1961 Anayasası'na göre çok daha uzun ve detaylı hükümler içermektedir. Bu sebeple de bu anayasayı bir çerçeve anayasa olarak değil de bir ideolojik anayasa olarak tanımlamak mümkün olacaktır. 1961 Anayasası da ideolojik bir anayasadır fakat 1982 Anayasası bu konuda kendini oldukça aşan bir anayasa olarak ortaya konmuştu (Özbudun, 2016: 59-60).

Aynı 1961 Anayasası gibi 1982 Anayasası da katı nitelikli bir anayasadır; fakat 1982 Anayasası'nın katılığı 1961 Anayasası'na göre daha fazladır. 1961 Anayasası'nda değiştirilemez maddelerin sayısı sadece bir tanedir. 1982 Anayasası ise ilk üç maddeyi değiştirilemez kılmış ve dördüncü maddesinde bu maddelerin değiştirilemez özellikte olduklarını açıkça belirtmiştir. Ayrıca 1982 Anayasası'nın diğer maddelerinde yapılacak olan değişikliklerle alakalı olarak izlenmesi gereken çerçeve de daha dolambaçlıdır. Anayasanın bir maddesinde değişiklik yapılabilmesi için sadece TBMM'nin söz konusu değişikliği onaylaması yetmemektedir; TBMM onayından sonra ilgili değişiklik maddesi Cumhurbaşkanı'nın önüne gelmektedir. Cumhurbaşkanı ise söz konusu olan değişikliği onaylayabilmekte, geri yollayabilmekte ya da halkoyuna sunabilmektedir. Cumhurbaşkanı'nın TBMM'ye geri yolladığı anayasa değişikliği ise 6 yıl içerisinde aynı şekliyle geçirilmek istenirse bu sadece TBMM'nin dörtte üçünün oyuyla mümkün olacaktır (Özbudun, 2016: 61). Bu husustan da anlaşılacağı üzere Cumhurbaşkanı'nın bu yetkisi kendisini yasama organının üzerinde bir anayasal kontrol mekanizması şeklinde konumlandırmıştır. Bu durum, 1980 İhtilali'ni yapanların sivil siyasete olan güvensizliklerinin bir göstergesidir.

1982 Anayasası ile 1961 Anayasası'nın bir başka benzer yönü ise her iki anayasanın da Kemalizm'i siyasi ideoloji olarak benimsemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Buna karşılık söz konusu anayasaların aralarında Kemalizm'i tanımlama şekli açısından bazı farklılıklar mevcuttu; fakat Kemalizm'in "altı ok"u diye tanımlanabilecek görüşler anayasada ya doğrudan ya da dolaylı şekillerde yer almışlardı. Belirtmek gerekir ki 1982 Anayasası'nın Kemalizm'i tanımlama açısından 1961 Anayasası ile farkları söz konusu anayasalar

içerisindeki ideolojik farkı açıkça ortaya koyacak türdedir. Örneğin; 1961 Anayasası, milliyetçiliği saldırgan olmayan bir biçimde tanımlamıştır; 1982 Anayasası ise “Atatürk milliyetçiliği” diye bir kavram doğurmuş ve bu kavramı da saldırgan ve tekçi bir şekilde tanımlamıştır. İki anayasanın laiklik anlayışları arasında da farklar vardır. 1961 Anayasası laikliği çok basit bir biçimde cumhuriyetin temellerinden biri olarak belirtmekle yetinmiştir. 1982 Anayasası ise laikliği anayasanın 2. maddesinde ve başlangıç kısmında ayrı ayrı üstünde durmuştur. Buna karşılık 1982 Anayasası’nda Diyanet İşleri Başkanlığı ve din ve vicdan hürriyetleri hususlarında laiklikle ters düşen birçok unsur da bulunmaktadır. Bu sebeple söz konusu anayasanın laiklik anlayışının çelişkili olduğunu ifade etmekte bir yanlışlık bulunmamaktadır. 1982 Anayasası laikliği esas alan bir metin değil; adeta “Türk-İslam Sentezi” adı verilen bir görüşün anayasası şeklinde görünmektedir (Parla, 2016: 36-37).

1982 Anayasası’nda yürütme organı, yasama organına ve yargıya karşı fazlasıyla güçlendirilmiştir ve çok geniş yetkileri barındırmıştır (Özbudun, 2016: 62-63). Bunda kuşkusuz ki ülkenin 1980 İhtilali öncesinde içinde bulunduğu durumun büyük bir payı vardır. Başta Evren olmak üzere 1980 İhtilali’ni gerçekleştirenler sık sık 1961 Anayasası’nı yürütmenin elini kolunu bağlamakla ve kişilere sınırsız özgürlükler vermekle eleştirmişlerdir. Gerçekten de 1961 Anayasası’nın liberal yapısı yürütmenin kişi hak ve hürriyetleri üzerindeki tasarruf yetkisini oldukça sınırlar nitelikteydi. Ayrıca yürütmenin gücü de DP iktidarında yaşanan otoriter döneme bir tepki olarak yasama ve yargı karşısında fazlasıyla sınırlandırılmıştı. 1982 Anayasası ise ülkenin içerisine girmiş olduğu buhranın nedenlerinden birinin yürütmenin güçsüzlüğü olduğundan hareketle 1961 Anayasası’ndaki güçler arasındaki dengeyi yürütmenin lehine bozmuştur.

1982 Anayasası, otorite anlayışı açısından Türkiye’nin anayasacılık tarihinde bir ilki teşkil etmektedir. 1876 yılındaki Kanun-ı Esasi’den itibaren 1982’ye kadar yapılan tüm anayasalar iktidar gücünü sınırlama ve bireyi devlet otoritesi karşısında koruma amacını barındırmıştır. 1982 Anayasası ise ilk defa tam aksi bir anlayışı benimseyerek özgürlükleri ve demokrasiyi tahkim etme amacını değil, devlet otoritesini güçlendirmeyi ve iktidara koyulmuş sınırları en aza indirgemeyi amaçlamıştır (Tanör, 1994: 97). Bu anlayışın bir devamı olarak da 1982 Anayasası devlet-yurttaş ilişkisini 1961 Anayasası’na göre oldukça farklı bir şekilde yorumlamıştır. 1961 Anayasası bu ilişkide genel olarak neoliberal sosyal devletçi anlayış ile daha ılımlı dayanışmacı bir anlayışın karışımı bir anlayışı ortaya koymuştu. Kişilerin ve toplulukların hakları ve özgürlükleri, bunlar için öngörülmuş olan ödevlerle dengede tutulmaya çalışılmıştı. Bunun yanında ödevlerin de devlete değil topluma karşı olduğu yine 1961 Anayasası’nda altı çizilen hususlardandı. 1982 Anayasası ise devlet-

toplum arasındaki ilişkide faşizan bir tavır takınmıştır. Kişilerin ve toplulukların hakları ve özgürlükleri büyük oranda sınırlanmış; bununla da kalınmayıp devlet aygıtını yüceltici bir hüküm olarak kişilerin ödevlerinin topluma değil devlete karşı olduğu üstünde durulmuştur. Hatta 1982 Anayasası'nın birçok maddesi de bu bakımdan kendi içerisinde çelişkilidir; çünkü söz konusu anayasa, bir maddesinde varlığını garanti altına alma hakkını bir başka maddesiyle dolaylı yoldan sınırlamakta hatta bazen tam anlamıyla ortadan kaldırmaktadır (Parla, 2016: 44).

1982 Anayasası devleti kutsal bir kurum şeklinde tanımlamaktaydı ve içerisinde de kişi haklarının ve özgürlükler rejiminin içini büyük oranda boşaltacak düzenlemeler barındırıyordu. Devletin kutsallaştırılması hususu da aslında 1961 Anayasası'nın vesayetçi yapısının devamı niteliğinde bir unsur olsa da 1961 Anayasası'nın özgürlükler hususundaki liberal tavrı bu durumu kapatmaktaydı. 1982 Anayasası'nda ise devlet kavramının kutsallaştırılmış olmasıyla birlikte devlet, bireyin önüne geçmişti. Evren'in bu konuda 1961 Anayasası'na yönelik devletin parçalanması pahasına kişilerin müdafaasının sağlandığı şeklindeki eleştirisi bu durumu açıkça ortaya koymuştur (Sancar, 2014: 66-67).

1982 Anayasası'nın bir diğer özelliği de 1961 Anayasası'ndan doğan bir zayıflık olarak görülen sistemsel tikanlıkları ortadan kaldıracak bazı anayasal yollar ortaya koymuş olmasıdır. Örneğin; Cumhurbaşkanı'na verilmiş olan, belli şartlarda TBMM'yi feshetme ve seçimleri yenileme yetkisi bu durumun önemli bir örneğidir (Özbudun, 2016: 64). 1982 Anayasası'nın 116. maddesinde bu durum şöyle belirtilmiştir:

“Bakanlar Kurulu'nun, 110. Maddede belirtilen güvenoyunu alamaması ve 99. veya 111. maddeler uyarınca güvensizlik oyuyla düşürülmesi hallerinde 45 gün içinde yeni Bakanlar Kurulu kurulmadığı veya kurulduğu halde güvenoyu alamadığı takdirde Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı'na danışarak seçimlerin yenilenmesine karar verebilir.

Başbakanın güvensizlik oyu ile düşürülmeden istifa etmesi üzerine 45 gün içinde veya yeni seçilen Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Başkanlık Divanı seçiminden sonra yani 45 içinde Bakanlar Kurulu'nun kurulamaması hallerinde de Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı'na danışarak seçimlerin yenilenmesine karar verebilir.

Yenilenme kararı Resmî Gazetede yayımlanır ve seçime gidilir” (Erdem, 2012: 332).

1961 Anayasası'nın 108. maddesinde de Cumhurbaşkanı'na genel seçimleri yenileme yetkisi verilmişti; fakat bu yetki çok daha zor, hatta pratikte imkânsız sayılabilecek şartlara bağlandığından dolayı sembolik bir anlam taşımanın ötesine geçememekteydi (Özbudun, 2016: 64). 1961 Anayasası'nın 108. Maddesi bu yetkiyi şöyle düzenlemiştir:

“Anayasa’nın 89. ve 104. Maddeleri uyarınca verilen güvensizlik oyu sebebiyle, 18 aylık bir süre içinde, Bakanlar Kurulu iki defa düşmüş ve üçüncü defa güvensizlik oyu verilmiş olursa, Başbakan, Cumhurbaşkanı’ndan, Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesini isteyebilir. Bu istek üzerine, Cumhurbaşkanı, meclislerin başkanlarına danışarak seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Yenilenme kararı Resmî Gazete’de yayınlanır ve hemen seçime gidilir” (Erdem, 2012: 188).

Buradan anlaşılacağı üzere 1961 Anayasası’nda verilmiş olan bu yetkinin kullanımı için öngörülmüş olan şartlar ortaya çıkması oldukça zor şartlardır. 1982 Anayasası bu bağlamda 1961 Anayasası’na tepki olarak Cumhurbaşkanı’na böyle bir yetki tanımamıştır; çünkü 1980 İhtilali öncesinde böyle yetki olsaydı siyasetin tıkanacağı zamanlarda gidilecek genel seçimlerle bu tıkanıklık giderilebilecekti. Böylece ülkenin içine düştüğü buhranın ortadan kalkması için de bir ihtilale gerek kalmayacaktı. Buna benzer bir düzenleme Cumhurbaşkanı’nın seçilme biçimiyle alakalı olarak da getirilmiştir. Hatırlanacağı üzere 1980 İhtilali’ne giden süreçte siyasi tıkanıklığın göstergesi olarak sayılabilecek olaylardan biri de üst üste yapılan turlara rağmen Cumhurbaşkanı’nın bir türlü seçilememiş olmasıdır. 1961 Anayasası tıkanıklıkların giderilmesi ile ilgili olarak bu hususta da bir hüküm öngörmediği için turlar üst üste devam etmiş ve 6. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk’ün süresi de bittiği için Cumhurbaşkanlığı makamı bu zaman zarfında boş kalmıştır. 1982 Anayasası’nda aynı durumun bir daha tekrarlanmaması için bu konuda da önemli düzenlemeler yapılmıştır (Özbudun, 2016: 64-65). 1982 Anayasası’nın 102. Maddesinde bahsi geçen bu düzenlemeler şu şekildedir:

“En az 3’er gün ara ile yapılacak oylamaların ilk ikisinde üye tamsayısının üçte iki çoğunluk oyu sağlanamazsa üçüncü oylama geçilir, üçüncü oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğunu sağlayan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. Bu oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğu sağlanmadığı takdirde üçüncü oylamada en çok oy almış bulunan iki aday arasında dördüncü oylama yapılır. Bu oylamada da üye tamsayısının salt çoğunluğu ile Cumhurbaşkanı seçilemediği takdirde derhal Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimleri yenilenir.

Seçilen yeni Cumhurbaşkanı göreve başlayınca kadar görev süresi dolan Cumhurbaşkanı’nın görevi devam eder” (Erdem, 2012: 326).

Bu düzenlemeler ışığında hem Cumhurbaşkanlığı makamının olası bir siyasi krizde boş kalması engellenmiş hem de ihtilal öncesindeki durum gibi seçimlerin uzun süren turlara rağmen sonuçlanamamasının önüne geçilmiştir.

1982 Anayasası’nın tıkanıklık durumu şeklinde görüp düzenlediği bir diğer önemli husus ise Anayasa Mahkemesi’nin TBMM tarafından seçilen üyelerinin seçimidir. 1961

Anayasası'na göre Anayasa Mahkemesine Millet Meclisi tarafından üç, Cumhuriyet Senatosu tarafından ise iki üye seçilmekteydi; fakat bu üyeler meclislerin üye sayısının salt çoğunluğu için seçildiklerinden dolayı bunların seçiminde de sık sık sorunlar ortaya çıkmaktaydı. 1982 Anayasası ise bu problemi kökten çözmek için TBMM'nin Anayasa Mahkemesi'ne üye seçme şeklini ortadan kaldırmıştır (Özbudun, 2016: 65).

1982 Anayasası, küçük partilerin mecliste oylarına ve temsil güçlerine nazaran çok fazla etkinlik göstermelerinden yola çıkarak bu partilerin gücünü aza indirmeye yönelik olarak da bazı tedbirler almıştır. 1961 Anayasası'na göre bir siyasi partinin mecliste grup oluşturabilmesi için toplamda 10 milletvekiline ihtiyaç duyardı. 1982 Anayasası'nda ise bu sayı 20 milletvekiline çıkarılmıştır ve böylelikle küçük partilerin mecliste grup oluşturmalarının önüne geçilerek bunların mecliste büyük partiler üzerinde tahakküm kuracak derecede etkin oldukları 1970'li yılların siyasal yaşantısına bir bağlamda tepki gösterilmiştir (Özbudun, 2016: 66).

1982 Anayasası'nda 1961 Anayasası'nın ortaya koymuş olduğu bir kurum olan Cumhuriyet Senatosu'na yer verilmemiş olması ise şüphesiz ki yapılmış olan en önemli değişikliklerden biri olarak sayılabilir. Cumhuriyet Senatosu'nun varlığı çift meclisli bir yapı ortaya çıkararak yasama sürecinin uzamasına sebebiyet veriyordu ve böylece yasamanın etkinliğini büyük oranda azaltmaktaydı. Yasamanın yeniden tek meclisli bir yapıya büründürülmesinin amacı yasama sürecinin hızlandırılması, basitleştirilmesi ve bunun sonucunda hayati konular söz konusu olduğunda daha kolay harekete geçebilecek bir yapıya bürünmesinin sağlanmasıdır (Özbudun, 2016: 66).

1982 Anayasası'nda düzenlenmemiş olmakla birlikte, 1961 Anayasası'na tepki olarak sayılabilecek bir diğer düzenleme ise yine meclisin yapısıyla ve milletvekilliğiyle alakalı olarak yapılmış olan değişikliklerdir. 1961 Anayasası'nın öngördüğü çift meclisli yapının kaldırılmasından sonra 1982 Anayasası'nda TBMM'deki toplam milletvekili sayısı da 400'e düşürülmüştür, dört yılda bir yapılan genel seçimlerin ise beş yılda bir yapılması karara bağlanmıştır. Milletvekili seçilme yeterliliği için sağlanması gereken şartlar da değiştirilmiş ve 1961 Anayasası'nın içermediği birçok yeni şart getirilmiştir (Parla, 2016: 63-65).

1982 Anayasası ile 1961 Anayasası arasındaki önemli sayılabilecek fark ise bu anayasaların benimsemiş oldukları demokrasi anlayışıyla ilgilidir. 1961 Anayasası özgürlükler rejimi anlamında oldukça liberal bir anayasaydı ve siyaseti sadece siyasetçilerin yaptığı bir iş olarak tanımlamak yerine seçmenlerin de politik hayata aktif katılımını esas alan bir anayasaydı. Halkın yalnızca oy vermekle yetinmeyip seçim süreci dışında da siyasete aktif olarak katıldığı bu anayasa anlayışı "katılımcı demokrasi" olarak adlandırılmaktadır. 1961

Anayasası'nın bu anlayışı esas almış olmasıyla birlikte gerçekten de halk siyasete aktif bir biçimde katılmaya başlamıştır ve Türkiye'nin politik hayatı birçok farklı düşüncenin kendine yer bulduğu bir zenginliğe kavuşmuştur. Buna karşılık, aynı yıllarda yükselen anarşinin ve terörün de yine 1961 Anayasası'nın getirmiş olduğu bu ortamdan kaynaklandığına yönelik çeşitli eleştiriler mevcuttur. 1982 Anayasası'nı yapanlar da bu eleştirilere katıldıklarından dolayı söz konusu anayasa katılımcı demokrasi anlayışını çok daha az benimseyen bir anlayışı barındırmaktadır. Söz konusu anayasa, halkın siyasetle ilgisini seçimlerde oy vermekle sınırlandırmak ve siyaseti de genel olarak siyasi partilere ve siyasetçilere bırakmak taraftarı olan bir anayasadır. Kenan Evren, bu anlayışı 1982 Anayasası'nı tanıtan demeçlerinde bizzat dile getirerek halkın sürekli bir siyasi mücadele içinde olmasının yanlış olacağını söylemiştir (Özbudun, 2016: 66-67). Siyasi partilerin faaliyet alanlarının sınırlandırılması, parti yasaklarının daha şiddetli bir hale getirilmesi, parti kapatmanın kolaylaştırılması ve kapatılan partilerin üyeleriyle alakalı siyasetten yasaklanma ve milletvekilliğinin düşürülmesi gibi hususlarda da 1982 Anayasası'nın siyasete olan bakış açısını gösteren diğer unsurlardır (Özbudun, 2016: 70).

1982 Anayasası vesayetçilik bağlamında ise 1961 Anayasası'ndan çok daha ileri gidecek bir şekilde yazılmıştır. 1960 İhtilali'ni yapan MBK siyasetçilere güvensizlik beslemekle birlikte bu güvensizliği yalnızca DP ile sınırlı tuttuğundan dolayı 1961 Anayasası'nın yarattığı vesayet kurumları da bu sebeple siyaset üzerinde tahakküm kurabilecek kadar tesirli tasarlanmamışlardı. 1980 İhtilali'ni yapan MGK ise siyasetçilere karşı topyekûn bir güvensizlik hissiyatına kapılmıştı. Kurucu Meclis'e hiçbir siyasi parti üyesi alınmadığı gibi ülkedeki bütün siyasi partiler de kapatılmıştı. Bu anlayışın göstergesi olarak anayasa birçok bürokratik kurum yaratarak sivil siyasetin çizgisini mümkün olduğunca daraltmıştır. Bu kurumların en önemlisi ise hiç kuşkusuz ki Cumhurbaşkanlığı'dır. 1982 Anayasası Cumhurbaşkanı'nın yürütmeye yönelik yetkilerini çok güçlendirmiş ve onu gerçek anlamda sivil siyaset üzerinde tahakküm kurabilmesine olanak veren yetkilerle donatılmış partiler üstü bir organ haline getirmiştir. Yargı organlarına, üniversitelere ve üniversiteler arası koordinasyonu sağlama maksadıyla kurulmuş olan Yükseköğretim Kurulu'na (YÖK) yapılacak olan atamaların tamamına yakını da Cumhurbaşkanı tarafından gerçekleştiriliyor olması Cumhurbaşkanı'nın yargı organlarını ve bürokrasiyi de kendine bağlı kurumlar haline getirmesini kolaylaştıracak yetkiler olarak görülüyordu (Özbudun, 2016: 69). Cumhurbaşkanı'nın yetkilerine dair olarak yapılmış olan bu değişiklikler sistemin niteliğini de değiştirecek biçimdeydi. Yürütmenin güçlü hale getirilmesi ve Cumhurbaşkanı'nın parlamenter sistemdeki protokol yetkilerinin ötesinde yetkilerle donatılması sistemi başkanlık

sistemiyle parlamenter sistemin karışımından meydana gelmiş bir karma sisteme dönüştürmüştü. Bu sisteme başkanlık denemese bile sistemin yarı başkanlık sistemiyle önemli benzerlikler barındırdığını söylemek doğru olacaktır (Soysal, 1997: 90-91).

1982 Anayasası'nda Cumhurbaşkanı'nın yetkilerinin güçlendirilmesi üzerinde detaylı olarak durmakta fayda vardır; çünkü söz konusu anayasanın en uzun maddesi Cumhurbaşkanı'nın yetkilerinin sıralandığı maddedir. Bu maddeyle birlikte de yasama-yürütme-yargı organları arasındaki ilişkiler ve devletin yapısı tam anlamıyla değişikliğe uğramıştır. 1961 Anayasası kurduğu vesayet kurumlarıyla yasama organını ve buna bağlı olarak da parlamenter rejimi oldukça güçsüzleştirmişti; fakat bu sistemdeki Cumhurbaşkanı temsili bir makamdı ve bu duruma uygun olarak da sorumsuzdu. 1982 Anayasası ise yasama organını daha da güçsüzleştirirken Cumhurbaşkanı'nı temsili olmaktan çıkarıp olağanüstü yetkili bir hale getirmiştir. Üstelik tüm yetkilerine karşın Cumhurbaşkanı'nın sorumsuzluğu da devam etmiştir. 1961 Anayasası ile sadece yürütmeye ilgili olarak birtakım sembolik yetkileri olan Cumhurbaşkanı, 1982 Anayasası ile birlikte yasama-yürütme ve yargı organlarının tamamını elinde bulunduracak bir hale geliyordu. Böyle bir Cumhurbaşkanı'nın sadece vatana ihanet gibi soyut ve sübjektif bir suçtan dolayı yargılanabilecek olması ise durumu parlamenter sistem bakımından daha da elzem hale getirmiştir. 1982 Anayasası'nın Cumhurbaşkanı, yetkileri bakımından başkanlık sistemindeki başkanı andıran; fakat sorumsuzluğu açısından da parlamenter sistemin cumhurbaşkanını andıran bir makam şeklinde tasarlanmıştır. 1982 Anayasası ile Cumhurbaşkanı'nın atadığı üyelerden oluşan bir kurum olarak tasarlanan "Devlet Denetleme Kurulu" ise Cumhurbaşkanı'nın toplum üstünde diktatörvari tasarruflarda bulunmasına dahi zemin hazırlayabilecek türden görevleri barındırıyordu. Kurul kamu kuruluşlarının yanında meslek kuruluşlarını, dernekleri ve hatta sendikaları dahi denetleyecek biçimde oluşturulmuştu. Böyle bir kurulun olduğu bir ortamda sivil toplumun özgürce gelişmesi mümkün gözükmemektedir (Parla, 2016: 73-74).

1961 Anayasası ile kurulmuş olan Milli Güvenlik Kurulu'nun yetkilerinin artırılması da 1982 Anayasası'nın vesayetçi yapısının altını çizen bir diğer önemli yeniliktir. Milli Güvenlik Kurulu kararları yine tavsiye niteliğindeki kararlar olarak belirlenmişti; fakat bu kuruldaki kararların Bakanlar Kurulu nezdinde "özellikle" dikkate alınacağına yönelik yeni bir hüküm getirilmişti. Bunun yanında Milli Güvenlik Kurulu'nda sivil üyelerle asker üyelerin de sayısı yeni düzenlemeyle birbirlerine eşit hale getirilmiştir (Özbudun, 2016: 70).

1982 Anayasası esasen geniş çaplı bir uzlaşma sağlanabilecek bir ortamın oluşabileceği bir esnada yapılmıştı. MGK, yönetime ciddi bir muhalefet olmaksızın emir-komuta zinciri içerisinde el koymuştu. Siyasi partilerin hemen hepsi başta bu duruma karşı net

bir tavır ortaya koyamamıştı. İş çevreleri ve halkın sessiz çoğunluğu ise darbeyi büyük manada memnuniyetle karşılamıştı ve toplum büyük oranda rahatlamıştı. Buna karşılık bu geniş uzlaşmanın ve oydaşmacı anlayışın oluşturulamamış olması bahsi geçen dönem için kaçırılmış önemli bir fırsat şeklinde tanımlanmalıdır (Özbudun ve Gençkaya, 2010: 29).

1982 Anayasası, 1961 Anayasası'nın 1971 değişikliklerinden sonraki şeklinin, MGK'nın ortaya koyduğu yasaların ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) karışımından oluşan bir anayasadır. Buna karşılık 1961 Anayasası'nın değişmiş hali ise AİHS de sadece lafzî olarak 1982 Anayasası'nı etkilemişlerdir; çünkü bahsi geçen anayasaya her iki belgenin de özü tam anlamıyla yansıtılmamıştır. Her iki belgenin de hak ve özgürlüklere dair tanımları 1982 Anayasası'nda belirlenen çerçevenin dışına çıkarılmış ve özlerinden saptırılmıştır (Tanör, 1994: 108-109).

DM'nin ilan ettiği anayasa taslağı demokratik tartışmaların tamamıyla yasaklanmış olduğu bir ortamda hazırlandı ve ilan edildi. DM genel kurulunda yapılan oylama neticesinde taslak; 120 kabul, 7 ret ve 12 çekimsiz oyla geçerken 17 kişi de oylamayı reddetmişti. Bu tasarının metnini uzmanlık komisyonlarına inceleyen MGK ise zaten kendi taslağını yapmıştı. Bu komisyonlar tarafından yürütülen gizli çalışmaların neticesinde MGK, bir anayasa tasarısını çalışmalardan çıkan son tasarı olarak açıkladı. Tasarıda özellikle MGK tarafından koyulmuş olan geçici 15. madde dikkatleri üzerine topluyordu. Bu maddeye istinaden yeni yapılacak olan genel seçimlerle birlikte yeni TBMM Başkanlık Divanı oluşturulana kadar yapılan ve yapılacak olan tüm yasalar ve kanun hükmünde kararname (KHK) anayasal denetimin dışında bırakılmıştı. Bu bir nevi MGK için özel olarak hazırlanmış bir geçiş süreciydi ve MGK, MBK'dan farklı davranarak ülkenin tüm temel yasalarını bu dönem içerisinde yeni baştan ortaya koymuştur (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2016: 18).

2.3.3. 1982 Anayasası'nın Genel Değerlendirmesi

Ortaya koyduğumuz incelemeler ışığında, 1982 Anayasası Türkiye'de kendisinden önce mevcut olan anayasacılık anlayışına tam anlamıyla ters bir anayasadır. 1982 Anayasası devleti ve iktidar gücünü sınırlandırmak gibi bir amaç taşımamış, bunun yerine devlet otoritesinin gücünü artırmak ve özgürlükleri kısıtlamayı seçmiştir. Bunun genel sebebi ise 1982 Anayasası'nın da tıpkı 1961 Anayasası gibi tepkisel bir anayasa olmasıdır. 1961 Anayasası DP'nin halk çoğunluğundan aldığı oyla iktidara geldikten sonra muhalefeti bastırmasına ve anayasal mekanizmaların DP'yi durduracak güce sahip olmamalarına bir tepki niteliğindedir. Kurulan askeri vesayet organları, denge denetim mekanizmaları ve Türkiye'yi ilk defa anayasanın üstünlüğüyle elle tutulur bir şekilde tanıştırmaları gibi

özellikleriyle 1961 Anayasası iktidarı sınırlama konusunda fazlasıyla geniş düzenlemelere sahipti. 1982 Anayasası ise bir anlamda 1961 Anayasası'nın iktidarı bu şekilde sınırlamış olmasına karşı verilmiş bir tepkidir. 1971 değişiklikleriyle yapısı büyük oranda bozulmuş olmasına karşın ülkedeki terörden ve kaostan 1961 Anayasası sorumlu tutulmuş ve söz konusu anayasanın yürütmenin elini kolunu bağladığı dile getirilmiştir. 1961 Anayasası'nın belli başlı eksiklikleri vardı; fakat bu kusurların giderilmesi için yeni bir anayasa yapılmasını ve bu anayasanın bütünüyle otoriter bir anlayışla ortaya konmasını gerektirecek bir durum da gözüküyordu.

1982 Anayasası ve 1961 Anayasası esasında demokrasi ve anayasacılık hususundaki Türkiye'deki iki temel düşünceyi temsil eden nitelikte anayasalardır. Bu düşüncelerden birinin en büyük savunucusu CHP'dir. 1961 Anayasası CHP'nin bu husustaki görüşlerini yansıtan bir anayasaydı. Söz konusu anayasa; katılımcılığı, çoğulculuğu, güçler ayrılığını ve kurumlar arası dengeyi temel alan bir demokrasi bakış açısıyla yazılmıştı. 1961 Anayasası'nın yapılışı esnasındaki CHP tesiri de göz önüne alındığında söz konusu anayasanın korporatizme önem veren ve neredeyse yarı-temsili demokrasiyi ve bu demokrasinin anlayışını temel alan yapısının kaynağı daha iyi bir biçimde anlaşılacaktır (Tanör, 1994: 79-80).

Ülkedeki demokrasi ve anayasacılık hususundaki bir diğer görüşün ise en büyük savunucuları DP ile başlayıp AP ile süre gelen merkez sağ olarak adlandırılan siyasi çerçevedir. Bu grup siyasal faaliyet alanının tüm topluma yayılmasından rahatsızlık duyduğunu belirten bir anlayışa sahiptir ve halkın siyasete olan katılımının seçim dönemleriyle sınırlı hale getirilmesinden yanadır. Bu gruba göre siyaset siyasetçilerin işidir ve halkın devamlı olarak siyasetle yaşaması toplumsal çatışmayı alevlendirmekten başka bir şeye yaramayacaktır. Bu görüşleriyle de bu grubun katılımcı değil katılımcı bir demokrasi görüşünü benimsediklerini söylemek doğru olacaktır. Yönetilenlerin siyasete olan etkilerinin minimuma düşürüldüğü bu görüş "saf milli egemenlik" görüşünü yansıtmaktadır. Bu bağlamda da bu görüşü en iyi şekliyle yansıtan anayasanın 1924 Anayasası olduğunu söylemek doğru olsa da 1982 Anayasası'nın da bu görüşlerden oldukça etkilendiği bir gerçektir (Tanör, 1994: 77-78).

1961 Anayasası uzun bir anayasaydı 1982 Anayasası da son derece uzun ve ayrıntılı bir anayasadır; fakat 1982 Anayasası, 1961 Anayasası'ndan hem daha çok madde içermektedir hem de maddeler 1961 Anayasasındaki maddelerden çok daha uzundur. Bu bağlamda da 1982 Anayasası'nın son derece ideolojik bir anayasa olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Söz konusu anayasanın maddeleri birçok konuyu fazlasıyla ayrıntılı bir şekilde düzenleyerek hemen her şeye anayasanın metni içerisinde bir çözüm bulma çabası içerisinde

girmiştir. Bu yapılırken yalnızca hukuki konularla yetinilmemiş; toplumun kendi içerisinde bir çözüm bulması gereken konular dahi anayasa yoluyla çözülmeye çalışılmıştır. Anayasanın bu kadar uzun ve ayrıntılı olması ise sadece ideolojik olmasından ve bir tepki anayasası olması sebebiyledir. Söz konusu anayasanın yapım süreci fazlasıyla uzun sürdüğü için DM’de yapılan tartışmalar ve çalışmalar zaman aldıkça anayasanın metni de daha uzun bir hale gelmiştir (Tanör, 1994: 147).

1982 Anayasası, vesayetçi anlayışı daha da güçlendirerek devam ettirmiş bundan kaynaklı olarak da sivil siyaset üzerindeki baskının daha da artmasına sebep olmuştur. 1982 Anayasası özü itibarıyla zaten otoriter ve devletçi bir anayasayken sivil siyasetin üzerinde bir de askeri vesayet kurumlarının daha güçlü bir biçimde konumlandırılması ülkedeki siyasi hayatın özgürlüğü ve demokratikliği hususlarındaki soru işaretlerinin daha da artmasına sebep olmuştur. Cumhurbaşkanı’nın yetkilerinin sistemi neredeyse başkanlık sistemine evirecek oranda artırılması ve MGK lideri Evren’in Cumhurbaşkanı seçilmesi ülkenin doğrudan askeri vesayet kontrolüne girmesi anlamına gelmekteydi. Üstelik bununla da kalınmamış, Milli Güvenlik Kurulu’nun yetkileri daha fazla artırılmış ve Genelkurmay Başkanı, Başbakan ve Cumhurbaşkanı ile birlikte yürütmedeki üçüncü bir baş halini almıştır.

1982 Anayasası’nda siyasi partilerle alakalı olarak ortaya konan düzenlemeler ve anayasada düzenlenmemiş olmakla birlikte bu anayasanın ideolojisine uygun olarak düzenlenen SPK da demokrasiyle bağdaşmayan önemli problemler içermektedir. Bu düzenlemeler genel olarak küçük partilerin siyasi hayattaki etkisini daha aza indirmek için yapılmışlardı. 1961 Anayasası döneminde bir partinin mecliste grup kurabilmesi için 10 milletvekiline sahip olması yeterli sayılıyordu. 1982 Anayasası ise bu sayıyı iki katına, yani 20’ye çıkartarak küçük partilerin sesinin mecliste güçlü çıkmasını engellemiştir. SPK’da ise küçük partilerin etkisini daha da kırarak bir düzenleme yapılarak ulusal seçim barajı uygulaması getirilmiştir ve baraj %10 olarak belirlenmiştir. Bu baraj temsilde adalet bakımından ağır problemler yaratacak oranda yüksek bir barajdır. Örneğin; 1977 Genel Seçimleri’nde bu baraj uygulamaya konulmuş olsaydı AP ve CHP dışındaki hiçbir parti mecliste yer bulamayacaktı. MGK da muhtemelen bu tablonun farkında olduğu için iki partili bir meclis yapısının kaçınılmaz bir şekilde oluşması amacıyla böyle yüksek bir barajı uygulamaya koymuştur. TBMM’deki milletvekili sayısının 450’den 400’e düşürülmesi de küçük partilerin meclisteki tesirini azaltıcı özelliğe sahip olan bir başka önemli düzenlemedir.

1982 Anayasası, yapımı ve oylanması açısından hiçbir demokratik anayasa yapımı usulüne uygun gözükmemektedir. Kurucu Meclis’in iki kanatlı yapısının biri direkt olarak MGK iken diğeri de halk nezdinde seçilmeyen DM idi. Halk, anayasa yapımı sürecinden tam

anlamıyla dışlanmıştı ve siyasi partiler de kapatılmıştı. Siyasi partilerin kapatılmasıyla da kalınmamış, anayasa yapımına dair tartışmalar yapılması bile kesin bir dille yasaklanmıştı. Dolayısıyla böyle bir ortamda tartışmaları arttıracak fikirler ortaya koyulamadığı için anayasa yapım süreci fazlasıyla renksiz bir biçimde sanki teknik bir mesele halledilmiş gibi son bulmuştu. Oysaki anayasalar sadece hukuki metinler değildir ve bu metinlerin siyasi anlamı oldukça büyüktür. Toplumların geçmişten gelen birikimlerinin yüzlerce yıllık dönüşümlerinin sonucu olarak ortaya çıkan yapıya en uygun anayasanın ortaya konması için demokratik ve özgür bir ortamda yapılan tartışmalar oldukça büyük önem teşkil etmektedir. Aksi halde ortaya konacak olan anayasanın toplum tarafından kabul görmesi küçük bir ihtimaldir. 1982 Anayasası'nın kabul edildiği tarihten itibaren defalarca değiştirilmiş olması ve buna karşın yeni anayasaya tartışmalarının günümüzde dahi devam ediyor olması bundan kaynaklanmaktadır. Toplum bütünüyle dışlayarak yapılan bir anayasanın niteliği ne olursa olsun toplum nezdinde kabul görmesi çok düşük bir ihtimaldir. DP'lileri dışlayarak yapılan 1961 Anayasası 1971 yılında köklü değişikliklere uğramış ve 1982 yılında da yeni anayasanın kabulüyle tam anlamıyla rafa kaldırılmıştı. 1982 Anayasası ise 2017 yılına kadar tam 17 kez değişikliğe uğramıştır.

1982 Anayasası'nın halkoyuna sunulması demokrasiyle hiçbir şekilde açıklanamayacak uygulamalarla doludur. 1982 Anayasa Referandumu tam manasıyla bir kurucu plebisittir. Halkoyuna gidilirken, oylanacak olan anayasaya dair olarak propaganda yapma hakkı sadece Devlet Başkanı Kenan Evren'e verilmişti. Muhalefetin anayasanın aleyhinde konuşması bütünüyle yasaklanmıştı; hatta muhalefet tümünden yasaklanmıştı. Ülkede herhangi bir siyasi parti bulunmamaktaydı ve tüm siyasi faaliyetler yasaklanmıştı. Anayasa metni oylanırken Evren'in Cumhurbaşkanlığı da aynı anda oylanıyordu. Anayasanın yapım sürecine halkın dâhil olması açık bir şekilde engellenmişti. Üstelik oylamada anayasanın reddedilmesi halinde nasıl bir yol izleneceği de belirtilmemişti. Oy kullanmamaya getirilen cezai müeyyidelerle halkın adeta oy kullanmaya zorlanması ise bir başka sorundur. Halkoylamasının neticesinde ise 1982 Anayasası, bir kurucu plebisite uygun biçimde çok yüksek bir oranla kabul edilmiştir. Bu oylamanın sadece MGK'ya ve onun lideri Kenan Evren'e meşruluk sağlamak amacıyla yapılan göstermelik bir oylama olduğu hususunda bugün bir şüphe yoktur. Buna karşın MGK da Evren de bu şekilde dahi kendilerine tam anlamıyla bir meşruiyet sağlayamamışlardır ve bütünüyle MGK'nın ürünü olan 1982 Anayasası kısa zamanda meşruiyet tartışmalarının odağına oturmuştur.

1982 Anayasası hem toplumsal hem de siyasi alanda meydana gelen problemlerin kaynağı bir anayasa olduğunu belirtmiştik. Bu problemlerin ortadan kalkması için de hemen

her dönemde anayasanın değiştirilmesine dair istekler gündemi işgal etmiştir. Kanun koyucunun bu değişim istekleri karşısında duyarsız kalması mümkün gözüküyordu. Nitekim yürürlüğe girdikten bir süre sonra -1987’de- anayasada ilk değişiklik meydana getirildi. Ardından geçen zaman içerisinde 1982 Anayasasında toplam 17 kez değişiklik gerçekleştirildi. Değişikliklerin bir neticesi olarak Anayasa metni orijinal metninden epeyce uzaklaştı. Fakat bu, 1982 Anayasasının değiştirilmesine dair talepleri durdurmaya yetmedi. 1982 Anayasasının bir darbenin ardından doğmuş olması ve değişikliklere karşın özgürlük karşıtı ruhunu barındırdığından, anayasanın tamamı ile değiştirilmesi ve yeni bir anayasal düzene geçilmesi hususundaki irade devam etti. Özellikle 2007’den sonra TBMM’deki dört siyasi parti hemen her seçime yeni bir anayasa garantisiyle girdi; halktan demokratik ve sivil bir anayasanın yapılması bağlamında destek talep ettiler.

Çalışmanın konusunun dışına çıkmamak adına 2007 yılındaki Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi ile ilgili olan değişiklik teklifinden itibaren yarı başkanlık görünümlü bir sistemden başkanlık sistemine doğru evrilen anayasa değişiklikleri süreci üçüncü bölümde değerlendirilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
2007 VE 2017 YILLARI ARASI ANAYASA DEĞİŞİKLİKLERİ (2017 YILI
ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİNE GELİNEREN SÜREÇ VE DEĞİŞİKLİK
SONRASI MUKAYESELİ DEĞERLENDİRMELER)

1982 Anayasası'nda 2007 yılında gerçekleştirilen bir anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi kabul edilmiş ve sistem resmi bağlamda olmasa bile yarı başkanlık özelliği kazanmıştır. Yarı başkanlık sisteminin en belirgin özelliği, Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesidir. Derdiman (2013: 244), Hükümet sisteminin, 2007 yılında ortaya konulan anayasa değişikliklerinden önce dahi, yarı başkanlık sistemine benzediği için "aktif-sorumsuz başkanlı parlamenter sistem" olduğunu söylemiştir. Bu bağlamda, 2007 yılına dair Türkiye için dönüm noktası olduğunu söylemek yanlış olmaz. Hükümete karşı darbe planları söylentilerinin ortaya çıkması, muhalefette yer alan Kemalist kadroların "tehlikenin farkında mısınız" temalı söylemleri, ülkenin dört bir yanında gerçekleştirilen "Cumhuriyet Mitingleri", 24 Nisan 2007'de Genelkurmay Başkanlığı'nın resmi internet sitesinden yayınlanan ve "e-muhtıra" olarak isimlendirilen bildiri ve Cumhurbaşkanlığı seçimi sorunsalı, 2007'yi önemli bir dönem haline getirmiştir. Müdahale amacı güden e-muhtıra'nın toplum ve siyaset mekanizmasında karşılık görmesi, hükümet sisteminin bu problemden etkilenmemesiyle sonuç bulmuştur. Fakat Cumhurbaşkanı'nın seçilememesi, hükümet sistemi bakımından ciddi problemlerin yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Ahmet Necdet Sezer'in görev süresinin dolması sebebiyle 2007 yılında yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimine Yargıtay Onursal Başsavcısı Sabih Kanadoğlu'nun toplantı yeter sayısı hususunda dile getirdiği iddia damgasını vurmuştur. Türk siyasal tarihinde "367 Krizi" olarak yer bulan bu iddia, Cumhurbaşkanı'nın seçilememesine sebep olmuştur. Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) milletvekili sayısının 367 olmaması ve Deniz Baykal önderliğindeki Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) milletvekillerinin toplantıya iştirak etmemeleri, gözlerin diğer muhalefet partileri olan Anavatan Partisi (ANAP) ve Doğru Yol Partisi'ne (DYP) çevrilmesine neden olmuştur. Erkan Mumcu önderliğindeki ANAP'ın yirmi ve Mehmet Ağar önderliğindeki DYP'nin altı milletvekili eklendiğinde, toplantı yeter sayısı iddiasını çürütecek şekilde 367'den fazla sayıda milletvekili rakamına ulaşılacak olunmasına karşın (Özipek, 2014: 683), bu iki partinin ani bir kararla meclisteki seçim toplantısına katılmamaları Cumhurbaşkanlığı seçimini dolayısıyla da siyaseti tıkar hale gelmiştir. Ardından gidilen erken seçimde oylarını büyük oranda artıran AKP, Milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP) barajı geçmesi sebebiyle milletvekili sayısını yükseltememiştir. Fakat Devlet Bahçeli önderliğindeki

MHP'nin meclisteki seçime dâhil olması, Cumhurbaşkanlığı seçiminin önünü açmış ve Abdullah Gül, Türkiye Cumhuriyeti'nin TBMM tarafından seçilen son Cumhurbaşkanı olmuştur. Cumhurbaşkanının direkt olarak halk nezdinde seçilmesi usulü kabul gördüğü için 2007 değişikliklerinden sonra 1982 Anayasası'nın benimsediği hükümet sisteminin saf bir parlamenter hükümet sistemi olduğunu söylemek yanlış olacaktır (Gözler, 2009: 407). Hatta Derdiman (2013: 244)'a göre, Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesiyle beraber, Anayasadaki mevcut yetkileri de göz önüne alındığında, Türkiye'deki hükümet sisteminin "şeklen yarı-başkanlık" sistemine dönüştüğü söylemek yerinde bir tespit olacaktır. Buradan da anlaşılacağı üzere saf parlamenter bir sistemin öngörüldüğü 1961 Anayasası'ndan günümüze kadar geçen zamanda, hükümet sistemi bakımından getirilen yenilikler, kademeli bir şekilde yürütmenin yasamadan ayrılması ve daha güçlü bir hale gelmesi biçiminde sonuçlar ortaya çıkarmıştır.

2.4. 2007 Yılı Anayasa Değişiklikleri ve 2017 Yılı Anayasa Değişikliklerinin Ayak Sesleri (Başkanlık Sistemi Söylemlerinin Ak Parti ve Recep Tayyip Erdoğan Özelinde İncelenmesi)

Parlamenter sistemin sorgulandığı ve başkanlık sisteminin dile geldiği tartışmalar Türkiye'nin siyaset sahnesinde yer bulmuştur. Söz konusu tartışmalar, ya kendilerine verilen yetkilerden tatmin olmayan Cumhurbaşkanlarıyla ya da koalisyonlar döneminde yürütmenin etkin olmamasından kaynaklı ve hükümetlerin istikrarsızlığından şikâyetçi olanlar tarafından gündeme getirilmiştir (Türköne, 2008: 183). Bu bakımdan incelendiğinde, Türk siyasal sahnesinde başkanlık sistemini gündeme en çok getiren ismin Recep Tayyip Erdoğan olduğu açıkça görülmektedir. Bazen demeçlerinde, bazen de oluşturduğu doktrinde bu sistem üzerinde hassasiyetle durmuş ve bu hususu sürekli gündemde tutmaya çalışmıştır.

Hükümet sistemi konusundaki tartışmalara bakıldığında aslında iki fikrin savunulduğu görülmektedir. İlki Türkiye'nin 21. yüzyılda dünya devletleri içerisinde hak ettiği yere gelmesi, yaşadığı ekonomik, idari ve siyasi problemlerini çözebilmesi ve sahip olduğu anayasayla ortaya konan vesayet sisteminin sona erdirilebilmesi için ülkenin etkin ve verimli bir biçimde yönetilmesi gerektiği bunun da yalnızca başkanlık sistemi ile mümkün olacağı bakışıdır. İkincisi ise, başkanlık sisteminin ABD hariç diğer ülkelerde başarılı bir biçimde işlemediği, buralarda antidemokratik uygulamalara sebebiyet verdiği, Türk insanının lidere itaat kültürü sebebiyle başkanlık sisteminin ülkede antidemokratik uygulamalara sebebiyet vereceği hatta padişahlığın tekrardan geleceği ve zaten ülkede parlamenter sistemin geleneklerinin yerleştiğine dair görüştür (Döner, 2013: 102). Heper (2011: 156)'e göre,

Türkiye’de zaman zaman zorlu siyasi krizler vuku bulmasına rağmen hem siyasi seçkinler hem de fikir insanlarının büyük bölümü parlamenter sistem dışında kalan herhangi bir sistemi otoriter kabul etme hususunda ortak davranmışlardır. Türk toplumunun lidere ağırlıklı rol yükleyen siyasi bakış açısı bu algılayışta önemli yere sahiptir. Her ne kadar güçlü bir yürütme erki oluşturma hususunda başkanlık sisteminin daha uygun bir ortam ortaya koyduğuna dair genel bir düşünce bulunsa da parlamenter sistemin, yürütme erkini etkin bir konuma getirmeye, teoride olmasa da siyasi bağlamda ve fiilen daha yatkın olduğuna kanaat getirilmektedir. Parlamenter sistemin daha esnek bir yapı ortaya koyması, yasama yürütme arasındaki uzlaşma kanallarının daha fazla olması ve çoğunluğu elde eden partinin hem yasama hem de yürütmede tesirli olması bu genel düşüncenin sebeplerindedir (Gül, 2013: 67). Fakat son yıllarda başkanlık sistemi geçmişe göre daha tok seslerle dillendirilmiş, hatta “Türk tipi başkanlık sistemi” adıyla özgün modeller önerilmiştir. Örneğin, Bağlı (2013: 22), Türk tipi başkanlık sistemi ile istikrarlı yönetim sorununun yanı sıra etkin yönetim problemi de çözüme kavuşturulmak isteniyorsa, Başkan’a sadece kanun koyma yetkisinin değil kararname çıkarma yetkisinin de verilmesi hususunu da belirtmiştir. Derdiman (2013: 263), başkanlık sisteminin birtakım özgün özellikler ile getirilmesi gerektiğinin altını çizmiş ve anayasa teklif paketindeki bu gereklilikleri Başkan’a meclisi feshedebilme, güçleştirici veto ve yargı organlarına atama gerçekleştirme yetkisi verilmesi biçiminde özetlemiştir. 2017 anayasa değişikliğine ve partili cumhurbaşkanı sistemine geçişin kademelerini anlamak adına Adalet ve Kalkınma Partisi lideri Recep Tayyip Erdoğan’ın söylemleri üstünde durmakta fayda vardır.

Yirmi yıl Milli Selamet Partisi (MSP) ve Refah Partisi (RP) İstanbul örgütlerinde çeşitli birimlerinde görev yapmış Recep Tayyip Erdoğan Millî Görüş geleneğinden gelen bir lider konumundadır. 1994’te İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı koltuğuna oturan Erdoğan, ılımlı bir İslamcı olarak, belediye başkanlığı süresince başarılı bir performans sergilemiş, hem RP’de kısa sürede isim yapmış hem de halkın takdirini kazanmıştır. 1998’de bir mitingde okumuş olduğu şiir sebebiyle, on ay hapis cezasına çarptırılmış ve kendisine siyaset yasağı konmuştur. Belediye başkanlığı performansı ve siyaseten yaşadığı mağduriyet neticesinde Fazilet Partisi (FP) içindeki liberal grubun manevi lideri haline gelen Erdoğan (Heper, 2006: 239), 2001’de AKP’yi kurmuştur. 2002’de partisinin iktidara gelmesiyle siyasi yasağının ortadan kaldırılmasıyla Mart 2003’te Başbakanlık koltuğuna oturmuştur. Ağustos 2014’te Cumhurbaşkanı seçildiği zamana kadar aralıksız Başbakanlık görevi yapan Erdoğan, Türkiye Cumhuriyeti’nin hem Başbakanlık hem de Cumhurbaşkanlığı görevini icra eden siyasilerinden birisidir. Yürütmenin her iki kolunda da görev alması, on iki yıl aralıksız

Başbakanlık yapması, Başbakanlığının ilk beş yılında aynı gelenekten gelmediği bir Cumhurbaşkanı ile yürütmeyi paylaşması, 2007'deki anayasa değişikliği ile şeklen getirilen yarı başkanlık sisteminin mimarı olması hasebiyle ve 2014 yılından itibaren Cumhurbaşkanı olarak ortaya koyduğu duruş kendisini başkanlık sistemi tartışmalarının en önemli şahıslarından biri haline getirmiştir. Erdoğan'ın başkanlık ve yarı başkanlık sistemlerine yönelik pozitif bakışında hızlı ve problemlere takılmadan iş yapma arzusu ile sistemin sürekli şekilde işlemeye açık yapısının etkisi vardır (Türk, 2014: 223). Bu etkinin oluşmasında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'le yürütmeyi paylaştığı senelerin tesiri olduğu açıkça bellidir. AKP'nin ilk tek başına iktidar dönemi olan Kasım 2002 ve Haziran 2007 arasındaki dönemde, uluslararası sözleşmeler göz ardı edildiğinde; TBMM'de geçen yasaların sayısı 582 olmasına karşın, yürürlüğe giren yasaların sayısı 511'dir. Cumhurbaşkanı Sezer, hemen hemen on yasadaki birini geri gönderirken, her yirmi beş yasadaki birini de Anayasa Mahkemesi'ne yollamıştır. 2007'de Çankaya'ya Abdullah Gül'ün çıkmasıyla bu problem ortadan kalkmıştır. Erdoğan'ın başkanlık sistemi ile alakalı demeçlerinde kronolojik bir sıra izleyince, ilk veriye 1993 senesinde bir röportajında rastlanmaktadır. Metin Sever ile Cem Dizdar'ın "2. Cumhuriyet Tartışmaları" kitabında RP Merkez Karar ve Yürütme Kurulu üyesi ve İstanbul İl Başkanı sıfatıyla başkanlık sistemiyle ilgili düşüncelerine yer verilen Erdoğan, "Başkanlık sistemi için neler söyleyeceksiniz?" sorusunu şöyle cevaplamıştır: Türkiye buna hazır değil. Başkanlık sisteminin doğuşu bir özentinin sonucu ve yahut ABD emperyalizminin bize bir önerisi. Bunun ortaya çıkması için siyasette serbest piyasanın oluşması gerekmektedir (www.radikal.com, 2016). Erdoğan siyasi yasağının ortadan kaldırılması ve milletvekili seçilmesinin ardından Mart 2003'te 59. Hükümet'i kurmuş, bir ay sonra da bir televizyon programında başkanlık sistemi ile ilgili olarak şu ifadeleri dile getirmiştir:

Başkanlık sistemi hususunda bir konsensüs ortamı sağlanırsa, Türkiye'nin önemli bir sıçrama gerçekleştireceğine inanıyorum. Siyasetteki isteğim Başkanlık sistemi. İdeal olanı Amerikan modeli, tabii bunun içinde ülkedeki bütün kurumlar halkla birlikte olacak bir konsensüs sağlanmalıdır. Bu konsensüs oluşturulmadan başkanlık sistemine geçiş yanlış olacaktır. Fakat bunu başardığımız takdirde Türkiye önemli bir sıçrama yapacaktır (Küçükoba, 2015).

Aynı programda, "başkanlık sistemi mi, yarı başkanlık sistemi mi?" sorusunu ise şöyle yanıtlamıştır:

Her ikisinde de aynı şeyi düşünüyorum. Tabii benim için ideal olanı Amerikan modelidir. Amerikan modelinde yasama ile yürütme organları birbirlerine müdahalede bulunamamaktadır. Yani bir milletvekili, bakan olduysa milletvekilliğinden istifa ediyor. Yalnızca bakan olarak görevine devam ediyor. Kaldı ki siz oraya dışarıdan kolaylıkla bakan atmasını gerçekleştirebiliyorsunuz. Türkiye'deki problemin bu olduğunu söyleyebiliriz. Her milletvekili seçildiği bölgedeki insanlara iş bulmaya çalışıyor. Böyle yaptıkça oy sayısını arttıracaklarını düşünüyor. Aslında böyle bir durum ortada yoktur.

Ama böyle olmadığı zaman yürütmede olmayanların böyle bir yükümlülüğü olmayacak. Yasamadan gelen haklı istekler kabul görürken, diğerleri kolayca reddedilebilecektir (Küçükoba, 2015).

Fendoğlu Erdoğan'ın başkanlık ile ilgili 2011 yılına kadarki beyanlarını makalesinde şu biçimde özetlemiştir:

- 2005: Başkanlık sisteminin tartışılması Türkiye için faydalı olabilir ama bu şu anda gündemimizde yok.
 2006: Başkanlık sistemini ben de istiyorum ama koşullar şu anda müsait değil.
 2010: Sistemin rahat çalışması hususunda bu olaya (başkanlık sistemi) sıcak bakıyorum.
 2010: Bir önyargımız yok. Nihayetinde bununla alakalı gerekirse halk oylamasına gidilir, ancak şu anda illa bu olmazsa olmazımız değil.
 2010: Ben bu konuyu tartışılın diye açtım. Bunun tartışılmasının siyasilere de, halkımıza da katacağı çok fazla şey var.
 2011: Ben başkanlık sisteminin daha faydalı neticeler doğuracağına inanıyorum. Bu benim kanaatim. Bunların tartışılmasından kimsenin gücenmeye bence hakkı yok. Bırakalım tartışılın, kimse de bundan rahatsız olmasın (Fendoğlu, 2012: 47-8).

AKP, Kasım 2012'de Anayasa Uzlaşma Komisyonu'na başkanlık sistemi ile alakalı önerilerini sunmuştur. Bu önerilerde istenilen modelin ABD'den farklılıkları dikkat çekmiş, başkanlık sistemi artık "Türk tipi" sıfatıyla bahsedilir hale gelmiş ve başkanlık sistemi tartışmalarının zemini daha da derin hale gelmiştir.

Ataay (2013: 276-7), önerinin ABD'den farklılıklarını altı başlık altında toplamıştır. Yasamanın yürütmeden bağımsızlığını sağlama bağlamında seçim ve temsil kurallarına yer verilmemesi yani temsil sürelerinin ve seçim sürecinin eş zamanlı olması bu farklılıkların en dikkat çekici tarafıdır. İkinci farklılık hem parlamento hem de başkanlık seçimlerinin öne alınabilmesi hususunda Başkan ve meclisin yetkili merci olmasıdır. Üçüncü farklılık, Başkan'a bakanları, kamu görevlilerini, büyükelçileri, yüksek yargı mensuplarını yalnız başına atama gücünün verilmesidir. Hâlbuki ABD'de bu kararlar Kongre tarafından onaylanmak zorunluluğu içermektedir. Dördüncü farklılık, ABD'nin federatif bir yapılanmaya ve etkili yerel yönetimlere sahip olmasına karşın önerinin yerel yönetimleri güçlendirecek denge ve fren mekanizmalarının olmayışıdır. Beşinci farklılık, mevcut uygulamada olduğu gibi yasamanın tek meclisli sürdürülmesidir. Altıncı ve kamuoyunda en fazla dikkat çeken farklılık ise Başkan'a başkanlık kararnamesi çıkarma yetkisinin verilmesidir. Başkana sağlanacak bu yetkinin demokratik olmayan uygulamalara, işlevsiz bir yasama organına ve Latin Amerika örneklerini andıran bir sisteme sebebiyet vereceği endişeleri çoğu siyasetçi nezdinde dile getirilmiştir.

Erdoğan, 2013 yılında ABD Brookings Enstitüsü'nde gerçekleştirilen bir konferansta başkanlık sistemi ile alakalı demeçlerde bulunmuş ve konu ülke gündemine yeniden oturmuştur: Ben başkanlık sisteminden yana olduğumu ifade ediyorum. İlla ki ABD'deki başkanlık sistemi olacak diye bir şey yok. Fakat bizim olmazsa olmazımız değildir. Parlamento ya da millet bu sisteme geçelim tercihinde bulunursa geçilir (www.cnnturk.com, 2016). Her ne kadar Kasım 2012'deki öneride Türk tipi başkanlığın uygulamasına dair detaylı bilgiler paylaşılmışsa da Erdoğan, demeçlerinde ilk başta sadece sistemin ABD'den farklı olabileceğine dair konuşmalar yapmış sistemin detaylarına değinmemiştir. 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimi öncesinde yer aldığı bir televizyon programında konunun gündeme gelmesi üzerine şu ifadelere yer vermiştir:

Şimdi dünyada bugün demokratik parlamenter sistemler arasında gelişmiş ülkelere bakıldığında, bu ülkelerin ezici çoğunluğunun başkanlık sistemiyle veya yarı başkanlıkla yönetildiğini görülmektedir. “ABD, Rusya, Çin ve Avrupa böyledir. Bizim çok daha seri kararlar alabilmemiz için böyle bir sistemin gerekliliği gelişmiş ülkelere bakıldığında bu şekildedir. Bürokratik oligarşiyi kıramadığınız takdirde yürütmeniz ağırlaşacaktır. Ben on iki yıllık hükümetim döneminde bununla karşı karşıya geldim” (www.haberler.com, 2016).

Cumhurbaşkanlığı seçimi öncesi yapmış olduğu açıklamalarla seçildiği takdirde başkanlık sisteminin gündemdeki sıcaklığını koruyacağını sinyallerini veren Erdoğan, Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda 8 Nisan 2015'te muhtarlarla olduğu konuşmasında daha keskin açıklamalarda bulunmuştur:

Mevcut sistemle buraya kadar. Türkiye, yurtdışı uygulamaları inceleyip kendi kültürünü de ortaya koyarak bir Başkanlık sistemi oluşturabilir. Dünyadaki uygulamalar ve kendi geleneklerimiz bize Başkanlık sistemini işaret ediyor. Bundan rahatsızlık duyanlar var. Türkiye'ye mahsus Başkanlık sistemi olmazmış. Kendimize bu güvensizlik niye? Son sözü söyleyecek olan millet. Başkanlık sistemine eleştiri getirenler milli iradeyle yüzleşmekten çekiniyorlar (www.bbc.com, 2016).

Erdoğan, her ne kadar Başbakanlığın yasal ve anayasal gücü Cumhurbaşkanlığı makamından daha etkili olsa da AKP'nin kurucusu ve lideri olması sebebiyle iç ve dış politikada ağırlığını ve belirleyici niteliğini koruyup devam ettirmiştir (Çakmak, 2016: 324). Cumhurbaşkanı seçildikten sonra AKP'ye oy istemesi ve aday listelerine müdahale etmesi neticesinde, zamanında Özal'a yöneltilen tarafsızlık eleştirileri kendisine de yapılmıştır. Başkanlık sistemi ile alakalı söylemleri neticesinde “AKP 7 Haziran 2015 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi” (2015: 39)'nde, direkt halk nezdinde seçilen Cumhurbaşkanı ile Başbakan'ın siyasal sistem içerisindeki yetki ve görev bölüşümünün, yeni bir düzenlemeyi zorunlu kılması sebebiyle başkanlık sistemi garantisinde bulunmuştur. 15 Ağustos 2015'teki açıklamayla başkanlık argümanını halk nezdinde seçilmesiyle bağdaştıran Erdoğan,

açıklamalarıyla mevcut durum ile hukuki durumun örtüştürülmesi gerektiğinin altını çizmiştir:

Artık ülkede sembolik değil, fiili gücü elinde bulunduran bir Cumhurbaşkanı var. Cumhurbaşkanı elbette yetkiler dahilinde, ama doğrudan millete karşı sorumlu olarak görevini sürdürmek durumundadır. Türkiye'nin yönetim sistemi bu bağlamda değiştirilmiştir. Şimdi yapılması gereken, bu fiili durumun Anayasal olarak kesin bir hal almasıdır (www.bbc.com, 2016).

6 Ocak 2016'daki konuşmasında, başkanlık sisteminin Türk tarihinde uygulamasının olduğuna ve ortaya konacak sistemin düzenlenmesi sürecine milletin dahil olacağına vurgu yapmıştır:

Başkanlık sistemi bu milletin tarihinde bulunan, fiili uygulaması bulunan bir yönetim şeklidir. Hitler Almanya'nın başına ülkesi parlamenter sistemle yönetilirken göreve geldi, Fransa'nın da istikrarı yarı-başkanlık sistemi ile başarılı oldu. Türkiye'nin kendi yönetim sistemini kendi gerekliliklerine göre belirlemeye ihtiyacı var. Başkanlık sisteminin altının nasıl doldurulacağına milletçe karar vereceğiz (www.bbc.com, 2016).

28 Ocak 2016'da ATO Congressium'da, Türkiye Anayasa Platformunca düzenlenen "Yeni Anayasa İçin Hep Birlikte" temalı programa katılım sağlayan Erdoğan, ilk kez Cumhurbaşkanı'nın sembolikliği, tarafsızlığı ve yürütmenin iki başlılığı noktalarına değinmiştir:

Bu mesele millidir, bu mesele yerlidir. Milli olan her meselede, yerli olan her olayda Cumhurbaşkanı olarak ben de varım. Bu zamana kadar kurulan anayasaların hepsi ithaldir, ithal mantıklar bize hakim oldu. İthal ürünlerle yönetildik, Şimdi bizim yerliye ve milliyeye dönmemiz gerekmektedir. Başkanlık sistemi Tayyip Erdoğan'ın şahsi meselesi değildir. Ülkemizde bu sistemle (halk tarafından) seçilen hiçbir Cumhurbaşkanı'nın, siyasi gündemden ayrı tutulmuş bir şekilde yalnızca sembolik konumda bulunması doğru değildir. Meclisin seçtiği Cumhurbaşkanlarının da tamamıyla siyasi gündemin dışında kaldığını, yetkilerini tarafsızlık içinde kullandığını söyleyebilmemiz olası değildir. Mevcut sistemimiz bir anormallik halidir. Hem seçilmiş Başbakan hem seçilmiş Cumhurbaşkanı'yla bu sistemin yürütmesi kesinlikle zordur. Bugün biz aynı siyasi gelenekten gelen Cumhurbaşkanı ve Başbakan olarak bütünlük içerisinde görevimizi yerine getiriyoruz. Ama aynı siyasi gelenekten gelmemiş bir Cumhurbaşkanı'yla da ben çalıştım. Ne getirdiğini ne götürdüğünü gayet iyi biliyorum. Damdan düştüm, biliyorum (www.haberler.com, 2016).

Bu açıklamalardan üç ay gibi bir süre sonra Başbakan Ahmet Davutoğlu'nun istifasının gelmesi, aynı siyasi gelenekten gelenlerin bile çatışabileceğini gözler ortaya koymuştur. Hatta basında Erdoğan-Davutoğlu çatışmasının başkanlık sistemi hususundaki fikir ayrılıklarından olduğuna dair haberler yer bulmuştur. Erdoğan'ın başkanlık sistemi ile ilgili demeçlerinin geneli incelendiğinde diğer liderlerde olduğu gibi yine altı çizilenin istikrar ve hızlı yürütmede yoğunlaştığı açıkça görülmektedir. Açıklamalar arasındaki bağlantılara bakıldığında ise bir açıklaması hariç, başkanlık sistemini uygun gördüğünü açık bir şekilde görmekteyiz. Başkanlık sistemi ile alakalı evrilen düşünceleri, kendisini daha çok sistemin

içeriğinde göstermektedir. ABD tipi başkanlıktan Türk tipi başkanlığa doğru dönüşen açıklamalar bu durumun en önemli göstergesidir.

Hükümet sisteminin ve dolayısıyla anayasanın değiştirilmesine dair söylemler iktidarın tabanında da yerini bulmuş ülke anayasa değişikliğine giderken bu değişikliğin meşru zemini iyiden iyiye sağlamlaştırılmıştır.

2.4.1. 2017 Anayasa Değişikliği Süreci

2011 milletvekili genel seçimlerinden sonra TBMM’de Anayasa Uzlaşma Komisyonu oluşturuldu. Meclis’te grubu bulunan dört siyasi partiden eşit temsilcilerin iştirakıyla teşekkül eden bu komisyonun amacı, partilerin mutabakatı ile yeni bir anayasa yazmak ve bunu halkın oyuna sunmaktı. Bunun için Komisyon; siyasi partilerden sivil toplum örgütlerinden, üniversitelerden ve halktan anayasaya dair fikir ve önerilerini topladı. Fakat partiler arasında temel ayrılık noktaları olduğundan bir uzlaşmaya varılamadı. Epeyce bir süre çalışmasına rağmen Komisyon, herhangi bir anayasa değişikliği gerçekleştiremeden faaliyetlerine son vermek zorunda kaldı.

Cumhurbaşkanının seçmek üzere halk ilk kez 10 Ağustos 2014’te sandık başına gitti. İlk turda oyların %51,79’unu alan Recep Tayyip Erdoğan, halk nezdinde seçilen ilk cumhurbaşkanı olarak tarihteki yerini aldı. Seçim kampanyası esnasında Erdoğan ekseriyetle bir “protokol cumhurbaşkanı” olmayacağını, halk tarafından seçilmenin cumhurbaşkanına sorumluluklar yükleyeceğini ve icracı bir cumhurbaşkanı profili sergileyeceğinin altını özellikle çiziyordu.

Erdoğan söylediklerinin çizgisinde giderek hükümetin tüm faaliyetlerine direk dahil olmuştur. Muhalefet, bu durumu keskin bir dille eleştirmiş, Erdoğan’ın tarafsızlığı ihlal ettiğinin altını çizmiştir. Erdoğan bu keskin eleştirilere Anayasanın tanıdığı yetkileri kullandığını söyleyerek karşılık vermiştir. Ayrıca muhalefetin şikayette bulunduğu hususun çözüme kavuşması için anayasa değişikliğine gidilmesini dile getirmiştir. Muhalefet partileri Cumhurbaşkanınca dile getirilen hükümet sistemi değişikliği teklifine olumlu bir yanıt vermedi. Fakat 15 Temmuz 2016’da vuku bulan darbe girişiminin ardından MHP’nin tavrı değişiklik gösterdi. MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli; Cumhurbaşkanının tutumlarının fiili bir durum ortaya koyacağını, fiili durum ile hukuki durum arasında bir tenakuz olduğunu, bu tenakuzun halkın hakemliğine başvurularak ortadan kaldırılması gerektiğini belirtti ve AKP’ye “Başkanlıkta ısrar ediyorsa teklifini Meclis’e getirmesi” hususunda çağrıda bulundu (www.cumhuriyet.com.tr, 2016).

“MHP’den Başkanlığa vize” olarak gündeme oturan bu demecin ardından AKP ve MHP’nin hukukçu kurmayları anayasa değişiklik teklifini hazırlamak üzere bir arada çalışmaya başladılar. İki partinin metin üzerinde uzlaşmasından sonra 10 Aralık 2016’da TBMM Başkanlığı’na 316 AKP’li vekilin imzasını taşıyan “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Yönelik Bir kanun Teklifi” başlıklı teklif sunuldu. İlk halinde 21 madde olan teklif Komisyon ve Meclis’teki görüşmeler sırasında 18 maddeye kadar indi. Teklifin tamamı üzerinde yapılan istişareler 21 Ocak 2017’de sonuçlandı ve teklif 339 oyla kabul edilip yasa haline geldi. Cumhurbaşkanı Erdoğan 6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’u 10 Şubat 2017’de onayladı. Böylece bahsi geçen kanun, Anayasanın 175. maddesi gereğince (330 oy ile 267 oy aralığında kabul edilen anayasa değişikliği hususundaki kanunların referanduma götürülmesi mecburiyeti) halkoyuna sunuldu. Buradan sonraki bölümde 16 Nisan 2017 tarihinde gerçekleştirilen halk oylamasında kabul edilen anayasa değişiklikleri ele alınacak, her bir maddenin menfi ve müspet olduğu düşünölen hususlarına değinilecek ve nihayetinde değişiklik maddeleri demokrasiye ne kadar hizmet etti? Sorusuna cevap verilecektir.

2.5. 1982 Anayasasının Maddesel Bağlamda 2017 Anayasa Değişikliği İle Öncesi – Sonrası Şeklinde Mukayese Edilmesi

2.5.1. Yasama Organı İle İlgili Değişiklikler

Madde 75:

TBMM'nin 550 olan milletvekili sayısı Değişiklik Kanunuyla birlikte 600'e çıkmıştır. Görüşmeler sırasında CHP, Türkiye'nin gerçekte vekil sayısının artırılması gerekmediğini, tam tersine vekil sayısının azaltılması gerektiğini belirtmiştir. CHP, 50 fazla vekilin teklifin Meclis'ten kolaylıkla geçmesini sağlamak amacıyla mevcut vekillere verilmiş bir "rüşvet" olduğunu dile getirmiştir. Buna karşın AKP, teklifin AB standartları göz önüne alınarak hazırlandığını söylemiştir. Buna göre, vekil başına düşen seçmen sayısı AB ülkelerinde 40.497 bin iken, Türkiye'de 103.544'tür. Bunun yanında vekil başına düşen nüfus AB ülkelerinde 53.764 iken, Türkiye'de 143.166'dır. Bundan sebep AB verileri ile karşılaştırıldığında Türkiye hem seçmen hem de nüfus temsiliyetinin en az olduğu ülkedir. Vekil sayısının 550'den 600'e çıkarılmasıyla birlikte daha sıkı bir temsil bağı kurulması ve Meclis'in daha güçlü kılınması hedeflenmiştir. Aslında temsiliyetin kuvveti, vekil sayısından çok seçim sistemiyle alakalıdır. Türkiye'de seçim sistemiyle alakalı başlıca iki büyük problem vardır. Biri, mevcut seçim sistemindeki %10'luk bir ülke barajının olmasıdır. Diğeri ise, vekil adaylarının belirlenmesinde tabanın / seçmenin hemen hemen hiçbir tesirinin olmaması, adayların tümünün partilerin genel başkanı ve genel merkezi tarafından tayin edilmesidir. Seçim düzeni aynı kaldığı takdirde vekil sayısını çoğaltmakla sağlıklı bir temsiliyet ortaya konamayacağı aşikardır. Bugün 88 vekili bulunan İstanbul'un değişiklikle birlikte 97 vekil çıkaracak olması, İstanbul seçmenin daha iyi temsil edildiği anlamı taşıyamaz. Temsilin sağlanması için öncelikle yapılması gereken seçim sisteminin değiştirilmesidir. Bu anlamda önerimiz, dar bölge iki turlu seçim sistemine geçilmesidir. Bu sistem seçmenin kimi vekil olarak seçtiğini bilmesini ve seçmen ile vekilin daha fazla yüz yüze bağlantı kurmasını sağlamaktadır. Hem demokratik meşruiyet ve temsili güçlendirir hem de parti için demokrasinin gelişmesine katkı sağlar.

Madde 76:

25 olan milletvekili seçilme yaşı Değişiklik Kanunuyla birlikte 18'e inmiştir. Söz konusu kanun Milletvekili aday olmak için gerekli olan "askerlik yapmış olmak" şartını ortadan kaldırmış, bunun yerine "askerlik ile ilişkisi olmamak" şartını ortaya koymuştur. Bu bağlamda, henüz askerlik çağına gelmemiş olanlar ile 20 yaşın üzerinde olup da askerliğini

tecil ettirmiş olan kişiler milletvekili seçilebileceklerdir. Milletvekili sıfatını taşıdıkları sürece de askerliklerini tecil ettirebileceklerdir. Milletvekili seçilme yaşının 18'e çekilmesi öneri sahipleri tarafından iki gerekçeyle savunulmuştur. Birincisi, Türkiye'nin genç bir nüfusa sahip olmasıdır. İkincisi seçme hakkına sahip olanların seçilme hakkından mahrum bırakılmaması hususudur. Türkiye'nin genç nüfusunu siyasette daha etkili hale getirmeyi ve daha fazla temsil edilmelerini istemek yerinde bir karar olduğu düşünülmektedir. Gençlere yönelik politikaların oluşturulmasında onları dahil etmeye çalışmak da oldukça doğru bulunmuştur. Fakat bunun için seçilme yaşının 18'e indirilmesi kanaatimizce üç sebeple doğru ve yerinde bir karar değildir. İlk olarak siyaset büyük bir sorumluluktur. Bir takım mesleki bilgiler, hayat tecrübesine ve belli bir sosyal birikime sahip olunarak atıldığında siyasetin üstesinden gelinebilir. 18 yaş bu bakımdan erken sayılabilir. İkinci olarak seçme hakkının olması her makama doğrudan seçilme hakkını tanımaz. Bazı makamlar için seçme hakkının verildiği yaşın üstünde bir yaş şartının koşılması demokrasiye aykırılık oluşturulacağı düşünülemez. Örneğin Anayasada Cumhurbaşkanlığı için 40 yaş şartı vardır. Dolayısıyla milletvekilliği için de seçme yaşından daha büyük bir yaşın şart konması demokrasiye ters düşen bir olay değildir. Son olarak teklif sahipleri başta AB ülkeleri olmak üzere birçok ülkede 18 yaşındaki gençlere seçilme hakkının tanındığını belirtiyorlar. Bu doğrudur fakat seçilme yaşını 18 olarak uygulayan demokratik ülkelerin en temel özelliği, oralarda mecburi askerlik görevinin olmamasıdır. Bizce mevcut anayasadaki 25 yaş koşulu, 18 yaşa nazaran, daha kabul edilebilirdir. Fakat eğer seçilme yaşı 18 yaşa indirilecekse, o zaman zorunlu askerliğin kaldırılması gerekmektedir.

Madde 77:

Milletvekilliği seçimleri için sürenin beş yıldan dört yıla düşürülmesi 2007 yılında yapılan anayasa değişikliği ile meydana gelmiştir. 16 Nisan'da referandumdan geçen Değişiklik Kanunu bu süreyi tekrardan beş yıla çıkartmış, TBMM seçimleri ile Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin aynı gün içerisinde gerçekleştirilmesi kuralını getirmiştir. Buna göre Cumhurbaşkanlığı seçimleri iki türlü gerçekleştirilmiş, birinci turda geçerli oyların yarısının bir oy fazlasını alan aday cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Ancak birinci turda adayların hiçbirisi bu çoğunluğu elde edemezse, iki hafta sonra en çok oyu alan iki aday arasında ikinci tur seçimleri gerçekleştirilecektir. İkinci turda ise daha çok oy sahibi olan aday cumhurbaşkanı olarak seçilmiş olacaktır. Kanun koyucunun seçim süresini bir yıl uzatmasındaki ve Cumhurbaşkanlığı ile TBMM seçimlerinin aynı günde yapılması değişikliğini getirmesindeki amaç açıktır. Amaç yasama ile yürütme arasında gerçek anlamda bir uyum

sağlamak ve yönetimi daha istikrarlı bir hale getirmektir. Kısaca söylemek gerekirse, bu değişiklikle Cumhurbaşkanı ile parlamenterlerin çoğunluğunun aynı partiden olmasını sağlamak ve böylece kesintisiz bir yürütme dönemi hayata geçirmek hedeflenmiştir. Düzenlemedeki bazı noktalar eleştiriye açıktır öyle ki Türkiye genç nüfus yoğunluğuna sahiptir ve önemli bir sosyolojik evrilmeden geçmektedir. Toplumun istekleri değişmektedir. Böyle dinamik bir toplumda, milli iradenin siyasete ani yansımaya dikkat etmek gerekir. Çünkü doğru zamanda halka başvurmak, iktidarın halkın taleplerine daha fazla duyarlılık göstermesini sağlar. Bu bağlamda seçimlerin beş yılda bir yapılmasının yanlış olduğunu söylemek mümkündür. Kanaatimizce beş yıl, Türkiye'deki hızlı değişim ve dönüşümleri düşünürsek uygun bir süre değildir. Cumhurbaşkanlığı ve milletvekilliği seçimlerinin birlikte olması iki sonuç meydana getirebilir. Birincisi teklifi hazırlayanların düşündüğü gibi aynı siyasi havada gerçekleştirilecek oylamada Meclis çoğunluğu ile Cumhurbaşkanının aynı partiden olmasıdır. Bu durumda yürütmeyi tek başına elinde bulunduran Cumhurbaşkanı Meclis'i de denetimi altında tutabilecek; yasama ve yürütmeye bir erk yoğunluğuna sebebiyet verecektir. Yasama yürütmeyi denetleyemeyecek, Cumhurbaşkanının denetlenmesi ise beş yılda bir yapılacak olan seçimlerle kısıtlı halde kalacaktır. Bu durumun demokrasiye ne kadar hizmet edeceği ortadadır. İkincisi -beklenenin aksine- Cumhurbaşkanı'nın partisi ile milletvekili çoğunluğunu elinde bulunduran partinin farklı olmasıdır. Bunun sonucunda, halk iradesiyle yönetime getirildikleri için demokratik meşruiyete haiz iki erk karşı karşıya olacaktır. Taraflar sistemi yürütebilmek için barışçıl çabalar sarf etmez ve yetkilerini sonuna kadar kullanmakta direnirlerse sistemin krize gireceği aşıkardır. Erklerin uyumsuz olduğu bir ortamda Cumhurbaşkanına karşı duran Meclis çoğunluğu, çıkaracağı kanunlarla Cumhurbaşkanının idari düzenlemelerini ve kararlamalarını etkisiz kılabilir; bütçesini onaylamayarak Cumhurbaşkanını güçsüz kılabilir.

Bir anayasa değişikliği ortaya konuyorsa, olası problemler düşünülmeli ve bu problemleri tamamen bertaraf etmek mümkün gözükme de problemleri asgari düzeye indirecek çözümler üzerinde düşünülmelidir. Değişiklik Kanunu böyle bir özenle hazırlanmamıştır. Örneğin seçimleri farklı tarihlere almak güç yoğunlaşması ya da güç çatışması sorunlarına bir formül kapısı açacak nitelikte olabilirdi. Seçim süresi dört yıl olsaydı ve Cumhurbaşkanı seçimleri ile TBMM seçimleri arasına iki yıllık bir ara konsaydı, hem meclis daha çoğulcu ve etkin olabilirdi hem de halk demokratik denetim yetkisini daha işlevsel şekilde kullanabilirdi. Örneğin önce Cumhurbaşkanı seçimi gerçekleştirilirdi. Halk, Cumhurbaşkanının yönetiminden memnunsaydı iki yıl sonra gerçekleştirilecek Parlamento

seçimlerinde Cumhurbaşkanı'nın partisine destek verirdi. Ama memnun değilse, o zaman Meclis'te denetiminde tesirli olabilecek başka partiyi tercih edebilirdi.

Madde 89:

Bu düzenlemeyle, TBMM'nin Cumhurbaşkanı tarafından bir kez daha görüşülmek üzere geri gönderilen kanunu aynen kabul edebilmesi, kanunların kabulü için öngörülen olağan karar yeter sayısını aşan "nitelikli bir çoğunluğa" ulaşması öngörülmektedir. Anayasa hukuku tekniği açısından, değişiklik teklifiyle birlikte Cumhurbaşkanı'nın kanunların kabulü konusundaki yetkisinin, "geciktirici veto" yetkisinden "güçleştirici veto" yetkisine yükseltildiğini söylemek doğru olacaktır.

Buradaki önemli nokta bu değişikliğin anayasa değişiklik teklifindeki diğer hükümlerle beraber tartışılması gerekliliğidir. Öyle ki Cumhurbaşkanı'da toplanan yürütme yetkilerine artı olarak yasama konusunda da Cumhurbaşkanı lehine önemli bir orantısızlığın yaratıldığı görülebilmektedir. Cumhurbaşkanı bir taraftan "Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri" ile TBMM'ye paralel bir yasama yetkisi kullanmakta, diğer taraftan da yasamanın TBMM'ye bırakılmış olan tarafında da müdahale gücünü elinde bulundurmaktadır.

Madde 93:

Anayasa'nın 93. maddesinde yapılması önerilen değişiklik kapsamında; ara verme veya tatil sırasında "...doğrudan doğruya veya Bakanlar Kurulunun istemi üzerine..." toplanabilen Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, Bakanlar Kurulu'nun teklif kapsamında anayasal mimariden çıkarılmasının sonucu olarak, Cumhurbaşkanı tarafından toplantıya çağrılacağı belirtilmektedir.

2.5.2. Yürütme Organı İle İlgili Değişiklikler

Madde 87:

Değişiklik Kanunu, TBMM'nin görev ve yetkilerini baştan düzenlemiştir. Bu maddede iki önemli hususta değişiklik yapılmıştır. Birincisi, TBMM'nin bakanları ve Bakanlar Kurulunu denetleme yetkisinin kaldırılması hususudur. İkincisi, TBMM'nin Bakanlar Kurulu'na belli hususlarda kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verme görevine son verilmesidir. Söz konusu maddeye göre, bakanlar Cumhurbaşkanı tarafından göreve atanıyor, görevden alınıyor ve Cumhurbaşkanı'na karşı sorumlu hale getiriliyor. Bu düzenleme, başkanlık sistemin tabiatına uygundur. Bu sistemde, parlamenter sistemdeki

bakanlar yerine başkanın sekreterleri gibi yardımcıları vardır. Buradaki noksanlık, parlamentonun bakanların göreve başlama sürecinde tamamen etkisiz hale getirilmesi ve Cumhurbaşkanını bakan atamada sınırlandıran hiçbir mekanizma olmamasıdır.

Madde 98:

Mevcut durumda, TBMM'nin denetim yetkisini görünür hale getiren beş seçenek vardır; soru, meclis araştırması, genel görüşme, gensoru ve meclis soruşturması olarak sıralanmaktadır. Değişiklikle bu denetim mekanizmalarından sadece meclis araştırması ve genel görüşme bırakıldı; soru ise sadece cumhurbaşkanı yardımcılara ve bakanlara yazılı soru ile sınırlı tutuldu. Bakanlara mecliste sözlü soru sorulamaması, büyük bir eksiklik olarak karşımıza çıkar. Değişiklik Kanunu, gensoruyu ortadan kaldırmıştır. Aslında parlamenter sistemde de gensorunun ne kadar işlevsel olduğu tartışma konusudur. Cumhuriyet tarihi göz önüne alındığında gensoruyla iki hükümet (Süleyman Demirel'in II. Milliyetçi Cephe Hükümeti ve Mesut Yılmaz'ın ANAP-DSP-DTP Azınlık Hükümeti); ayrıca birey olarak iki bakan (Hayrettin Erkmen ve Güneş Taner) düşürülmüştür. Değişiklik Kanunu'nda Meclis soruşturması ise zorlaştırılmıştır. Eski durumda anayasada, başbakan ve bakanlar hakkında 55 milletvekilinin vereceği önerge ile birlikte soruşturma açılabilirdi. 276 milletvekilinin oyu ile de hakkında soruşturma açılan kişi Yüce Divan'a sevk edilebiliyordu. Değişiklik Kanunu'nda ise oranlar fazlasıyla yüksek tutulmuştur. Bakanlara ve Cumhurbaşkanını yardımcılara soruşturma açılması sürecine bakacak olursak, ilk olarak 301 milletvekilinin önerge vermesi gerekir akabinde soruşturmanın açılması için de 360 milletvekilinin kabul etmesi gerekir. Karar kabul edildikten sonra dosya komisyona gider. Komisyon bir rapor hazırlar ve sonrasında 400 oy ile bakanlar ve Cumhurbaşkanını yardımcılarını Yüce Divana sevk edilir. Görüldüğü gibi rakamlar oldukça yüksektir. Bu durum da göstermektedir ki bakanların ve Cumhurbaşkanını yardımcılarının Meclis tarafından denetlenmesi neredeyse imkansızdır.

Madde 101:

Söz konusu Kanun, cumhurbaşkanlığına aday gösterme şartlarını değiştirmiştir. Değişiklikten önce, yirmi milletvekili veya en son yapılan genel seçimlerde yüzde 10'u geçen siyasi partiler bir cumhurbaşkanı adayı gösterebiliyordu. Bunun yanında, son seçimlerde oy toplamları yüzde 10'u geçen partiler birleşerek cumhurbaşkanlığı için çatı aday sunabiliyordu. Değişiklik Kanunu'nda ise, aday gösterme şartları eski duruma oranla artırıldı. Bu durumda siyasi parti grupları, en son yapılan genel seçimlerde yalnız başına veya birlikte geçerli oyların yüzde 5'ini alan siyasi partiler ve en az yüz bin seçmen, cumhurbaşkanı adayı

gösterme hakkına sahip oldu. Partiler için aranan aday gösterme barajının yüzde 10'dan yüzde 5'e indirilmesi ve belli sayıda seçmenin direk aday gösterebilmesi demokratik bir adımdır. Böylelikle cumhurbaşkanı seçimlerine daha fazla sayıda adayın katılım sağlayabilmesi ve yarışın çoğulculaşmasının önü açılmıştır. Söz konusu Kanun, Anayasanın Cumhurbaşkanının niteliklerini ve tarafsızlığını düzenleyen 101. maddesindeki "tarafsızlık" ibaresini Anayasadan çıkartmıştır. Böylelikle Cumhurbaşkanının "taraf" olması anayasal zemine oturtulmuştur. Fakat Cumhurbaşkanı yeminine yönelik 103. maddedeki "tarafsızlık" ibaresi varlığını sürdürmektedir. Yani taraflı bir cumhurbaşkanı, görevini tarafsızlıkla yerine getireceğine yemin etmesi gibi çelişkili bir durum oluşmuştur. Öncelikle iki madde arasındaki bu çelişkinin ortadan kaldırılması gerekiyor. Bize göre, Cumhurbaşkanının partili / taraflı olması bir problem değildir. Gerçekte "Tarafsız Cumhurbaşkanı" iddiası bir maddenin oluşmaktadır. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Türkiye siyasi tarihine baktığımızda, parlamenter sistemin tarafsız bir cumhurbaşkanı üretmediğini, tam tersine cumhurbaşkanlarının taraflı bir yönetim ortaya koyduğu görülür.

Burada eleştirilmeye açık olan durum, cumhurbaşkanının cumhurbaşkanlığı göreviyle birlikte parti genel başkanlığını yürütmesidir. Başkanlık sistemlerinin özelliği, erkler arasındaki sert ayrılıktır. Bu ayrılık hem aktörler hem de görev nezdinde ele alınmalıdır. Başkan programı dahilinde icraatta bulunur. Meclis ise yasa yapar, başkanın işine karışmaz. Eğer bir yasal düzenleme gereksinimi hissederse, bu gereksinimini sistemin çizdiği çerçeve dahilinde Meclis'e iletir ve Meclis de buna göre bir tutum sergiler. Bunun yanında yasamanın elemanları yürütmenin içinde yer almaz, yürütmenin mensupları da yasamaya karışmazlar. İki hususta da etki edebilecek bir cumhurbaşkanının olması, yasama ile yürütme arasında olması gereken bu ayrılığı yok edecektir. Cumhurbaşkanı hem yürütmeyi yalnız başına idare edecek, hem de genel başkan olması hasebiyle Meclis'i de istediği gibi yönlendirebilecektir. Vekillerin geleceği genel başkanlarının onlar hakkında vereceği karara bağlıdır. Böyle bir durumda cumhurbaşkanına genel başkan olma şansı da verildiğinde, yasama ve yürütme kuvvetleri tek kişide toplanmış olur. Bir bütün olarak incelendiğinde, Değişiklik Kanunu'nun temel amacının bu olduğunu söylemek mümkündür. Değişiklikten önceki durumda cumhurbaşkanının görev süresi beş yıldır ve bir kişi iki dönemden fazla cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturamazdı. Değişiklik Kanunu, bu hükmü tamamıyla korumuştur ancak bir kişinin iki dönemden fazla cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmasının da yolunu açmıştır. Bu imkânı sağlayan iki düzenleme vardır. Birincisi eğer cumhurbaşkanının ikinci döneminde Meclis seçimlerin yenilenmesine karar verirse, cumhurbaşkanı bir defa daha aday olabilir. Bu husus, bir kişinin 15 yıla yakın cumhurbaşkanlığı görevinde kalmasına olanak sağlar. Örneğin bir

kişi cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturdu, beş yıl görev yaptı, ilk dönemini bitirdi. İkinci kez tekrar koltuğa oturdu. Parlamento çoğunluğunu da arkasına aldı. Dört yıl cumhurbaşkanlığı görevini gerçekleştirdikten sonra Meclis'teki grubuna seçim kararı aldırdı. Seçimlerin yenilenmesini Meclis talep ettiğinden, bu kişi üçüncü sefer de aday olma hakkını elde edebilir. Böylece süre 14 yıla çıkmış olur.

Diğer husus eğer cumhurbaşkanlığı koltuğu boş kaldığında Meclis seçimlerine bir yıldan fazla süre varsa, 45 gün içinde cumhurbaşkanlığı seçiminin gerçekleştirilmesidir. Seçilen cumhurbaşkanı TBMM'nin seçim tarihine kadar görevini sürdürür; fakat bu süre onun için bir "dönem" olarak kabul edilmez. Bu durum sayesinde de bir kişi 10 yıldan fazla bir süre Cumhurbaşkanlığı görevi yapabilir. Bir kimsenin iki dönemden ve 10 yıldan fazla cumhurbaşkanlığı koltuğunu işgal etmesi kanaatimizce demokratik açıdan doğru değildir.

Madde 104:

Kamuoyunun en çok tartıştığı maddelerden biri Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerini düzenleyen 104. maddedeki değişiklik olmuştur. Tümüyle yeniden düzenlenen bu maddeye dair eleştiriler, Cumhurbaşkanına tanınan yetkilerden bilhassa ikisi üstünde toplanmıştır. İlki, üst düzey kamu kurumlarına istediği yöneticiyi ataması ve istediğinde görevlerine son vermesidir. Bu düzenlemede iki probleme işaret edilebilir. Problemlerden ilki, "üst düzey kamu yöneticileri" kavramının kimleri kapsadığının belli olamayışdır. Mevzuatta devletin hangi makamını işgal edenlerin "üst düzey" görüleceği, dolayısıyla bu bağlamda göreve atanmaları ve görevden alınmalarının cumhurbaşkanına bağlanacağını gösteren bir hüküm yoktur. Kuvvetle ihtimaldir ki bu sonraki bir iş olarak düşünülmüştür. Sınırların belirlenmesi de sistem değişikliğinden sonra çıkarılacak -yasalara değil- kararnamelere bırakılmıştır. Bunun da söz konusu çerçevenin belirlenmesinde Meclis'i etkisizleştirip Cumhurbaşkanını güçlendireceği ortadadır. Diğer problem ise, cumhurbaşkanına tanınan bu yetkide herhangi bir süzgecin öngörülmemiş olması hususudur. Başkanlık sistemlerinde, başkana kendi kadrosu ile çalışması için öngörülen atama yetkisinin verilmesi normaldir. Fakat söz konusu yetki her türlü denetimden yoksun değildir. 16 Nisan'da kabul edilen Değişiklik Kanunu'nda onay aşaması yoktur. Cumhurbaşkanı atamalarda tek yetkili konumundadır. Atamalar hususunda Meclis'e hiçbir denetim imkânı sağlanmamıştır. Ağırlık tümüyle yürütmeye verilmiş ve böylelikle yasamanın yürütmeyi dengelemesinin önüne bir set daha çekilmiştir. Değişiklik Kanunu'nun kamu hukuku alanında keskin bir dönüşüm yaratma konusunda en önemli yeniliği, Cumhurbaşkanına kararname çıkarma yetkisi vermesidir. Kararnameler ile cumhurbaşkanına, aslî ve Meclis'ten bağımsız bir idari düzenleme yetkisi

verilmiştir. Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin yargısal denetimi de AYM'ye bırakılmıştır. Cumhurbaşkanının kararname çıkarma yetkisi, beş noktada sınırlandırılmıştır. Buna göre:

1) Kişilerin temel hak ve özgürlüklerine (ekonomik haklar müstesna) ilişkin konularda,
 2) Anayasada münhasıran kanunla düzenlenmesine hükmedilmiş konularda ve
 3) Kanunla açıkça düzenlenmiş bulunan konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Ayrıca;
 4) Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kanunlar arasında çelişki bulunması halinde kanun hükümleri uygulanır.

5)TBMM'nin aynı konuda kanun çıkarması halinde kanun hükümleri geçerli olur (anayasadegisikligi.barobirlik.org.tr, 2017).

Mevcut Anayasada, asli düzenleme yetkisi tamamıyla ve yalnız başına TBMM'ye aittir; yürütmeye herhangi bir asli düzenleme alanı bırakılmamıştır. Bu sebeple uygulamada (mesela özelleştirmeler konusunda) ciddi problemlerle karşılaşmıştır. AYM ve Danıştayın “yasama yetkisinin devredilmezliği” ilkesinin çok dar yorumlanması, birbiriyle irtibatlı başlıca üç probleme sebep olmuştur. Bir, yürütmenin yaptığı birden fazla düzenleme “yasallık” ilkesine aykırı bulunarak iptal edilmiştir. İki, hemen her konunun yasayla düzenlenmesi zorunluluğundan kaynaklı çok uzun ve ayrıntılı yasalar ortaya konmuştur. Üç, özellikle acil karar verilmesi gereken hususlarda zaman ve enerji boşa harcanmış, iktisadi kayıplar meydana gelmiştir. Bu çerçevede temel hak ve özgürlüklerin sınırlanması, idari suç ve ceza konulması, vergi veya benzeri mali yük getirilmesi gibi hassas konular haricinde özellikle ekonomik hususlar gibi acil harekete geçilmesi gereken hallerde yürütmeye asli ve bağımsız bir düzenleme alanı bırakılması görüşümüze göre yerindedir ve kamu hukuku sistemimizde önemli bir reform niteliğindedir.

Madde 106:

Söz konusu Kanununa göre Cumhurbaşkanı -milletvekili seçilme yeterliliğini barındıranlar içerisinde- bir veya birden çok Cumhurbaşkanı yardımcısını ve bakanları tayin edebilir. Cumhurbaşkanı yardımcıları ise seçime katılmayacaklardır. Bakanlar, milletvekilleri içerisinde tayin edilirse, TBMM üyelikleri son bulacaktır. Cumhurbaşkanı istediği kadar yardımcı tayin edebilecektir. Cumhurbaşkanının hastalığında, yurt dışı gezisinde veya koltuğunun boşalması durumunda bir yardımcı Cumhurbaşkanı vekili olarak görevi ifa edecektir. Eğer Cumhurbaşkanı koltuğunun boşalması genel seçime bir yıl ve daha az bir süre kaldığında meydana gelirse, Cumhurbaşkanı yardımcısı dönem sonuna kadar devam edecek, Cumhurbaşkanlığı seçimleri ve genel seçimler bir arada gerçekleştirilecektir. Bakanların ve Cumhurbaşkanı yardımcılarının görevleriyle alakalı suç işledikleri iddiasıyla

yargılanabilmeleri, Cumhurbaşkanı soruşturma kurallarıyla aynıdır. Görevleri bittikten sonra da yargılanmaları için aynı koşullar aranacaktır. Görevleri dışındaki suç iddialarında ise, bakanlar ve Cumhurbaşkanı yardımcıları tıpkı milletvekilleri gibi dokunulmazlığa sahip olacaklardır. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar yalnızca seçilmeye mani olan bir suçtan hüküm giydiklerinde görevleri son bulacaktır.

Madde 116:

Değişiklik Kanunu'ndaki en önemli önerilerden biri, Meclis'e ve Cumhurbaşkanı karşılıklı seçim yenileme yetkisinin verilmiş olmasıdır. Bu bakımdan, Cumhurbaşkanı herhangi bir şarta tabi olmadan seçimleri yenileyebilecektir. Meclis ise 360 milletvekili oyu ile seçimi yenileyebilmektedir. Cumhurbaşkanı veya TBMM, seçimlerin yenilenmesine başvurduğunda, karşılıklılık gereğince, kendisi için de seçim kararı vermiş olacaktır. Başkanlık sistemi ile parlamenter sistemi ayırıştıran en önemli hususlardan biri, yasama ve yürütmenin bağımsız şekilde hareket etmesidir. Yani Meclis, Başkan'ı görevden alamaz; buna bağlı olarak da Başkan da Meclis'in görevine son veremez. Parlamenter sistemde ise Meclis "güvensizlik" oyu ile hükümeti ortadan kaldırabilir. Hükümet ise Meclis'in seçimlerinin yenilenmesine karar verebilir. Kısaca başkanlık sistemi, yasama ve yürütme organlarının birbirlerinin görevlerine son vermedikleri, parlamenter sistem ise bu organların birbirlerinin görevlerine karşılıklı olarak son verebildikleri bir sistemlerdir. Başkan ve Meclis'in birbirlerinin görevlerine son verememeleri, halka seçimlere yönelik bir öngörü verir ve yönetimde istikrar sağlanmasına sebep olur. Teklifin karşılıklı seçimleri yenileme yetkisi verip başkanlık sisteminin bu temel esasından uzaklaşması doğru değildir. Bunun yanı sıra "karşılıklılık" kavramının da altını çizmek gerekiyor. Cumhurbaşkanı, gerekli gördüğü takdirde yalnız başına seçimleri yenileyebiliyor. Fakat Meclis'in seçimleri yenileyebilmesi için 360 oya ihtiyaç vardır (anayasadegisikligi.barobirlik.org.tr, 2017). Eğer Cumhurbaşkanı Meclis çoğunluğuna sahip olur ise, Meclis'in bu kararı alması olanaksız gözükmektedir. Bunun sonucunda da "karşılıklılık", gerçek anlamda bir karşılıklılığa denk gelmemektedir.

Madde 119:

Eski sistemde olağanüstü hali ilan yetkisi "...Cumhurbaşkanlığı Başkanlığı'nda toplanan Bakanlar Kurulu'na aittir" hükmü vardı. Görüldüğü gibi yetkinin Bakanlar Kurulu tarafından kullanılması, yetkiyi bir kişiye değil bir kurulun değerlendirmesine ve Cumhurbaşkanının da fikir beyan etmesine olanak sağlar.

Değişiklik kanununda bu yetkinin sadece Cumhurbaşkanı'na verilmesi, toplumsal ve siyasal hayata dair önemli bir tehdittir (anayasadegisikligi.barobirlik.org.tr, 2017).

Madde 161:

Bu değişiklik Türkiye'de yasama erkinin yürütme erkinde anayasal mekanizmalar yoluyla siyasî denetim kuramayacağı anlamına gelmektedir. Bu durum, yasama ve yürütme organları arasında "sert kuvvetler ayrılığı" modeli olarak bilinen ABD tipi saf Başkanlık Sistemlerini bile aşan bir değişikliktir. ABD'de Yasama Organı (Kongre), Başkan'ın birlikte çalışacağı Bakanların göreve getirilmesinde önemli ölçüde söz sahibi olmaktadır. Ayrıca Kongre Bütçe Yasası yoluyla Başkan'a harcama yetkisi verme tekeli elinde bulundurmakta ve Yürütme Organı üzerinde ciddi bir denetim sahibi olabilmektedir.

Sonuç olarak Anayasa değişikliğine bu açıdan bakıldığında, Cumhurbaşkanı'nın Bakanları tek başına ve TBMM'nin onayına gerek kalmaksızın göreve atayabileceği anlaşılmaktadır. Ayrıca Cumhurbaşkanı'nca hazırlanan Bütçe Kanun Teklifi'nin TBMM tarafından süresinde yürürlüğe konulamaması durumunda, geçen yılın bütçesinin yeniden değerlendirilmesine göre artırılarak yürürlüğe konacağı kabul edilmektedir (anayasadegisikligi.barobirlik.org.tr, 2017).

2.5.3. Yargı Organı İle İlgili Değişiklikler

Madde 9:

Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile Anayasanın yargı yetkisini düzenleyen 9. maddesindeki “yargının bağımsızlığı” ilkesine “tarafsızlık” ilkesi de eklenmiştir. Bunun sonucunda “bağımsızlık” gibi “tarafsızlık” da yargının anayasal özelliklerinden biri haline dönüştürülmüştür. Hükümet sistemleri yasama ile yürütme arasındaki bağlamlara bakılarak tasnif edilir. İki güç arasındaki iktidar mimarisine göre sistem parlamenter, yarı-başkanlık ya da başkanlık olarak adlandırılır. İşin doğası gereği yargı en baştan tarafsız ve bağımsız olarak kabul edilir. Yani Anayasadaki “yargının bağımsızlığı” ilkesi –doğal olarak- “yargının tarafsızlığını” da barındırır. Bu sebeple tarafsızlığının ayrıca belirtilmesine gerek olmadığı dile getirilebilir. Yargı erki Türkiye’de her zaman tartışmaların odağı olmuştur. Yargının taraflı davrandığı hususunda hemen her dönemde değişik kesimlerden büyük tepkiler gelmiştir. Görünen o ki kanun koyucu bu tarihi arka planı dikkate alarak “yargının tarafsızlığını” ekseriyetle vurgulama ihtiyacı duymuştur. Şüphesiz sırf Anayasada “tarafsızdır” ibaresi geçtiği için yargı tarafsız olacak değildir. Salt anayasaya bir hüküm

konulmakla yargının tarafsızlığı sağlanamaz. Bu hususta tarafsızlığın zikredilmesinin de kanaatimizce bir sakıncası yoktur (anayasadegisikligi.barobirlik.org.tr, 2017).

Madde 105:

Anayasaya göre Cumhurbaşkanı yalnızca “vatana ihanet” suçundan yargılanabilirdi. Bu durum 16 Nisan’dan önce geçerliydi. Değişiklik Kanunu’nda ise suçlar arasında bir ayırım yapılmadı ve Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu bütün suçları kapsadı. Buna göre, 301 vekilin imzasını taşıyan bir önerge ile herhangi bir suç işlediği iddiasıyla cumhurbaşkanı hakkında soruşturma açılması istenebilir hale geldi. Soruşturma açılmasına 360 vekilin oyu ile karar verilebilir, Cumhurbaşkanı komisyon aşamasının tamamlanmasının ardından, 400 oyla Yüce Divan’a sevk edilebilir oldu. Ayrıca Yüce Divan’da seçilmeye engel bir suçtan mahkûm edilen Cumhurbaşkanının görevi sona erer hükmü getirildi. Görevde bulunduğu sürede işlediği iddia edilen suçlar için Cumhurbaşkanı, görevi bittikten sonra da aynı şartlarda yargılanabilir.

Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğunu düzenleyen madde, Değişiklik Kanunu’nun en gözde maddelerinden biridir. Kanunun savunucularına göre, Cumhurbaşkanının her suç için yargılanabilir hale gelmesi hem cezai sorumluluğun kapsamını genişletiyor hem de cumhurbaşkanının yargılanmasını kolaylaştırıyor. Ancak madde derinlemesine incelendiğinde bu tezin gerçekliğe pek yakın olmadığı fark ediliyor. Bu maddenin dört önemli özelliği vardır; ilk olarak parlamenter sistemde Cumhurbaşkanının görev suçları haricindeki suçlar için yargılanmasında iki yol vardır. Ya bu suçlar için herhangi bir özel bir düzenleme bulunmaz, Cumhurbaşkanı da sade vatandaş gibi yargılanır. Ya da Cumhurbaşkanı bu tür suçlar için milletvekilleri gibi dokunulmazlığa sahip olur. Nitekim Değişiklik Kanunu’nda cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanlar için “kişisel suçlar” ve “görev suçları” ayrımı yapılıyor; görev suçları için cumhurbaşkanına benzer bir soruşturma şekli düzenleniyor; göreviyle ilgili olmayan suçlarda ise yasama dokunulmazlığı hükümlerine tabi olacaklarının altı çiziliyor. Fakat Cumhurbaşkanı için suçlar arasında bir ayırım görülüyor. Suçların aynı tutulması, kaçınılmaz şekilde hukuki bir açmaza neden olur. Çünkü basit bir kişisel suç ile “vatana ihanet” gibi ağır bir suç aynı oranda ele alındığından, Cumhurbaşkanını basit bir suçtan yargılamak için dahi anayasada öngörülen yüksek çıkarımlara ulaşmak mecburiyeti doğar. Ayrıca Cumhurbaşkanı görevini bitirdikten sonra da yalnızca aynı koşullarda yargılanabilir. Dolayısıyla söylenenin tersine Cumhurbaşkanının yargılanması basit bir hal almıyor; fiiliyatta, Cumhurbaşkanının hemen hemen hiçbir suçtan yargılanmamasını mümkün kılacak bir hukuki düzen oturtuluyor. İkinci olarak madde metni, cumhurbaşkanını

yargılayacak mahkemeyi de bir probleme dönüştürüyor. Varsayalım ki, Cumhurbaşkanının göreviyle ilgisi bulunmayan bir suç işlediği ortaya atıldı. Meclis'te soruşturma istenmesi soruşturma açılması ve Yüce Divan'a sevki için yeterli çoğunluklara erişildi. Peki, bu hususta yargılanabilecek mi ve hangi mahkemede yargılanacak? Madde hükmü, Cumhurbaşkanının her türlü suçu için Anayasa Mahkemesi'ni adres gösterir biçimdedir. Dolayısıyla yargılamanın Yüce Divan sıfatıyla AYM'de yapılacağını söylemek doğru olacaktır. Fakat burada bir başka anayasal problem doğuyor: Anayasanın 148. maddesi, AYM'nin Cumhurbaşkanını yalnızca görevleriyle ilgili suçlar sebebiyle Yüce Divan sıfatıyla yargılayabileceğini gösteriyor. Dolayısıyla Meclis'te usul engelleri aşılsa dahi AYM, Cumhurbaşkanını diğer (basit) suçlardan yargılayamaz durumdadır. Üçüncü olarak anayasanın 113. maddesine bakıldığında, TBMM kararıyla Yüce Divan'a sevk edilen bir bakanın bakanlığı sona erer. Eğer Başbakan Yüce Divan'a sevk edilirse, hükümet istifa etmiş sayılır. Değişiklik Kanunu'nda ise, yalnızca Yüce Divan'da seçilmeye engel bir suçtan mahkûm edildiğinde Cumhurbaşkanının görevinin son bulacağı hükmü yer alıyor. Burada sorulması gereken önemli bir soru vardır: TBMM tarafından Yüce Divan'a gönderilmiş bir Cumhurbaşkanının görevinde kalması doğru mudur? Bizce, göreviyle ilintili bir suç ithamından kaynaklı Yüce Divan'a sevk edilmiş bir Cumhurbaşkanının görevinde kalması doğru değildir. Kişisel bir suç sebebiyle gerçekleştirilen yargılama ise, Cumhurbaşkanının görevini devam ettirmesine engel teşkil etmemelidir. Ancak madde metni yanlış bir şekilde devam ettirilmiştir. Suçlar içerisinde bir açıklamaya gidilmemiştir. Bu sebeple -teorik anlamda- örneğin vatana ihanet suçlamasıyla yargılanan birinin bile (mahkûmiyet kararı verilinceye kadar) görevini devam ettirmesine olanak verilmiştir.

Son olarak Cumhurbaşkanına seçimlerin yenilenmesi yetkisi verilmesi, cezai sorumluluk hususunda kötüye kullanılan bir araca dönüştürülebilir. Zira madde metninde, hakkında soruşturma açılmasına karar verilen bir cumhurbaşkanının seçimlerin yenilenmesi kararı alamayacağı vurgu yapılıyor. Yani Meclisin soruşturma kararına varmasına kadar, cumhurbaşkanı bu yetkisini kullanabilir durumdadır. Buna bağlı olarak, hakkında 301 vekilin soruşturma açılmasını istediği bir Cumhurbaşkanı, Meclis'te havanın kendisine döndüğünü görür ve soruşturma kararının çıkacağını düşünürse seçimlerin yenilenmesi yetkisini kullanıp Meclis'i parçalayabilir ve yargılanmasının önüne geçmek suretiyle karar alabilir. Tüm bunların düşük olasılıklar olduğu söylenebilir. Gerçek manada karşılaşma ihtimalimizin yok denecek kadar düşük olduğu, dolayısıyla bunları çok fazla problem etmememiz gerektiği belirtilebilir. Ama anayasal düzen böyle istekler üstünden hayat bulmaz, bulmamalıdır. Önemli bir sistem değişikliğine gidildiğinde, istismara açık kapılar olabildiğince

kapatılmalıdır. Bu bağlamda, Cumhurbaşkanlığının cezai sorumluluğunu tayin eden maddede, şahsi suç ile görev suçlarının birbirinden ayırt edilmesi, her bir suç cinsi için ayrı ve açık yargılama koşullarının sağlanması gerektiği kanaatindeyiz.

Madde 142:

Mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usulleri kanunla düzenlenir şeklinde olan madde:

“Mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usulleri kanunla düzenlenir. Disiplin mahkemeleri dışında askeri mahkemeler kurulamaz. Ancak savaş halinde asker kişilerin görevleri ile ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevli askeri mahkemeler kurulabilir” (anayasadegisikligi.barobirlik.org.tr, 2017).

şeklinde değiştirilmiştir.

Madde 146:

Düzenlemeye göre askeri mahkemelerin kaldırılmasının bir sonucu olarak Askeri Yargıtay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'nden Anayasa Mahkemesine üye seçilmesi uygulamasına son verilmiştir. Dikkat çeken nokta, Mahkeme'nin üye sayısının değişmesi değildir. Ama bu üyelerin atanma biçimidir. Bu bağlamda, üye sayısı 15' düşürülen Yüksek Mahkeme'nin;

3 Üyesi, Cumhurbaşkanının iktidar partisi genel başkanı olarak kontrol ettiği Meclis tarafından seçilmekte,

3 Üyesi, üyelerini Cumhurbaşkanının belirlediği YÖK tarafından önerilmekte ve Cumhurbaşkanı tarafından seçilmekte,

4 Üyesi, belli kategori isimleri arasından doğrudan Cumhurbaşkanınca seçilmekte.

Kalan 5 Üye de Yargıtay ve Danıştay'ın gösterdiği adaylar arasından yine Cumhurbaşkanı tarafından seçilmektedir (anayasadegisikligi.barobirlik.org.tr, 2017).

Kısaca, Anayasa Mahkemesi'nin neredeyse tüm üyeleri Cumhurbaşkanı tarafından seçilmiş ve atanmış olmaktadır. Bu şekilde oluşmuş bir Anayasa Mahkemesi'nin de Meclisten gelecek kanunların Anayasa'ya uygunluğunu ne kadar objektif olarak denetleyebileceği ya da Yüce Divan görevini tarafsız ve bağımsız şekilde nasıl yerine getirebileceği şüphelidir (anayasadegisikligi.barobirlik.org.tr, 2017).

Madde 159:

Değişiklik Kanunu, HSYK'nın yapısını baştan biçimlendirdi. Bu bağlamda HSYK'nın adındaki "Yüksek" ibaresi çıkarıldı, üye sayısı 22'den 13'e indirildi. 13 üyeden altısını (4 üye + Adalet Bakanı ve Adalet Bakanlığı Müsteşarı) Cumhurbaşkanı doğrudan seçiyor. Diğer 7 üyeyi ise Meclis seçiyor. Meclis, adayları belirlerken ilk turda 400 oy arıyor. İlk turda 400 oy alan aday olmazsa ikinci turda 360 oy alan aday seçiliyor. Her iki oylamada da belirtilen oy sayılarına ulaşılmazsa üye kura ile seçiliyor. Cumhurbaşkanının parti genel başkanı olabileceği de düşünüldüğünde, Meclis'te Cumhurbaşkanının partisinin çoğunluğu oluşturduğu durumlarda HSK'nın tüm üyelerinin Cumhurbaşkanı tarafından tayin edileceği bir tablo meydana gelir. Partisi çoğunlukta olmasa dahi, Meclis'te seçilecek yedi adaydan birinin ya da birkaçının Cumhurbaşkanının seçeceği isimlerden olması kuvvetle ihtimaldir. Dolayısıyla HSK'nın Cumhurbaşkanının denetiminde olması kaçınılmazdır. Bu durumun kuvvetler ayrılığı açısından önemli bir tehlike içerdiği aşikardır. Çünkü hâkim ve savcılarının tamamının özlük işlerini tertipleyen bir kurul yürütmeye bağlı duruma getirildiğinde, yargı yürütme üstünde kendisinden beklenen denetim görevini uygulayamaz hale gelir.

SONUÇ

1961 Anayasası ve 1982 Anayasası incelendiğinde birbirlerinden oldukça farklı anayasalar oldukları görülecektir. Fakat her iki anayasa da uzun ömürlü olarak varlıklarını sürdürememişlerdir. 1961 Anayasası 1971'de büyük değişikliklere uğramış ve 1982 Anayasası'nın kabul görmesiyle birlikte de tam manada rafa kalkmıştır. 1982 Anayasası ise kabul gördüğü tarihten itibaren yürürlükte kalmasına rağmen birçok temel değişikliğe uğramıştır ve buna karşın yeni bir anayasaya ihtiyaç duyulduğuna yönelik söylemler devam etmiştir. Bu bakımdan 1982 Anayasası'nın da 1961 Anayasası'nın uğradığı akıbeti uğradığını söylemek de doğru olacaktır. Bu iki anayasanın benzer akıbetlere uğramalarının sebeplerini ise her iki anayasanın da yapım süreçleri ve kabul edildikleri siyasi hava açısından demokratik özelliklerinden oldukça uzak olmalarıyla ilişkilendirmek doğru olacaktır. Demokratik tartışma ortamının bir bakıma veya tam anlamıyla bastırıldığı ortamlarda ortaya konan bu anayasalar hem halkın uzun vadeli taleplerine cevap verme konusunda yetersiz kalmış hem de etkisiz bırakılan siyasi grupların söz konusu anayasaların barındırdıklarını önemsemeksizin bu anayasalara karşı yıkıcı bir üslup takınmalarına sebep olmuştur.

1961 Anayasası'nı ortaya koyan Kurucu Meclis, halkın dolaylı temsiline dayanan ve aynı zamanda da korporatist bir anlayışı içeren bir meclisti. Bu meclis, DP iktidarı zamanında yaşanan otoriterliğe bir tepki olarak özgürlükler rejimi açısından oldukça liberal bir anayasa ortaya koymuştur. Meclisin en önemli eksikliği ise dönemin en büyük partisi olan DP'ye mecliste hiçbir biçimde temsil olanağı verilmemiş olmasıdır. DP'nin mecliste hiçbir biçimde temsil edilmemesi Kurucu Meclis'in büyük oranda CHP'nin hâkimiyetine girmesiyle sonuç bulmuş ve buna bağlı olarak da ortaya konan anayasa büyük oranda CHP'nin görüşlerini yansıtan bir anayasa olmuştur. Bu husus yapılan halkoylamasına da etki etmiş ve sonuçta halkın önemli bir bölümü söz konusu referandumda ret oyuna başvurmuştur. Halkın en geniş kesimini karşısına alan bir anayasa doğal olarak kabul gördüğü günden itibaren tartışmalara sebep olmuştur. Başta AP olmak üzere kendini DP'nin mirasçısı olarak kabul eden partiler, gittikçe yükselen bir dozda 1961 Anayasası'na muhalefet etmişler; sonuçta 1961 Anayasası 1971'de büyük değişimlere uğramıştır. 1971 değişiklikleriyle birlikte 1961 Anayasası özgürlükçü ve liberal kimliğini önemli manada yitirmiştir; fakat buna rağmen söz konusu anayasaya olan tepkiler son bulmamıştır. Bu durum da yine 1961 Anayasası'nın halkın önemli bir bölümünün dışlanması suretiyle yapılmasından kaynaklanmıştır. Yapılan bütün değişikliklere rağmen anayasanın yapım sürecinden dışlanan kesimin temsilcilerinin söz

konusu anayasaya olan bakışları değişime uğramamıştır; çünkü bu konu zamanla halkın zayıf noktalarını kullanarak oy toplamak isteyen partilerin istismar konusu halini almıştır.

1980 İhtilali ve 1982 Anayasası'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte 1961 Anayasası bütünüyle ortadan kalkmıştır. Bu anayasa ortadan kaldırılırken kullanılan argümanlar; devletin terörle ve anarşiyle mücadele etme hususunda aciz bir duruma düşmesi, yasamayı ve yürütmeyi olması gerekenden fazla etkisiz kılması sistemde meydana gelen tıkanıklıkları giderecek olan mekanizmaların yeterli olmaması ve sürekli olarak istikrarsız koalisyonların oluşmasına sebep olmasıdır. Bu eleştirilerin bir bölümünün haklılık payı olmakla birlikte bir kısmı da oldukça abartılı söylemlerdir. 1961 Anayasası'nın yasamayı ve yürütmeyi olması gerekenden fazla etkisiz kıldığı söylemi bir bakımdan doğrudur. Anayasanın ortaya koyduğu vesayet organları gerçekten de yasamanın ve yürütmenin hızlı ve tesirli bir biçimde işlemesini engelleyecek özellikteydi. Cumhuriyet Senatosu'nun önemli bir bölümü seçilmiş üyelerden meydana gelmekteydi ve bu meclis yasama sürecini uzatıp yavaşlatmak dışında da kendisinden beklendiği şekilde bir denetim görevi gerçekleştirememekteydi. Bu durum da acil bir şekilde üzerinde karar alınması gereken konularda meclisin ve hükümetin zayıf kalmasına sebep olmaktaydı. 1961 Anayasası'na yapılan en haklı eleştiri olan tıkanıklıkları giderecek mekanizmaların eksikliği hususu ise kanıtlayacak birçok olay bulunmaktadır. Bunlara verilebilecek en önemli örnek 1980 yılında Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün görev süresinin bitmesine karşın yeni bir Cumhurbaşkanı'nın TBMM'de bir türlü seçilememesi ve Cumhurbaşkanlığı koltuğunun bir süre boş kalmasıdır. Yine yaşanan uzun süreli hükümet krizleri de bu olayın bir başka örneğidir. Tüm bunlara karşın şu da bir gerçektir ki; 1961 Anayasası'nın eksikliklerinin giderilmesi için yeniden bir anayasanın ortaya konması gerekli değildi. Anayasada tespit edilmiş olan sorunların bir uzlaşma yoluyla çözüme kavuşturulması Türkiye'nin anayasa sorununu önemli manada çözüme kavuşturabilirdi; fakat dönemin siyasi şartları göz önüne alındığında bu uzlaşmanın gerçekleşmemiş olması ilginç değildir.

1982 Anayasası aynı 1961 Anayasası gibi bir tepki anayasasıdır demek yanlış olmayacaktır; fakat 1982 Anayasası'nın bir tepki anayasası olarak doğmasına sebep olan dönem 1961 Anayasası'nın bir tepki anayasası olarak doğmasına sebep olan dönemle büyük manada zıt şartları barındırdığı için bu anayasalar da birbirilerinden çok farklı anayasalar olarak doğmuşlardır. 1982 Anayasası, 1961 Anayasası'nın tersine özgürlükler rejimi açısından liberal değil hemen hemen faşizan bir tavırla yazılmıştı. Söz konusu anayasanın hedefi kişilerin haklarını ve özgürlükleri iktidar karşısında güvenceye altına almaktan ziyade, devletin otoritesini ve gücünü yeniden ortaya çıkarmak ve bunu anayasayla belirli hale getirmektir. Bu yolla 1960'ların sonunda vuku bulan ve 1980 yılına kadar şiddetti artarak

devam eden terörün ve anarşinin bir daha meydana gelmemesi amaçlanmıştı. Söz konusu anayasayı yapan Kurucu Meclis ise siyaset kurumuna olan güvensizliğin bir ifadesi şeklinde tamamen tayin edilmiş üyelerden meydana gelmekteydi. Halkın tümünün yapım sürecinden dışlandığı, tepeden inmeci bir bakış açısıyla yazılan bu anayasaya yönelik eleştiri yapmak bile yasak kılınmıştı. 1982 Anayasa Referandumunu ise yapılan uygulamalar neticesinde referandum olmaktan çıkartılıp bir kurucu plebisite dönüştürülmüştü. Neticede söz konusu anayasa çok yüksek bir oyla kabul edilmiş olmasına karşılık toplum nezdinde hiçbir zaman tam manasıyla benimsenmemiştir.

1982 Anayasası, vesayetçi bağlamıyla incelendiği takdirde 1961 Anayasası'nın onu aşan bir devamı niteliğindedir söyleminde bulunmak doğru bir tespit olacaktır. 1961 Anayasası'nın öngörmüş olduğu vesayetçi yapı 1982 Anayasası ile çok daha etkin bir hale getirilmiştir. 1961 Anayasası'nın parlamenter rejimlerin özelliğine uygun bir şekilde yetkisiz ve sorumsuz bir protokol makamı olarak öngördüğü Cumhurbaşkanlığı koltuğu, 1982 Anayasası ile çok geniş yetkilere sahip olacak ve hem yürütme hem yargı hem de bürokrasi üstünde baskı kurabilecek şekilde yeniden tanımlanmıştı. Bunun yanı sıra Milli Güvenlik Kurulu'nun da gücünün arttırılması ve Genelkurmay Başkanı'nın neredeyse yürütmenin üçüncü başı şekline getirilmesi bu vesayetçi anlayışın 1982 Anayasası'na olan diğer bir yansımasıdır. 1982 Anayasası bir tepki anayasası olarak 1961 Anayasası'nın öngördüğü sisteme yönelik birçok değişiklik ortaya koymuştur. Ülkedeki anarşinin ve terörün şiddetle artması devlet otoritesinin güçsüzleşmesinden, yasama organının yavaşlamasından ve yürütmenin etkisiz olmasından kaynaklandığını düşünen MGK, 1961 Anayasası ile öngörülen hakları ve özgürlükler rejimini büyük oranda ortadan kaldırmış; yürütmeyi, yasama ve yargı organları karşısında öne çıkaracak bazı değişiklikler yapmış ve yasama organını da tekrardan tek kanatlı duruma getirmiştir. 1982 Anayasası'nın Türkiye'nin içine düştüğü buhranlı durumla ilgili olarak sorunlu gördüğü bir diğer husus da seçim sisteminin devamlı olarak istikrarsız koalisyonların doğmasına sebep olacak şekilde düzenlenmiş olmasıdır. Gerçekten 1970'li yıllar Türkiye'nin devamlılığı olmayan ve ahenksiz koalisyonlarla yönetildiği senelerdir. 1973 Genel Seçimleri ile başlayan koalisyonlar dönemi süresince siyasi çekişmeler ve hükümetin devamlı olarak değişme tehdidi altında olması gibi nedenler hükümetlerin ülkenin gerçek problemlerine çözüm üretmek yerine bunlarla uğraşmasına sebep olmaktadır. Ayrıca meclise çok sayıda partinin girmesi ise hükümetin kurulması için anahtar niteliği görecektir olan küçük partilerin hükümetlerde sahip oldukları temsil oranının çok daha üzerinde bir oranla temsil edilmelerine sebep olmaktadır. Bu durum da hükümetlerin icracı hükümetler olmalarının önüne geçilmekteydi; çünkü bu partiler için hükümette bulunmak bir nimet olarak

anlaşıldığından, bu partiler hükümette buldukları zaman zarfı içerisinde ülkenin problemlerini çözmek yerine kendilerine verilmiş olan bakanlıklarda kadrolaşmayı tercih etmekteydiler. Bunun nedeni ise bir sonraki seçimde tekrardan hükümete girmesi kesin gözüyle bakılmayan partilerin iktidarlarını bürokrasi yoluyla sürdürmek istemeleridir.

1982 Anayasası, kabul edildiği tarihten itibaren birçok kez değiştirilmiş ve bu anayasanın demokrasiyle örtüşmeyen tarafları ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır; fakat yapılan bütün değişikliklere karşın 1982 Anayasası'nın devleti birey karşısında üstün gören ve özgürlükler rejimine faşizan bir çerçevede bakan yapısı tam manasıyla ortadan kaldırılamamıştır. 1961 ve 1982 anayasaları yapıları bakımından demokratik sayılabilecek anayasalar değildir. 1961 Anayasası'nın yapılış aşaması esnasında bir ölçüde önem verdiği demokrasi 1982 Anayasası'nın yapılış esnasında tamamıyla yok sayılmıştır. Bunun neticesi olarak her iki anayasa da kısa ömürlü olmuştur. Yapılacak olan yeni bir anayasanın benzer akıbete uğramamasının tek yolu ise halkın geniş bir kesiminin uzlaşması yoluyla ve çatışmacı yöntemlere başvurulmadan yapılmasıdır. Darbe dönemlerinden geçmediğimiz için yapılacak olan bir anayasanın bir kurucu meclis tarafından yapılması gerekmemektedir; bu sebeple yeni anayasayı TBMM icra etmelidir. Buna karşılık yeni bir anayasa yapılmadan önce partiler arasında sağlanabilecek en geniş uzlaşmanın yapılması ve bu uzlaşma yönünde de genel seçimlerin tekrarlanması gerekmektedir. Böylelikle partiler, yeni anayasanın yapım sürecinde görev vermek istedikleri kişileri mecliste bulundurma şansına sahip olacakları gibi halkın da meseleye bakışı anlaşılabilir olacaktır. Bu yöntemin izlenmesinden sonra yapılacak olan anayasanın yeniden halkoyuna sunulması ise gerekmemektedir; çünkü TBMM zaten yeni anayasayı yapma taahhüdü ile gidilen seçimler neticesinde oluşmuş olacağı için yapılan anayasanın meşruiyetinin bir halkoyu ile sağlanmasına gerek duyulmayacaktır. Yine de altını çizmek gerekir ki, bu nitelikteki bir meclis tarafından ortaya koyulan anayasanın onaylanması için halkoyuna gidilmesinde de bir problem bulunmamaktadır.

1970'lerde olduğu gibi anayasa konusunda uzlaşma yoluna gidilemiyor olması bugün de genel olarak ideolojik endişelerle alakalıdır. DP-AP çizgisinin devamı olarak bugün iktidarda yer alan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), tıpkı bu partiler gibi saf milli egemenlik teorisine dayanan bir katılımcı demokrasi anlayışını ortaya koymaktadır. CHP ise geçmişte de olduğu gibi anayasalar hususundaki denge ve denetimi ön planda tutan katılımcı demokrasi bakışını günümüzde de sürdürmektedir. MHP'nin bu husustaki fikirleri çok net olmamakla birlikte söz konusu parti 1982 Anayasası'nın devlet otoritesi ve özgürlükler rejimi anlamında ortaya koyduğu statükoyu korumak taraftarıdır. 1970'li yıllardan sonra ülkede söylenmeye başlanan Kürt sorununun bir neticesi olarak kurulan partilerin siyasi bağlamda devamı niteliğinde olan ve bugün mecliste bulunan Halkların Demokratik Partisi (HDP) ise bu

hususla “demokratik özerklik” ve federatif yapı gibi oldukça farklı öneriler öne atmaktadır. Buna karşında şunu da vurgulamak gerekir ki HDP’nin öne sürdüğü demokratik bağımsızlık kavramı, diğer partilerin öne sürdükleri çok farklı ve yeni görünmesine karşın içi tam olarak doldurulmuş bir kavram olmadığından kaynaklı bu kavram üstünde de ciddi bir anayasal tartışma sürdürülememektedir.

16 Nisan’da oyların %51,4’lük kabul oyu ile tercih edilen anayasa değişikliğine ilişkin kanun hakkında iki nokta üzerinde durulabilir:

İlk olarak o dönemlerde küreselleşen dünyada güvenlik ihtiyacının artması ve bunun sonucunda kitlelerin kendilerini daha fazla tehdit altında hissetmesinden dolayı güçlü bir lider arayışdır. Sadece güçlü liderle sınırlı olmayan bu istekler bu lider önderliğinde güçlü bir devlet, hızlı karar alma mekanizması, yönetimde istikrar ve benzeri isteklerle beraber anayasal arayışlara girmişlerdir. Türkiye’deki anayasa değişikliği tartışmalarını da bu bağlamda değerlendirmek olanaklıdır. Anayasa değişikliği konusunda yazarların ve bu değişikliği savunanların beyanlarına bakıldığında, bu değişikliğin temel amacının devlet kuvvetlerini tek bir elden yöneterek istikrarın sağlanmasının amaçlandığı fikri görülecektir. Anayasada bulunan hemen hemen her madde yasama ve yargı üzerinde yürütmenin etkisini artırmak, yürütmeye olabildiğince daha çok güç vermek düşüncesiyle kaleme alınmıştır. Kanun koyucunun bu tercihinin özellikle “kuvvetler ayrılığı” ve “demokrasi” noktalarında sorunlar çıkarması kaçınılmaz olacaktır. İkincisi, temel hak ve özgürlükler alanına dair bir-iki düzenleme olsa da (sıkıyönetim rejimine son verilmesi, askeri mahkemelerin lağvedilmesi gibi), Değişiklik Kanunu esas olarak hükümet sistemine odaklanmıştır. Ülkedeki temel problemlerin çözümüne katkı sağlayacak bir hukuki anlayış ortaya koymamıştır. Öneri halktan onay alıp yürürlüğü girmiştir fakat bu problemler (etnik kimliklere kör kapsayıcı bir demos tasavvurunun olmaması, özgürlükçü ve çoğulcu bir toplumsal sözleşme eksikliği, yönetimin kaide ve teamül ile değil güç ilişkilerince tayin edilmesi, vb.) ortada durmaktadır. Sorunlardan rahatsızlık duyan kişiler ve gruplar ise sistemi değiştirme yönündeki isteklerini dile getirmeye devam edeceklerdir.

Nihayetinde 2017 anayasa değişiklikleri de amacına ulaşamamış da olsa askeri bir kalkışma sonrasında gerçekleşmiş ve yine odağına demokrasi söylemlerini almıştır. Ancak gerek hukuki gerek fiili durumdan da anlaşılmaktadır ki anayasa değişikliği katılımcı demokrasiden uzak ve tüm erkleri partili Cumhurbaşkanında toplayan bir yapıdadır.

Kullanılan çatışmacı dil ve değişikliğin yine geniş bir uzlaşma sağlanmadan sadece meclisteki sayısal çoğunluk vasıtasıyla halkoyuna sunulmuş olması, değişikliğin kabulüyle ortaya çıkmış olan yeni durumun da halkın önemli bir kesimi tarafından benimsenmeyeceği önceki tecrübelerin ışığında peşinen görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (2016). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. 15. Baskı. Y. Alagon (Çev.), İstanbul: Kaynak Yayınları (Orijinal Basım Tarihi 1995)
- Acar, F. (2008). “Turgut Özal”, *Türkiye’de Liderler Ve Demokrasi*, Heper, Metin–Sayarı Sabri (Ed.), İstanbul: Kitap Yayınları: 185-205.
- Ahmad, F. (2014a). *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*. 5. Baskı. A. Fethi (Çev.), İstanbul: Hil Yayın
- Ahmad, F. (2014b). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, (Çev. Yavuz Alogan), İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akdağ, G. (2007). “Alparslan Türkeş”, *Türk Dış Politikasında Liderler*, Demir, Ali Faik (Ed.), İstanbul: Bağlam Yayınları: 439-536.
- Akgün, B. (2014a). *12 Eylül Döneminde İç Ve Dış Politika*. (1980-1983), Çaylak, A.,
- Akgün, B. (2014b). “12 Eylül Döneminde İç Ve Dış Politika”, *Osmanlı’dan İki Binli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi: İç Ve Dış Politika*, Çaylak, Adem – Dikkaya, Mehmet – Göktepe, Cihat – Kapu, Hüsnü (Ed.), Ankara: Savaş Yayınları: 545-568.
- Akp 7 Haziran 2015 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi (2015).
- Akyılmaz, C. (2019). 2017 Anayasa Değişikliğine Göre Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. XXIII (1), 191-207.
- Arat, Y. (2008). *Süleyman Demirel, Türkiye’de Liderler Ve Demokrasi*, Heper, Metin – Sayarı, Sabri (Ed.), İstanbul: Kitap Yayınları: 101-120.
- Arslan, N. T. (2013). “İstikrar Ve Temsil Paradigmaları Çerçevesinde Başkanlık Sistemi ve Türkiye”, Arslan, Nagehan Talat (Ed.), Ankara: Alfa Aktüel Yayınları: 5-16.
- Ataay, F. (2013). “Adalet Ve Kalkınma Partisi’nin ‘Başkanlık Sistemi’ Önerisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Alternatif Politika*, 5(3): 266-294.
- Ataöv, T. (2011). *Federasyon, Başkanlık, Yarı Başkanlık*, İstanbul: Destek Yayınları.
- Atar, Y. (2012). *Türk Anayasa Hukuku*, Konya: Mimoza Yayınları.
- Aydın, A. H. ve Aliyev, P. (2013). “Yarı-Başkanlık Sistemi”, *İstikrar Ve Temsil Paradigmaları Çerçevesinde Başkanlık Sistemi ve Türkiye*, Arslan, Nagehan Talat (Ed.), Ankara: Alfa Aktüel Yayınları.
- Bağlı, M. (2013). “Hikmet-İ Hükümet”, *İstikrar ve Temsil Paradigmaları Çerçevesinde Başkanlık Sistemi ve Türkiye*, Arslan, Nagehan Talat (Ed.), Ankara: Alfa Aktüel Yayınları.
- Birand, M. A. ve Yalçın S. (2009). *The Özal: Bir Davanın Öyküsü*, İstanbul: Doğan Kitap.

- Bora, T. (2005a). "Süleyman Demirel", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm*, Yılmaz, Murat (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları: 550-577.
- Bora, T. (2005b). "Turgut Özal", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm*, Yılmaz, Murat (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları: 589-601.
- Can, O. (2013). "Başkanlık Sistemi Hakkında Birkaç Not", *İstikrar Ve Temsil Paradigmaları Çerçevesinde Başkanlık Sistemi ve Türkiye*, Arslan, Nagehan Talat (Ed.), Ankara: Alfa Aktüel Yayınları: 157-168.
- Coşkun, V. (2017). 16 Nisan 2017 Tarihinde Kabul Edilen Anayasa Değişikliklerinin Değerlendirilmesi. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 22 (36), 3-30.
- Çağlayangil, İ. S. (2007). *Çağlayangilin Anıları: Kader Bizi Una Değil Üne İtti*, Ankara: Bilgi Yayınları.
- Çaha, Ö. (2012). *Dört Akım Dört Siyaset: Sosyalizm, Liberalizm, Muhafazakarlık, İslamcılık*, Ankara: Orion Yayınları.
- Çakmak, H. (2016). "Recep Tayyip Erdoğan ve Dış Politika", *Mustafa Kemal Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanları ve Dış Politika*, Çakmak, Haydar (Ed.), Ankara: Kripto Yayınları: 323-333.
- Çam, E. (2011). *Siyaset Bilimine Giriş*. 10 Baskı. İstanbul: Der Yayınları
- Çam, E. (1995). *Siyaset Bilimine Giriş*, İstanbul: Der Yayınları. Çavdar, Tefik (2013), Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1950'den Günümüze, Ankara: İmge Yayınları.
- Çaylak, A. ve Baran H. (2014). *Türkiye'de Kemalist Rejimin Ordu Ve Anayasa İle Pekişmesi ve Darbeler Arası Dönem (1960-1970)*, Çaylak, A., Dikkaya, M.,
- Çaylak, A. ve Nişancı, Ş. (2014). *Türkiye'de Çok Partili Siyasal Sürece Giriş: Demokrasiye Geçiş Mi Siyasal Rejimin Restorasyonu Mu?*, Çaylak, A., Dikkaya, M., Göktepe, C.,
- Çaylak, Av ve Baran, H. (2014). "Türkiye'de Kemalist Rejimin Ordu Ve Anayasa İle Pekişmesi ve Darbeler Arası Dönem", *Osmanlı'dan İki Binli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi: İç ve Dış Politika*, Çaylak, Adem – Dikkaya, Mehmet – Göktepe, Cihat – Kapu, Hüsnü (Ed.), Ankara: Savaş Yayınları: 421-460 - 214 –
- Çolak, Ç. D., & Uzun, A. (2017). Türk Siyasal Hayatında Başkanlık Sistemini Gündeme Getiren Liderler: Türkeş, Demirel, Özal Ve Erdoğan. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (50), 197-214.
- Demir, Y. C. (2018). *Türk Anayasalarında Hükümet Biçimleri Ve 1982 Anayasası Değişikliği Üzerine Yapılan Değişiklikler*. Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Derdiman, R. C. (2013). "Türkiye'de Benimsenecek Hükümet Sistemi Ve Cumhurbaşkanlığı Hükümetini Tartışmak", *İstikrar ve Temsil Paradigmaları Çerçevesinde Başkanlık Sistemi ve Türkiye*, Arslan, Nagehan Talat (Ed.), Ankara: Alfa Aktüel Yayınları: 241-273.
- Dikkaya, M., G., C. ve Kapu, H. (Ed.), *Türkiye'nin Politik Tarihi İç Ve Dış Politika*. Ankara: Savaş Yayınevi: 545-568
- Doster, B. (2016). "Turgut Özal Ve Dış Politika", *Mustafa Kemal Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanları Ve Dış Politika*, Çakmak, Haydar (Ed.), Ankara: Kripto Yayınları: 197-216.
- Döner, A. (2013). "Yeni Anayasa Sürecinde Hükümet Sistemi Sorunu", *İstikrar Ve Temsil Paradigmaları Çerçevesinde Başkanlık Sistemi Ve Türkiye*, Arslan, Nagehan Talat (Ed.), Ankara: Alfa Aktüel Yayınları: 101-121.
- Erdem, T. (2012). *Anayasalar Ve Belgeler*. 2. Baskı. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık Ve Yapımcılık
- Erdoğan, M. (2015). *Anayasal Demokrasi*. 12. Baskı. İstanbul: Siyasal Kitabevi
- Erdoğan, M. (2012), *Türkiye'de Anayasalar Ve Siyaset*, Ankara: Adres Yayınları.
- Fedayi, C. (2014). *Türkiye'nin Siyasal Ve Sosyal Kaos Dönemi (1971-1980) –Nam-I Diğer: 70'li Yıllar-*, Çaylak, A., Dikkaya, M., Göktepe, C., Kapu, H. (Ed.), *Türkiye'nin Politik Tarihi İç Ve Dış Politika*. Ankara: Savaş Yayınevi: 489-520
- Fedayi, C. (2014). "Türkiye'nin Siyasal Ve Sosyal Kaos Dönemi (1971-1980)", *Osmanlı'dan İki Binli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi: İç Ve Dış Politika*, Çaylak, Adem – Dikkaya, Mehmet – Göktepe, Cihat – Kapu, Hüsnü (Ed.), Ankara: Savaş Yayınları: . 489-520.
- Fendoğlu, H. T. (2012). "Başkanlık Sistemi", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3(1): 39-60.
- Fındley, C. (2014). *Modern Türkiye Tarihi: İslam, Milliyetçilik Ve Modernlik 1789-2007*, (Çev. Güneş Ayas), İstanbul: Timaş Yayınları.
- Göktepe, C. (2014a). *Demokrat Parti Dönemi İç Ve Dış Siyasi Gelişmeler (1950-1960)*, Çaylak, A., Dikkaya, M., Göktepe, C., Kapu, H. (Ed.), *Türkiye'nin Politik Tarihi İç ve Dış Politika*. Ankara: Savaş Yayınevi: 361-394
- Göktepe, C. (2014b). *Türkiye'de 27 Mayıs Darbesi Sonrası İç Ve Dış Siyasi Gelişmeler (1961-1964)*, Çaylak, A., Dikkaya, M., Göktepe, C., Kapu, H. (Ed.), *Türkiye'nin Politik Tarihi İç ve Dış Politika*. Ankara: Savaş Yayınevi: 395-420

- Göktepe, C. ve Kapu, H. (Ed.), *Türkiye'nin Politik Tarihi İç ve Dış Politika*. Ankara: Savaş Yayınevi: 421-460
- Gözler, K. (2015). *Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş*. 8. Baskı. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım
- Gözler, K. (2016). *Kurucu İktidar*. 2. Baskı. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım
- Gözler, K. (2008). *Anayasa Hukukuna Giriş: Genel Esaslar Ve Türk Anayasa Hukuku*, Bursa: Ekin Yayınları.
- Gözler, K. (2009). *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Bursa: Ekin Yayınları.
- Gözübüyük, Ş. *Anayasa Hukuku*, Turan Kitabevi, Ankara, 2009.
- Gül, C. (2013). “Başkanlık Sistemini Öne Çıkaran Eğilime Analitik Bir Yaklaşım”, *İstikrar ve Temsil Paradigmaları Çerçevesinde Başkanlık Sistemi Ve Türkiye*, Arslan, Nagehan Talat (Ed.), Ankara: Alfa Aktüel Yayınları: 49-71.
- Gülen, F. (2010). “Akp'nin İktidar Olduğu Dönemde Yasama Faaliyetleri (2002-2007)”, *Akp Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, Duru, Bülent – Uzel, İlhan (Ed.), Ankara: Phoenix Yayınları: 195-224.
- Güller, A. (2016). 2007 Anayasa Değişiklikleri Sonrası Türkiye'de Cumhurbaşkanının Anayasal Konumu. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gülsoy, T. (2012). Anayasa Yapımı Ve Türkiye'de Anayasa Arayışları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (3), 1-22.
- Heper, M. (2006). *Türkiye Sözlüğü: Siyaset, Toplum Ve Kültür*, Ankara: Doğubatı Yayınları.
- Heper, M. (2011). *Türkiye'nin Siyasal Hayatı*, (Çev. Kadriye Göksel), İstanbul: Doğan Kitap.
- Heywood, Andrew (2012). *Siyasetin Temel Kavramları*, (Çev. Hayrettin Özler), Ankara: Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2014). *Siyaset*, Ankara: Adres Yayınları.
- İçener, Z. Ç. (2015). “Türkiye'de Başkanlık Sistemi Tartışmalarının Yakın Tarihi: Özal ve Demirel'in Siyasi Mülahazaları”, *Bilig: ayı: 75: 313-340*.
- Kaboğlu, İ. (2013). *Özgürlükler Hukuku 1*. 7. Baskı. İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları
- Kalaycıoğlu, E. (2016). *Türkiye'de Politik Rejimin Evrimi Ve Yasama Sistemi*, Kalaycıoğlu, E. & Sarıbay, A. Y. (Ed.), Türk Siyasal Hayatı. 6. Baskı. İstanbul: Sentez Yayıncılık: 369-387
- Kalaycıoğlu, E. (2014a). “Siyasal Rejim Tasarımı Ve Demokrasi”, *Türk Siyasal Hayatı: Türkiye'de Politik Değişim Ve Modernleşme*: Arıbay, Ali Yaşar – Kalaycıoğlu, Ersin (Ed.), Bursa: Sentez Yayınları: .423-446.

- Kalaycıoğlu, E. (2014b). “Türkiye’de Politik Rejimin Evrimi Ve Yasama Sistemi”, *Türk Siyasal Hayatı: Türkiye’de Politik Değişim Ve Modernleşme*: Arıbay, Ali Yaşar – Kalaycıoğlu, Ersin (Ed.), Bursa: Sentez Yayınları: .369-387.
- Kapani, M. (2016). *Politika Bilimine Giriş*. 52. Baskı. İstanbul: BB101 Yayınları
- Kapu, H. (Ed.), *Türkiye’nin Politik Tarihi İç ve Dış Politika*. Ankara: Savaş Yayınevi: 303-343
- Karpat, K. H. (2015). *Türk Siyasi Tarihi*. 5. Baskı. C. Elitez (Çev.) İstanbul: Timaş Yayınları
- Karpat, K. H. (2016). *Türk Demokrasi Tarihi*. 7. Baskı. İstanbul: Timaş Yayınları
- Karpat, K. H. (2014). *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. H. (2013). *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kılıçoğlu, G. (2016). “Süleyman Demirel Ve Dış Politika”, Mustafa Kemal Atatürk’ten Günümüze Cumhurbaşkanları ve Dış Politika, Çakmak, Haydar (Ed.), Ankara: Kripto Yayınları.
- Küçükoba, G. (2015). “Türkiye’de Başkanlık Sistemi Tartışmalarının Tarihçesi Ve Başkanlık Sisteminin İçeriği”.
- Laçınok, N. (2007). “Turgut Özal”, *Türk Dış Politikasında Liderler*, Demir, Ali Faik (Ed.), İstanbul: Bağlam Yayınları: 537-639.
- Landau, J. (2008). “Alparslan Türkeş”, *Türkiye’de Liderler Ve Demokrasi*, Heper, Metin – Sayarı Sabri (Ed.), İstanbul: Kitap Yayınları: 166-184.
- Odyakmaz, Z. ve Kaymak Ü. & Ercan İ. (2006). *Anayasa Hukuku-İdare Hukuku*, Savaş Yayınevi, Ankara.
- Okutan, Ç. (2014). “Siyasal Sistemler”: Siyaset Bilimi, Çetin, Halis (Ed.), Ankara: Orion Yayınları: 259-293.
- Özbudun, E. ve Gençkaya, Ö. F. (2010). *Türkiye’de Demokratikleşme Ve Anayasa Yapımı Politikası*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık
- Özbudun, E. (1993). *Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı*. İstanbul: Bilgi Yayınevi
- Özbudun, E. (2014). *Türkiye’de Demokratikleşme Süreci Anayasa Yapımı Ve Anayasa Yargısı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Özbudun, E. (2015). *Anayasalcılık ve Demokrasi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Özbudun, E. (2016). *Türk Anayasa Hukuku*. 16. Baskı. İstanbul: Yetkin Yayınları
- Özipek, B. B. (2014). “Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi İç ve Dış Politika”, *Osmanlı’dan İki Binli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi: İç ve Dış Politika*, Çaylak, Adem –

- Dikkaya, Mehmet – Göktepe, Cihat – Kapu, Hüsnü (Ed.), Ankara: Savaş Yayınları: . 671-691.
- Öztekin, A. (2016). *Siyaset Bilimine Giriş*. 10. Baskı. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Parla, T. (2016). *Türkiye’de Anayasalar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Pınar, L. (2016). Türkiye’de Anayasa Referandumları Ve Basın: 1961, 1982 Anayasaları İle 2010 Anayasa Değişiklik Paketi Referandumlarının Türkiye Basınındaki Sunumunun Karşılaştırmalı Çözümlemesi (Cumhuriyet, Hürriyet, Tercüman/Bugün Gazeteleri Örnekleri). *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Roskin, M. G. (2011). *Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür*, (Çev. Bahattin Seçilmişoğlu), Ankara: Adres Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2008). *Toplum Sözleşmesi*. A. Alper (Çev.) İstanbul: Oda Yayınları
- Sancar, M. (2014). *Devlet Aklı Kıskaçında Hukuk Devleti*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Sartori, G. (1997). *Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği*. E. Özbudun (Çev.) Ankara: Yetkin Basımevi (Orijinal Basım Tarihi 1994)
- Seydi S. (2014). *1939-1945 Dönemi İç Ve Dış Politika*, Çaylak, A., Dikkaya, M., Göktepe, C., Kapu, H. (Ed.), Türkiye’nin Politik Tarihi İç Ve Dış Politika. Ankara: Savaş Yayınevi: 257-302
- Soysal, M. (1997). *100 Soruda Anayasanın Anlamı*. 11. Baskı. İstanbul: Gerçek Yayınevi
- Şener, B. ve Çolak, Ç. D. (2015). “Türkiye’de Yeni Sağ’ın Kamu Yönetimi Anlayışı”, *The Journal Of Academic social sciences*, 3(18): 393-417.
- Tannenbaum, D. G. ve Schultz, D. (2015). *Siyasi Düşünce Tarihi: Filozoflar ve Fikirleri*, (Çev. Fatih Demirci), Ankara: Adres Yayınları.
- Tanör, B. ve Yüzbaşıoğlu N. (2016). *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*. 16. Baskı. İstanbul: Beta Basım
- Tanör, B. (1994). *İki Anayasa 1961 ve 1982*. 3. Baskı. İstanbul: Beta Basım
- Tanör, B. (2008). *Anayasal Gelişme Tezleri*. 3. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Tekin, Y. ve Okutan, M. Ç. (2011). *Türk Siyasal Hayatı*, Ankara: Orion Yayınları.
- Teziç, E. (1976). *100 Soruda Siyasi Partiler*. İstanbul: Gerçek Yayınevi
- Teziç, E. (2016). *Anayasa Hukuku*. 20. Baskı. İstanbul: Beta Basım
- Tuncer, N. (2007). “Süleyman Demirel”, *Türk Dış Politikasında Liderler*, Demir, Ali Faik (Ed.), İstanbul: Bağlam Yayınları:.
- Tunç H. (1999). *Anayasa Hukukuna Giriş*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.
- Turhan, M. (2009). *Bilinmeyen Yönleriyle Alparslan Türkeş*, İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.

- Turinay, F. Y. (2011). Kuralların Kuralı: Anayasanın Hukuki Boyutunun Evrensel Serüveni. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 25 (99), 165-228.
- Türk, H. B. (2014). *Muktedir: Türk Sağ Geleneği Ve Recep Tayyip Erdoğan*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türkeş, A. (2010). *Milli Doktrin Dokuz Işık*, İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Türkeş, A. (2014). *Dava*, İstanbul: Kamer Yayınları.
- Türköne, M. (2008). *Siyaset, Ankara: Lotus Yayınları*. Unat, Kadri (2012). “Atatürk Sonrası Türkiye”, *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ertan, Temuçin Faik (Ed.), Ankara: Siyasal Yayınları: .259-300.
- Uzun, Y. (2018). *Anayasa Değişikliğinin Televizyon Haberlerinde Çerçevesi Üzerine Bir Çalışma: Örnek Olay 16 Nisan 2017 Referandumu*. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yayla, A. (2014). *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler*, Ankara: Adres Yayınları.
- Yayla, A. (2015). *Siyaset Bilimi*, Ankara: Adres Yayınları.
- Zabcı, F. (2013a). “Montesquieu: Yasaların Ruhu Ve Siyasal Özgürlük” *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, Ağaoğulları, Mehmet Ali (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları: 541-567.
- Zabcı, F. (2013b). “Thomas Hobbes: Devlet Ya Da Ölümü Tanrıya Övgü” *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, Ağaoğulları, Mehmet Ali (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları: 427-455.
- Zurcher, E. J. (2014). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, (Çev. Yasemin Saner), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zürcher, E, J. (2016). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. 32. Baskı. Y. Saner (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları

İnternet Kaynakları

- Bilgenoğlu, A. (2010). “Başkanlık Sistemini İlk O İstemişti”, [Http://Odatv.Com/Baskanlik-Sistemini-İlk-O-İstemisti-1909101200.Htm](http://Odatv.Com/Baskanlik-Sistemini-İlk-O-İstemisti-1909101200.Htm), (erişim tarihi: 09.07.2016).
- Duman, S. (2016). “Türkiye’de Başkanlık Ve Yarı Başkanlık Sistemi Tartışmaları”, [Http://Devlet.Com.Tr/Makaleler/Yazi/172/Turkiyede_Baskanlik_Ve_Yari_Baskanlik_Sistemi_Tartismalari\[1\].Html](http://Devlet.Com.Tr/Makaleler/Yazi/172/Turkiyede_Baskanlik_Ve_Yari_Baskanlik_Sistemi_Tartismalari[1].Html), (erişim tarihi: 07.07.2016).
- http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/613892/Bahceli_den_baskanlik_sistemine_yesil_isik.html, erişim tarihi: 07.07.2018).
- <http://Www.Ajanshaber.Com/Turgut-Ozaldan-Cok-Carpici-Baskanlik-Sistemi-Yorumu-Haberi/184439>, erişim tarihi: 11.07.2016)
- <http://Www.Aksam.Com.Tr/Siyaset/Hedef-Baskanlikla-İstikrar/Haber-464779>, erişim tarihi: 12.07.2018)
- http://Www.Bbc.Com/Turkce/Haberler/2015/04/150408_Erdogan_Baskanlik_Sistemi, 13.07.2016).
- http://Www.Bbc.Com/Turkce/Haberler/2015/08/150814_Erdogan_Sistem, erişim tarihi: 14.07.2016).
- http://Www.Bbc.Com/Turkce/Haberler/2016/01/160106_Erdogan_Baskanlik, erişim tarihi: 15.07.2016).
- <http://Www.Cnnturk.Com/2013/Dunya/05/17/Erdogandan.Baskanlik.Sistemi.Aciklamasi/708363.0/Index.Html>, erişim tarihi: 13.07.2016).
- http://Www.Cumhuriyet.Com.Tr/Haber/Diger/137592/Demirel__Baskanlik_Sistemini_Degerlendirdi.Html, erişim tarihi: 10.07.2016).
- <http://Www.Haberler.Com/Cumhurbaskani-Erdogan-Dan-Yeni-Anayasa-8106529-Haberi/>, erişim tarihi: 15.07.2016).
- <http://Www.Haberler.Com/Erdogan-İskele-Sancak-Ta-Merak-Edilen-Sorulari-6312060-Haberi/>, erişim tarihi: 12.07.2016) .
- <http://Www.Radikal.Com.Tr/Politika/Erdogan-Baskanlik-Sistemine-Karsiymis-1087946/>, erişim tarihi: 12.07.2016).
- http://Anayasadegisikligi.Barobirlik.Org.Tr/Anayasa_Degisikligi.Aspx, erişim tarihi: 12.08.2017).

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Anıl PARLAK
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Antalya Lisesi
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi Kamu Yönetimi
Yabancı Dil	İngilizce
E-Posta	aanilparlak44@gmail.com

